

ઓપિનિયન

यो वै भूमा तत् सुखम्।

તંત્રી : વિપુલ કલ્યાણી

પુસ્તક : 16 • પ્રકરણ : 08 • સળંગ અંક : 188

26 નવેમ્બર 2010

ડિજિટલ અવતાર - આઠ

ગુજરાતી ડાયસ્પોરા લેખન - સ્વતંત્રતાની હાકલ

• નટવર ગાંધી

(ડૉ. નટવર ગાંધીના, “સંધિ” સામયિકના અંક -૧૪, એપ્રિલ - જૂન ૨૦૧૦, પાનાં ૭૭-૮૪ પરે, પ્રકાશિત મૂળ અંગ્રેજી લેખ ‘Gujarati Diaspora Writing -- A Call for Independence’નું ગુજરાતી રૂપાંતર. મૂળ અંગ્રેજી પરથી રૂપાંતરકાર : વિપુલ કલ્યાણી)

દર સાલ, વસંત ઋતુમાં અને ઉનાળાની મોસમ વેળા, ભારતીય મુલાકાતીઓનું એક ખાસ પ્રકારનું જૂથ, યાયાવરી પંખીઓની જેમ, નિયમિતપણે, ઉત્તર અમેરિકાની ભૂમિ ઉપર ઊતરી આવે છે. આમાં સાધુઓ છે, સ્વામીઓ છે, શિક્ષકો છે, લેખકો છે, કવિઓ છે, અરે, સબ બંદરના વેપારીઓ પણ નીકળી પડે છે. વસવાટીઓની અનેકવિધ આતુરતાઓને મલમપટ્ટા જાણે કે કરતા રહે છે. આપણે આપણા ભાતીગળ સાંસ્કૃતિક વારસાથી અને તેમાં ય આપણી ભાષા અને આપણા ધર્મથી દિવસે ને દિવસે વંચિત થતા જઈ રહીએ છીએ, તેવો આપણને સતત ભય વસેલો છે. આપણે જ્યારે ભારતમાં હતા ત્યારે આપણને તે વિષેની વિશેષ દરકાર રહેતી, એમ તો બનતું જ નહોતું, પરંતુ એક વાર વિદેશી મુલકમાં આવ્યા પછી તેની ચિંતા વધી છે. વતનમાં સંસ્કૃતિ સ્વાભાવિકપણે ચોમેર હતી. જાણે આપણે શ્વાસોશ્વાસમાં, સ્વાભાવિકપણે જેમ હવા લેતા હોઈએ છીએ તેમ. આપણે તેને ગૃહિત માની લીધું હતું. કોઈ જ ખાસ મહેનત કરવાની જરૂર જ નહોતી.

એક વાર અમેરિકી ભૂમિ પર આવી રહ્યા, કે આપણી સંસ્કૃતિ નવા વાતાવરણનો ભાગ હોય તેમ અનુભવવા મળતું જ નથી. આથી આપણે તેના પુનઃ સર્જન માટે લાગી પડીએ છીએ. આપણે સામાજિક સંસ્થાઓ પણ ઊભી કરી નાખીએ છીએ કે જેથી આપણા જેવા વિચારવાળા બીજાત્રીજા લોકો હળેમળે અને આદાનપ્રદાન કરે. આપણે એક સરખા ભગવાનને ભજવા મંદિરોની પણ સ્થાપના કરીએ છીએ. અને વળી, હિન્દવી પંડિતોનાં મંડળોની પણ રચના કરીએ છીએ અને તેમાં વાયકાઓ અને ખાતમીઓની આપ-લે કરીએ છીએ. જે જે ભારતીય વસવાટીઓને સાહિત્યિક રસ છે તેવાઓએ વળી રસની મંડળીઓ રચી છે અને તેમાં વખતોવખત હળતાં-મળતાં-ભળતાં રહે છે. તેઓ અરસપરસ રચનાઓનું પઠન કરે છે અને કવિઓ મુશાયરાઓ ગજવે છે. કેટલાંક વળી તેમની રચનાને નિયમિત પ્રગટ પણ કરતાં રહે છે. તેમાંના કેટલાંક સારાં નવલકથાકાર પણ બન્યાં છે, તો વળી કેટલાંકને નામે કાવ્યસંગ્રહો અને

નટવર મો. ગાંધી

કૃતસ ધરું ધૂળ

પિછાણ ઘણી આછી, જાણ ન'તી તોય આવી પડયો, અર્કિચન હું આમતેમ અથડાઈ આવી ચડયો, ઉદાર દૃષ્ટિ સ્વીકાર મુજનો કર્યો, ને વળી ક્યું ભરણ, પૂર્ણ પોષણ ક્યું; દીધું શિક્ષણ; થયો દિગ્ગજ અહીં વળી જીવનપાઠ આઝા ભણી. ઉઘાડી સહુ બારણાં, દઈ બતાડી સીડી કહ્યું યથેચ્છ ચડવા, ન બંધન કથાં, સહારો બધો, મળ્યું જીવન નવ્ય, ધ્યેય, ચરિતાર્થ શ્રે જિન્દગી.

ગમે ધનિક દેશ આ ... પણ વિશેષ આકર્ષણ ઈમર્સન પ્રબુદ્ધ, લિકન વિમુક્તિ-દાતા તાણું. થરોનું, વહીટમેન, ટ્વેન, કવિ એમિલીનું મને; ભલે ઉર વસે સદા જનમભોમ મા ભારતી પરંતુ, મન, કર્મ, ધ્યાન, દૃઢ આત્મના નિર્ણયે કૃતસ ધરું ધૂળ મસ્તક અમેરિકાની સદા.

(સદ્ભાવ : ‘અમેરિકા, અમેરિકા’ - સોનેટસંગ્રહ, ૨૦૦૪)

પ્રવાસવાર્ણનો ય બોલે છે. બીજા લોકો જેમ સ્વામીઓ અને સાધુઓને દેશથી બોલાવે છે તેમ આવાં મંડળો પ્રતિષ્ઠિત સાહિત્યકારોને ભારતથી તેડાવે છે.

અલબત્ત, ગુજરાતી એન.આર.આઈ.ઓની આગળ પડતી એક સંસ્થા એટલે ‘ગુજરાતી લિટરરી એકેડમી ઓફ નોર્થ અમેરિકા’. ભારતથી લેખકો અને કવિઓને બોલાવવાની આ સંસ્થાની બહુ જ જૂની પ્રણાલિકા છે. વળી યુનાઈટેડ સ્ટેટ્સમાંના અને કેનેડામાંના ગુજરાતીઓને, આ સૌનો લાભ મળી રહે તે સારુ તેમના ઉત્તર અમેરિકાના આ કિનારે અને તે કિનારે, એક છેડેથી બીજા છેડે પ્રવાસ કાર્યક્રમોની વ્યવસ્થા કરે છે. વધુમાં, દર એકાંતરા વરસે એકેડમી પરિષદોની ગોઠવણી કરે છે, જ્યાં એક સરખા વિચારવાળા ગુજરાતીઓ ભેગા મળે છે, વિચારોની આપ-લે કરે છે અને પોતાનાં સર્જનોની માંહે માંહે વહેંચણી પણ કરે છે. અહીં પણ ભારતથી વિદ્વાન લેખકોને તેડાવવામાં આવે છે અને શ્રોતાગણને ઉદ્બોધન કરવાની તક ઊભી કરી આપે છે. આપણે અહીં જે કંઈ કરીએ છીએ તેને પુષ્ટિ મળે તેવો જ આમાં ઉપક્રમ રહેલો છે. આપણે સઘળું સમુસૂતરું રાખીએ છીએ તેવો ઘાટ પેદા થયો છે અને તેનો ભારત સ્વીકાર કરે તેવા, ટૂંકામાં, આપણને ઓરતા રહેલા છે.

ડાયસ્પોરા પર મદાર : ગુજરાતી એન.આર.આઈ. લેખકો, પોતાનાં લખાણને સારુ, માન્યતા મેળવવા ઘર ભણી નેજવું કરે છે. તે સૌ સારી સમાલોચના મેળવવા કોશિશ કરતાં રહે છે અને તેમને તે આસાનીએ ભારતમાંથી સાંપડી રહે છે.

ઉત્તર અમેરિકાનું કોઈક સરનામું દર્શાવતું પરબીડિયું કે પછી અમેરિકાથી ગયેલા ટેલિફોન સંદેશાઓ કામ કરી જાય છે. તમે પૈસા જોડવાના હો, તો ભારતના પ્રકાશક પ્રકાશન કરવાને રાજી જ હોય છે, પછી ભલે ને તમે ક્યારોકૂડો ય આપો અને તેથી લેખક તરીકે ય સ્થાપિત થઈ જાઓ છો. વળી, તમારે ખરચે તે લોકો જાહેર વિમોચન કાર્યક્રમ પણ ગોઠવી આપે છે. ઓવારણાં લેવાને સારુ જાણીતા માનીતા સાહિત્યકારો પણ હજારહજાર રહે છે. અવસરના ફટાફટ ફોટાઓ લેવાય છે અને યોગ્ય ભાવતાલ

ઓપિનિયન

- "ઓપિનિયન" ગુજરાતી ભાષાનું ઈન્ટરનેટી માસિક વિચારપત્ર છે અને દર માસની ૨૬મી તારીખે બહાર પડે છે.
- "ઓપિનિયન"ના વાંચક ગમે તે અંકથી થઈ શકાય છે. રસ ધરાવનારાઓએ સત્વરે પોતાનો 'ઈ.મૈલ આઈ.ડી.' મોકલવો જરૂરી બને છે.
- "ઓપિનિયન"માં શક્ય હોય ત્યાં સુધી જાહેરખબર ન લેવાની અમારી નેમ છે.
- એમાં વ્યક્ત થતા વિચારો માટેની જવાબદારી જે તે લેખકોની છે.
- "ઓપિનિયન"નાં ધોરણ અને સ્વરૂપને અનુલક્ષીને લેખકોએ પોતાની કૃતિઓ મોકલવી. હાલ પુસ્તકારનું ધોરણ નથી. પરંતુ છપાયેલી કૃતિના લેખકને જે તે અંક ભેટ મોકલવાની પ્રથા છે.
- લખાણ શાહીથી ચોખ્ખા અક્ષરે અને કાગળની એક જ બાજુએ લખવું. નનામા લેખો અસ્વીકૃત બનશે.
- ભાષા સારી માઠી હશે તેને વિષે લખનારે જરા પણ અચકાવાનું નથી. અમારી શક્તિ પ્રમાણે અમે સુધારી લઈશું. ઓછામાં ઓછી ગુજરાતી જાણનાર વાચક પણ સામયિકની મારફતે જાહેર દાદ લઈ શકે તેટલી દાદ દેવી એ અમે અમારી ફરજ સમજીશું.
- જેઓ લખી ન શકતા હોય તેઓ બીજાની પાસે લખાવીને લખાણ મોકલી શકે છે.

સંપાદકીય પત્રવ્યવહાર

"ઓપિનિયન"

'Kutir', 4 Rosecroft Walk,
WEMBLEY,
Middlsex HA0 2JZ [U.K.]

e.mail :
vipoolkalyani.opinion@btinternet.com

ભારત માટે સંપર્કનું ઠેકાણું

Villa Bellevue, 30, Avantikabai Gokhale
Street, Opera House, MUMBAI - 400 004

e.mail : bharti_parekh@hotmail.com

સંપર્ક : ભારતીબહેન પારેખ

"ઓપિનિયન"નું આ ડિજિટલ અવતરણ છે. અને ગમતાનો ગુલાલ કરવાની દરેકને રજામજા જ હોય.

અનુસાર, સમસામયિકોએ આવા સમાચારને 'યોગ્ય ન્યાય' આપ્યો હોય છે. ચોપડીઓને માટે પૈસા દેતા અનુકૂળ આમુખ લખી અપાય છે અને પછી સમાલોચના પણ આપવામાં આવે છે. એન.આર.આઈ. દાકતરો, ઈજનેરો અથવા હિસાબનીસો હવે સ્થાપિત નવલકથાકાર કે કવિ બની જાય છે ! અને પછી ટેલિવીઝન અને રેડિયો મુલાકાતોનો સિલસિલો શરૂ થયો જ સમજવો.

આ રમત ઉભય પક્ષને માટે સંતોષકારક છે. લેખક બનવાનાં એન.આર.આઈ.નાં સુપુત્ર સપનાં આમ સાકાર બને છે અને પ્રકાશક અથવા પુસ્તકર્તા ય બે પૈસા રળી ખાય છે. સર્વાંગી ખર્ચની કાળજી લેવાતાં પુસ્તકર્તા યુનાઈટેડ સ્ટેટ્સની શુભેચ્છા યાત્રાએ આવી શકે તેની વ્યવહારુ જોગવાઈ પણ થઈ જાય છે. ખુશખુશાલ કરી દેવાય તેવો આમુખ લખી અપાય અને એકાદબે કોલમ ભરીને અવલોકન મળે અને તેની પછીતે ઈનામબીનામની જોગવાઈ થઈ જાય તો બહુ જ આસાનીએ આવો પ્રવાસ ફુંડળીએ યોગ ઊભો કરી દે છે. અરધી સદી પહેલાં ઉમાશંકર જૈશી અથવા કાકા કાલેવકર સરીખા સાહિત્ય તારકોને વિદેશ પ્રવાસનો આવો મહામૂલો લ્હાવો મળતો. ઉત્તર અમેરિકાના તાલેવંત એન.આર.આઈ. ગુજરાતી આલમ સંબંધે, હવે ઘણાં લેખકો તેમ જ પુસ્તકર્તાઓ માટે આવા પ્રવાસની જોગવાઈ બહુ સરળ બની ગઈ છે. અલબત્ત, ગુજરાતી લેખક વિમાન વાટે દુનિયાની સરળ સહેલગાહે નીકળી પડ્યો છે !

મોટા ભાગના આમુખો અને પ્રસ્તાવનાઓ એન.આર.આઈ. લેખકોને કુશળતાએ ભરમાવે છે અને દુષ્ટતાએ કપટી કરી મૂકે છે. આ આમુખ લખનારાઓ મોટે ભાગે અપ્રસ્તુત જબાનમાં બોલે રાખે છે. આ એન.આર.આઈ. લેખકો મોટે ભાગે દાકતરો, ઈજનેરો કે પછી હીસાબનીસ લોવાના અને પછી તેમના સાહિત્યની તારીફ સંભળાતી રહે છે. વળી, ભારતીય સંસ્કૃતિ અને સાહિત્યના યુનાઈટેડ સ્ટેટ્સ ખાતેના તે એલચી છે તેવી રજૂઆત પણ તેમને પોરસાવતી આવે છે. હવે મજાની વાત એ છે કે આ આમુખમાં ક્યાંક અછડતી રીતે જ ચોપડીના પદાર્થ બાબતની વાત છેડવામાં આવી હોય છે અને પછી, તેમાં આશા બાંધવામાં આવી હોય છે કે લેખક પોતાનું સર્જનકામ ચાલુ રાખશે અને ગુજરાતી ડાયસ્પોરા સાહિત્યને પુષ્ટ કરતા રહેશે. ટૂંકામાં, આ ઢોંગનો સરિયામ આચાર છે.

આ રમતના નીતિનિયમનોની ઘર આંગણાંના વિવેચકોને ભારે સમજણ હોય છે અને પોતાને જાતકાયદો થાય તે જ રીતે સઘળાં ખેલ તે ખેલે છે. તેમાંના કેટલાંકના નસીબ જોર કરતા હોય તો તે યજમાનને પૂરે ખરચે અમેરિકાની જાતરાએ નીકળી આવે છે. આતુર અને શ્રદ્ધાળુ એન.આર.આઈ. લેખક માટે તો આ સઘળો ઉપક્રમ ઉત્તમ ગૃહસંચાલનનો મુદ્દો છે કેમ કે દેશના કોઈક મોભાદારના સ્વીકારની મુદ્રા તેને સાંપડે છે. હવે તેને માટે સાહિત્યજગતનાં બારણાં ખૂલી ગયાં છે તેવી તેવી છેતરપિંડીનો ભોગ લેખક

બનેલો છે, અને તેથીસ્તો, નવા જોમજોશથી પોતાની બેઠકે બિરાજી લેખનમાં પરોવાઈ જાય છે. આ રીતે તેને પોરસાવવામાં આવે છે, તેથી અમારે ત્યાં, ઉત્તર અમેરિકામાં, એવા અનેક એન.આર.આઈ. લેખકો છે જેને નામ ડઝનબંધી ચોપડીઓનો ફાલ ઊતરે રાખ્યો છે. વળી, તે સાહિત્યનાં નવાં નવાં પાસાંઓ ય અજમાવી જૂએ છે. આને લીધે વિપુલતાવાળા પ્રવાસ વર્ણનો લખનારાઓ, બરોબરીએ બહુફલદાયકત્વપાણે નવલિકાઓ ય લખે છે અને કવિતા ય રચે છે. અને આપણી વચ્ચે નવલકથાકારો ય છે જે સમાન ભાવે કવિતાઓની તેમ જ ટૂંકી વાર્તાઓની રચના કરતાં રહે છે.

અને બદનસીબી તો જૂઓ, જગત ભરે છવાઈ જવાય તેવી 'વેબ'ની સુવિધાને કારણે તેમ જ 'બ્લોગ' પ્રભાવક ક્ષેત્રને લીધે, હવે, વળી, પ્રકાશકની તે, ભલા, શી જરૂરત હોય ? કોઈ પણ મૂર્ખ સુધ્ધાં હવે બ્લોગ ચલાવી શકે છે અને પોતાને રુચે તેવું લખાણ તેમાં તરાવી શકે છે. હજારોની સંખ્યામાં લોકો રોજ-બ-રોજ આવી વેબ દુનિયાની લટાર માર્યા જ કરે છે અને તે ય આનું આનું જોયા કરે છે, વાંચ્યા કરે છે. આવી સંખ્યા બહુ મોટી છે. બીલાડાના ટોપાની જેમ, આવાઆવા અસંખ્ય બ્લોગ આમતેમ, અહીંતહીં ઊગી નીકળેલા છે. દરેક બ્લોગ ચાલક પોતાને મનપસંદ વિધિવિધ પ્રકારનાં કાવ્યો, નિબંધો, ટૂંકી વાર્તાઓ અને વળી પોતીકા ધિતનલેખો ય તેમાં ખડકતા રહે છે. આમ જોઈએ તો આ રેલમછેલનો જ ઉછાળો છે. (ગુજરાતી ભાષાના સૂચિત મરણનાં મરશિયાં ગાતાં તમામને સારુ આ જવાબ લોવાનું પણ કહી શકાય. હવે જગતને ચોક સેંકડો લોકો નિયમિતપણે લખતા થયાં છે અને બીજાં હજારો તે વાંચતાં રહ્યાં છે.)

પરંતુ મહાભારત સવાલ એ છે કે આ સઘળું શું સાહિત્ય બને છે કે ? આ સઘળા બ્લોગનું સાહિત્ય-મૂલ્ય કેટલું ? અને આંતરરાષ્ટ્રીય સ્તરે જે ગુજરાતી સાહિત્યની આપ-લે થતી રહે છે તેની તે વળી શી સાહિત્યિક ઉપયોગિતા ? અને હવે હું એવા મત પર આવ્યો છું કે ભારતથી આવતા રહેતા મુલાકાતી લેખકો તેમ જ અહીંથી ભારત જતાં પ્રવાસી એન.આર.આઈ. લેખકોની આવનજાવન ફાયદામંદ છે જ નહીં, બલકે વાસ્તવમાં તે ગુજરાતી ડાયસ્પોરા સાહિત્યને સારુ નુકસાનકારક છે. હવે જે ભારતમાંના વિવેચકો આવા એન.આર.આઈ. લેખક માટે ભલી લાગણી ધરાવતા રહ્યા હોય તો તેમણે આ લેખકોને ગુજરાતી સાહિત્યના તેમ જ અન્ય સાહિત્યના ધૂરંધર શિરોમણિઓની રચનાઓનો અભ્યાસ કરવાનું કહેવું યોગ્ય બને છે. અને એન.આર.આઈ. લેખક હાથમાં કાગળ અને પેન ધારણ કરે, તે પહેલાં, તેમણે સિરીલ કોનોલીનું અવતરણ તે દરેકને ટાંકી બતાવવું જોઈએ. સિરીલ કોનોલીએ કહેવું : 'જેમ જેમ વધુ ચોપડીઓનું સેવન આપણે કરશું, તેમ તેમ સ્પષ્ટ થવાનું કે દરેક લેખકે શ્રેષ્ઠ કૃતિ આપવાની છે અને તેને સારુ બીજું સઘળું ગૌણ બની જાય છે.' અલબત્ત, આવી સલાહ આપવી ભારે અઘરી છે અને

તેને અનુસરવું ય કઠણ બને છે, પરંતુ શ્રેષ્ઠ કૃતિ મેળવવાનું ધ્યેય સામે રાખવું જ રહ્યું. આમ થશે તો હોઈ શકે છે કે કોઈક એન.આર.આઈ. લેખક કનેથી આપણને ધ્યાનાકર્ષક ચીજ સાંપડી આવે.

ગુજરાતમાં ડૂકેલાં સાહિત્યનાં ધોરણો : મોટા ભાગની વીસમી સદી દરમિયાન આપણી સામે એકમેકથી ચડિયાતા, પ્રતિષ્ઠિત વિવેચનો હતા જેમણે દ્વારપાળની લેસિયતથી ગુજરાતી સાહિત્યનાં ધોરણો કંડારી આપેલાં. એ લોકો સામયિકોનું સંપાદન કરતા. આવાં સામયિકોમાં નવોદિત લેખકો અને કવિઓ સ્થાન મેળવવાં તડપતાં રહેતાં. “કુમાર”, “સંસ્કૃતિ” અથવા “ક્ષિતિજ” જેવાં જેવાં સામયિકોમાં કાવ્ય કે ટૂંકી વાર્તા પ્રગટ થાય તો જ તમે સ્વસ્થ બની શકો. તો તમે કવિ ! રામાનારાયણ પાઠક, વિજયરાય વૈદ્ય, ઉમાશંકર જોશી, બચુભાઈ રાવત અને સુરેશ જોશી જેવા જેવા વિવેચકો અને લેખકો ધોરણો સ્થાપિત કરતાં. કવિતા કેમ બને છે તે આવા આવા વિવેચકોને બરાબર સમજાતું અને આવડતું. આ દરેક સાહિત્યને વરેલા હતા. એક વાર એમને ક્યાંક કસબી જેવાનો સાંપડે, તો એ દરેક તે કલમચીને ઘડવાને સારુ પૂરતી કાળજીસંભાળ લેતા. “કુમાર”ના પ્રતિષ્ઠિત તંત્રી સંપાદક બચુભાઈ રાવતે એકલે હાથે ‘બુધવારિયું’ નામે કવિતાની અઠવાડિક કાર્યશાળા કુશળતાએ ચલાવી હતી. આમાંથી ગુજરાતી સાહિત્યને કેટલી બધી પેઢીઓ સુધી ગુજરાતી કવિઓ સાંપડ્યાં છે. તે જ રીતે, આપણા બીજા પ્રતિષ્ઠિત કવિ રાજેન્દ્ર શાહે, મુંબઈમાં આવ્યા પોતાના છાપખાનામાં, દર રવિવારે આવી કાર્યશાળા ચલાવી જાણી હતી.

આવા પ્રતિષ્ઠિત વિવેચકો અને સંપાદકોની વિદાય બાદ, ગુજરાતી સાહિત્યનું મેદાન ખાલીખમ્મ પડ્યું છે. છે કોઈ ખેલે એવો સાહિત્યવીર ? તળ ગુજરાતમાં આમ દિન પ્રતિ દિન સાહિત્યનાં ધોરણો ડૂકી ગયાં છે, અને આજકાલ, ત્યાં ‘કંઈ પણ ચાલે !’નું સૂત્ર ચલાવવાં હોય તેમ લાગે છે. ચોપાસ નજર દોડાવો અને તમને નજીવી મૂડીએ વેપલો કરતા લલિયાઓ છાતી કાઢી કાઢી, જીવનના પ્રવાહો તથા સાંપ્રત બાબતે આડંબરી લખાણ કરતા રહે છે. આવા લોકો ચિંતક અને તત્ત્વવેતા તરીકે સ્થાપિત બની બેસે છે અને પછી આ કે તે પારિતોષિક હાંસલ કરી લે છે ! આ સૌ શું કરે છે તે ય સમજવા જેવું છે - વારે પરબે તે નામસ્મરણ કરતા રહે છે અને પછી ચવાઈ ગયેલાં આધ્યાત્મિક સૂત્રો છાંટનાં છાંટનાં નીરસ ગદ્ય લખતાં રહે છે. આ ઓછું હોય તેમ, આ બધું નવાં ધોરણો તરીકે નીખરી આવે છે ! આવી જ કથડેલી હાલત કવિતા અને નવલકથાને ક્ષેત્રે ય પ્રવર્તે છે.

પ્રકાશન જગતમાં તમારે કોઈ ઓળખાણ પરિચય હોય તો તમે કંઈ પણ મુદ્રિત કરાવી શકો છો. અખબારો અને સામયિકોને પાનાં ભરવાનાં હોય છે. નક્કર સમાચારો મેળવવા અંગે તેમ જ તેના હેવાલ તૈયાર કરાવવાનું કામ સમય માગી લે છે. વળી, તેમાં શક્તિ અને પૈસાનો ય વ્યય થાય છે. ઝીણવટભરી તરતપાસ કરવાની હોય તેવું પત્રકારત્વ આથી પણ અઘરું હોય છે. માટે આપમતિયા કટારો જે સાંપડતી હોય, તો ભલા, પેલો કૂટારો કોણ કરે ? કટાર લખવા માટે, ગઝલ રચવા સારુ કે પછી ગીત આપવા બાબત ઝાઝો સમય લાગતો નથી. આવાં લખાણ માટે છંદના જે સંસ્કૃતે આપ્યા નીતિનિયમનો છે, શિસ્ત છે કે તે સારુ જે અભ્યાસ જરૂરી બને છે તેની સામે કવિતામાં અછાંદસ પ્રથા લવાઈ છે તેનો દાખલો હું આપીશ. વિકૃતિઓ તથા અંકુશો સામે વ્હીટમેનના અનુભવો શો આ કોઈ ઉદાત્ત તિરસ્કાર તો નથી. આ નરી મેદવૃત્તિ છે. અનુભવી હાથ હોય તેમ તે લખવા મંડી નથી પડતો; તેમ લખવાને પ્રેરણા જાગવી જોઈએ ! અડધીપડધી બુદ્ધિવાળા માણસને છરસો શબ્દોવાળી કટાર ચીતરતાં તે શી વાર ? કે ગઝલ કે ગીત રચતાં કેટલી વાર લાગે ? અને આવું ઘણાં કરે છે અને પરિણામે અખબારોમાં તેમ જ સામયિકોમાં કચરોડૂઠો છવાઈ જાય છે. કોઈ પણ ગુજરાતી અખબાર કે પછી સમસામયિક તમે ઉઘાડો અને હું તમને જે કંઈ જણાવી રહ્યો છું, તે તમને ચોમેર પ્રદર્શિત થતું દેખાશે.

ગુજરાતી સાહિત્યમાં મોટાં ગજની કોઈ ચોપડીનું અવલોકન કરાતું હોય તેવું દ્વારપાળ શું કામ આજે થતું નથી. કૂદકે અને ભૂસકે વિકસી રહેલો પુસ્તક પ્રકાશનનો વેપારધંધો આજે હોવા છતાં, ત્યાં પણ એક જ આવું

સામયિક ચાલી રહ્યું છે. અગાઉના દિવસોમાં, અગ્રગણ્ય અખબારોમાં પણ દર અઠવાડિયે નિયમિત અવલોકનોની કટારો આવતી રહેતી. ત્યારે “પ્રસ્થાન”, “ક્રોમુદી”, “સંસ્કૃતિ” અને “ક્ષિતિજ” જેવાં જેવાં પ્રતિષ્ઠિત સામયિકો હતાં, જેમાં ચોપડીઓનાં અવલોકનો છપાતાં રહેતાં. આ બધી હવે ગઈ કાલની વાત છે. ચોપડીઓનાં અવલોકન આપતાં સમસામયિકોમાં પુસ્તકોનાં વેચાણની તક વધારવાને સારુ જાહેરાત આપવાનું ય પ્રકાશકોને આજકાલ સૂજતું પણ નથી.

સાહિત્યિક સ્વાતંત્ર્ય માટે એમરસનની હાકલ : ઓગણીસમી સદીમાં, અમેરિકી સાક્ષરોની એક બાજુ પાકટતા જામતી જતી હતી તો બીજી તરફ પોતીકા સ્વીકારને માટે તેઓ ‘માતૃભૂમિ’ ભણી નજર રાખતા હતા. ઈંગ્લેન્ડમાં જે કંઈ પ્રકાશિત થતું રહેતું તેનું વાંચન તેઓ કરતા રહેતા હતા. બ્રિટિશ સમસામયિકોમાં તેમનાં લખાણો છપાય તે માટે તે પ્રયત્ન કરતા રહેતા. જે લોકોને સુલભ હતું, તેઓ વરસે દહાડે પોતાના સાહિત્યિક વારસાને પ્રજ્વળિત રાખવા યુરોપની અને ખાસ કરીને ઈંગ્લેન્ડની જાતરાએ જતા આવતા. વળી, પોતાનાં સંતાનોને ઈંગ્લેન્ડ અને યુરોપની ઉત્તમ બોર્ડિંગ સ્કૂલમાં ભણવાને ય મોકલતા રહેતાં.

તો વળી, કેટલાકે અંગ્રેજી સાહિત્યમાં પોતાનું નામસ્થાન જાળવવા માટે હકીકતે ઈંગ્લેન્ડ જઈ વસવાટ કરેલો. વીસમી સદીના આરંભે, પ્રતિષ્ઠિત કવિ અને વિવેચક એઝરા પાઉન્ડે તેમના સાહિત્ય-શિષ્ય ટી.એસ. એલિયટને લંડનમાં જઈ વસવાટ કરવાનું તેમ જ અંગ્રેજી સાહિત્યમાં નામના કાઢવા સલાહસૂચન કરેલાં. અને એલિયટે એમ જ કરેલું, અને પછી છેવટે, અંગ્રેજ નાગરિક પણ એ બની ગયેલા. પોતાને જેની શોધ હતી, તે સાંસ્કૃતિક આધાર એમને યુરોપના વાતાવરણમાંથી જ મળી શકે, તેવી એમની માન્યતા હતી. પ્રતિષ્ઠિત નવલકથાકાર હેનરી જેમ્સે પણ અમેરિકાની જગ્યાએ ઈંગ્લેન્ડ અને યુરોપની જ પસંદગી કરી હતી. એલિયટે તેમ જ જેમ્સે બન્નેએ તો ત્યાં ભારે આદર મેળવ્યો હતો અને અંગ્રેજી સાહિત્યમાં એ પછી બન્ને અસામાન્ય કક્ષાના સાક્ષર પ્રસ્થાપિત થઈ ચૂકેલા. વીસમી સદીની અધવચ્ચે, એલિયટને નોબેલ પારિતોષિક એનાયત થયેલું અને સાહિત્યજગતમાં મોટા ભાગનાઓનું મંતવ્ય હતું કે હેનરી જેમ્સને પણ આ પારિતોષિક એનાયત થવું જોઈતું હતું.

ઓગણીસમી સદી વેળા, મુઠ્ઠી ઊંચિરા અનુભવાતીત અને ગહન ચિંતક રાલ્ફ વાલ્ડો એમરસને અમેરિકી લેખકોને સ્વાશ્રયી બનવા પડકાર ફેંકેલો અને કહેલું કે તે સૌએ મૂળ વતનની ભૂમિ પર આધારિત સાંકળ તોડીફોડી કાઢવી જરૂરી છે. એમણે તે દરેકને સ્વતંત્ર બનવા હાકલ કરેલી અને સ્વીકૃતિ માટે ઈંગ્લેન્ડ તેમ જ યુરોપ ભણી નજર નહીં નાખવા જણાવ્યું હતું. વળી, એમણે સૌને ચાનક આપતાં કહેલું કે ‘પોતાની ભૂમિના મહાલખ જીવન’માંથી જ તેમણે પ્રેરણા લેવાની રાખવી જોઈએ. અને પછી એમણે વધુમાં કહ્યું : ‘આપણી સ્વતંત્રતાનો દિવસ, હવે, નજીકમાં ઢૂંકાઈ રહ્યો છે; બીજા મુલક પાસેથી શીખવાની આપણી લાંબી ઉમેદવારીનો દિવસ, હવે, નજીકમાં આથમી જવાનો છે. આપણી ચોપાસ જીવનના ધબકારમાં ધસી રહેલા લાખખો લોકો છે તેમને વિદેશી ધરતીનાં ઉત્પન્નમાંથી હંમેશાં આપણે ભાણું ધરી શકવાનાં નથી. અવસરો, ઉદ્ભવતાં કૃત્યો અંગે ગીતો ગવાવાં જોઈએ, અને તે ખુદ પોતે રણકી ઊઠશે ... તેને સારુ સર્જનાત્મક આચરણ હોવું જોઈએ, તેમ સર્જનાત્મક કૃત્યો હોવાં પડવાનાં છે અને સર્જનાત્મક શબ્દો પડવા જોઈએ ... અને આ છે માનસપટ્ટેથી સ્વયંસ્કૃત ઉછળી આવતી, સૂચક પ્રણાલિકાઓ અથવા પ્રમાણભૂત આધારોને પેલે પારવાળી પોતીકી સારપ અને ન્યાયી સમજણ.’ પોતાના નવયૌવન વતનના દેશબાંધવોને ઉદ્દેશીને એમરસન આલ્વાન કરે છે : ‘તમારા ખુદ પર જ મદાર રાખજો; ક્યારે ય કોઈની નકલ કરશો નહીં. દરેક પળે તમે તમારી જાતને, સમગ્ર જીવનના ખેડાણમાંથી, ઉત્તરોત્તર વધિત, જોમપૂર્વક ભેટ સોગાદ ધરી શકશો ...’

વોલ્ટ વ્હીટમેન, હેનરી ડેવિડ થોરો કે પછી એમિલી ડિકીન્સન જેવાં જેવાં અમેરિકી લેખકોને લેખક અથવા કવિ તરીકેની ગણના સારુ ઈંગ્લેન્ડનાં કોઈ પ્રમાણપત્રની જરૂર નહોતી. ખરેખાર, એમરસને તો વ્હીટમેનના ‘લીવ્ઝ

સાહિત્યસર્જન પ્રવૃત્તિ મહદ્ અંશે કોઈ ફતવા કે આદેશને અનુલક્ષીને હાથ નથી ધરાતી

• હરીશ ત્રિવેદી

નટવરભાઈ ગાંધીના 'Gujarati Diaspora Writing - A Call for Independence' (ગુજરાતી ડાયસ્પોરા લેખન - સ્વતંત્રતાની હાકલ) લેખ વિશે થોડું વિચારમંથન રજૂ કરું છું.

પરદેશમાં વસતા ગુજરાતી સાહિત્યકારો અને સાહિત્ય વિશે વોશિંગ્ટન (ડી.સી.)વસીત નટવરભાઈ ગાંધીનો એક વિચારપ્રેરક લેખ થોડા વખત પહેલા એક અમેરિકન પાક્ષિકમાં 'Gujarati Diaspora Writing - A Call for Independence' નામે છપાયો હતો. આ લેખમા તેમણે પરદેશ વસતા ગુજરાતી લેખક, પરદેશ સંજિત ગુજરાતી સાહિત્ય, ગુજરાતી સાહિત્ય અકાદમી ઓવ નોર્થ અમેરિકા વિશે તેમના અભિપ્રાય જણાવ્યા છે. મને આ લેખની નકલ એક મિત્રે મોકલાવી હતી.

એક NRGનું cheeky ઉડુચન

♥ પંચમ શુક્લ

સોય ઝાટકે નાકાંમાંથી પ્રકટે વિશ્વપ્રવાસી!

રણ, વાદળ ને સાગર 'રણ્યો શ્વાસ શ્વાસ ઉચ્છવાસી.

મરુ માયાવી છલનાઓનો એક ચાકળો ચીતરવા;

નૃષિત આભલાં ટાંકી ટાંકી ત્રાહિત ચખ અંજવા,

ગતઓમાં ગુણનિધિ રચતો ભાસે અધિક બિભાસી.

સોય ઝાટકે નાકાંમાંથી પ્રકટે વિશ્વપ્રવાસી!

પવન ઓઢીને દેશાવરથી અંબર ચરખો લાવે;

જલધર કરથી મૃણ્મય કોષે નભ અંબાનું વાવે,

પછી તિલેરી ચીકી જેવો તડકો ખાવા જય અગાસી.

સોય ઝાટકે નાકાંમાંથી પ્રકટે વિશ્વપ્રવાસી!

૧૪/૧૧/૨૦૧૦

e.mail : spancham@yahoo.com

નટવરભાઈ માને છે કે પરદેશમાં વસતા અને ખાસ કરીને અમેરિકામાં વસતા ગુજરાતી સાહિત્યકારો ગુજરાતમાં વસતા વિવેચકો અને સાહિત્યકારો તેમનાં સર્જનની માત્ર નોંધ નહીં પણ વખાણ પણ કરે તેવું ઈચ્છે છે. નટવરભાઈ આ ગુજરાતી સાહિત્યકારોને તેમના અમેરિકી અનુભવોની અનુભૂતિ કરાવે તેવું સાહિત્ય સર્જવાનું સૂચવે છે અને તે પડકારના સમર્થનમાં ૧૯મી સદીના અમેરિકી સાહિત્યકાર રાલ્ફ વાલ્ડો ઈમરઝન/ઈમરસન (?)ને - (જન્મ મે ૨૫, ૧૮૦૩ અવસાન એપ્રિલ ૨૭, ૧૮૮૨) ટાંક્યા છે.

નટવરભાઈએ આ લેખ દ્વારા આપણા સૌને તે વિશે વિવેચન તથા ચર્ચા વિચારવાની તક આપી છે. તેનો લાભ લેવા હું થોડો લલચાયો છું. વર્ષો પહેલાં નટવરભાઈ સાથે એક પરિસંવાદમાં ભાગ લેવાનો મને લડાવો મળ્યો હતો અને ત્યાર બાદ, તેમના વિશે અનેક વખત વર્તમાન પત્રોમાં અને મિત્રો દ્વારા તેમની

ઓવ્ ગ્રાસ' નામક કાવ્યસંગ્રહને વધાવતાં કહેવું, 'અમેરિકાએ હજુ સુધી આપેલાં સઘળાં સર્જનોમાં સૌથી વિશેષ કલ્પનાતીત બુદ્ધિચાતુરી તેમ જ ડહાપણવાળું આ કામ થયું છે. જેમ મહા શક્તિવાન આપણને સુખી કરે છે, તેમ તે વાંચતા મને ભારે આનંદ આવ્યો છે.' અને આમ વ્હીટમેન પ્રમાણભૂત અમેરિકી કવિ તરીકે પ્રસ્થાપિત થઈ ચૂક્યા.

ગુજરાતી એન.આર.આઈ.એ વારસાની ભૂમિ ભણી નજર દોડાવવાનું છાંડવું જોઈએ : ઉત્તર અમેરિકાના ગુજરાતી લેખકોએ હવે અવસ્થાવાન બનવું જોઈએ અને પોતા પર જ આધાર રાખવો જોઈએ. પોતાના મૂળ વતનનાં કોઈક પ્રમાણપત્રની તેમણે આશા અપેક્ષા રાખવી નહીં જોઈએ કેમ કે તેવાં તેવાં ઉછીનાં સઘળાં પ્રમાણપત્રોની કિંમત સહજ સ્વાભાવિક કોડીની પણ ઠરતી નથી. તેમની અહીંની સાહિત્યિક પ્રવૃત્તિઓની સરાહના મેળવવા સબખ ભારત ભણી સતત ગોઠવાયેલી તેમની નજર ઊઠાવી લઈ, તેમણે તેમની આ સાહિત્યિક સાંકળ તોડી કાઢવી જોઈએ. તેમના આ વસવાટી જીવનમાં જાતભાતની રસિક વાતો ભરી પડી છે. તે વિશેનાં લખાણો તેમણે કરવાં જોઈએ. આ બધા અનુભવોને બોલતા કરવા જોઈએ. ભારતી મુખરજી અને જુમ્પા લાહિડી સરીખાં લેખકોએ આવું આવું કરતાં રહીને જ પોતાની મુદ્રા ઉપસાવી જાણી છે. પોતાની આસપાસના જગતથી આપણો ગુજરાતી એન.આર.આઈ. લેખકગણ કેમ આંખ મીચી બેઠો છે ? મહેરબાની મેળવવા આજીજી કરતો હોય તેમ તે દૂરના મુલક ભણી કેમ ગોઠવાયો છે ?

સાહિત્યિક સંસ્થાઓએ તેમ જ અકાદમીઓએ અહીંનાં વાતાવરણને સાનુકૂળ સાહિત્યલેખન થાય તે માટે સક્રિયપણે લાગી પડવું જોઈએ. અહીંના વાતાવરણને ધ્યાનમાં લઈને પુસ્તક પ્રકાશનનાં તેમ જ સામયિક પ્રગટ કરવાનાં કામ હાથ લેવાં જોઈએ. વતનથી લેખકો તેમ જ કવિઓને જંગી ખર્ચ કરીને મહેમાન તરીકે તેડાવવાને ઠેકાણે, તેમણે જેમનો અવાજ ક્યાં ય સંભળાતો નથી તેવાં તેવાં સ્થાનિક ગુજરાતી લેખકો અને કવિઓની સભાબેઠકો રાષ્ટ્રીય સ્તરે ભરવી જોઈએ. તદુપરાંત, અહીં સર્જતાં ગુજરાતી સાહિત્યને કેન્દ્રમાં રાખવાનું ગુજરાતી લેખકોએ અને સાહિત્યિક સંસ્થાઓએ કામ કરવું રહે છે. બે સદી પહેલાં, એમરસને જે પ્રકારે અમેરિકી સાહિત્યનો ઓચ્છવ કરી જાણેલો, તેવી જ રીતે, ચાલો, આપણે ય આપણાં વાતાવરણની છાપવાળાં અમેરિકી ગુજરાતી સાહિત્યને વધાવી જાણીએ.

14625, Stonewall Drive, SILVER SPRING, MD 20905, U.S.A.

વ્યવસાયાત્મક પ્રવૃત્તિની સિદ્ધિઓ તેમ જ ગુજરાતી સાહિત્ય સેવાના સમાચાર મેં આનંદપૂર્વક માણ્યા છે.

પરદેશમા જે કાંઈ ગુજરાતી ભાષામાં લખાય છે તે બધું જ ગુજરાતી સાહિત્ય છે તેમ માનવું મારા મને ભૂલ ભરેલું છે અને વળી તે જુદો વિષય છે. પણ નટવરભાઈએ જાણે તેમના લેખની એક પીંછીથી અમેરિકામાં વસતા દરેક ગુજરાતી લેખક ગુજરાતના વિવેચકો / સાહિત્યકારોના આવકારની, આશીર્વાચનોની, વખાણની ખેવના રાખે છે, તેવું ચિત્ર રજૂ કર્યું છે. અંગ્રેજી ભાષામાં લખાયલા અને રંગાયેલા આ લેખથી સામાન્ય રીતે ઘણાં પ્રભાવિત થાય તે શક્ય છે. પણ આ ચિત્રને વાસ્તવિકતાથી કાંઈ સંબંધ નથી તેવો મારો નમ્ર અભિપ્રાય છે. 'ગુજરાતી ડાયસ્પોરા લેખન - સ્વતંત્રતાની હાકલ' (Gujarati Diaspora Writing -- A Call for Independence) નામક આ લેખ દ્વારા, નટવરભાઈનો ઉદ્દેશ કદાચ જૂનો હિસાબ વસુલ કરવાનો હોય તેવું અનુમાન કરી શકાય. પણ તે બાબતની ચર્ચાથી દૂર રહી હું નટવરભાઈએ જે થોડા મુદ્દા રજૂ કર્યાં છે, તે વિશે મારો અભિપ્રાય સાદર કરું છું.

દર વર્ષે અમેરિકા આવતા ગુજરાતી સાહિત્યકારોની નટવરભાઈ 'quacks of all sorts' કહી હાંસી ઉડાવે છે. અમેરિકા આવતા ગુજરાતી સાહિત્યકારો શું આમંત્રણ સિવાય આવી પહોંચતા હશે? ના, ના તેવું નથી. ગુજરાતી સાહિત્યપ્રેમી અને સાહિત્યિક સંસ્થાઓના આમંત્રણથી આ સાહિત્યકારો અને સાધુ-સંતો આવે છે. ઘણાં તેમનાં દર્શનથી 'પાવન' થાય છે, ઘણાં આ આમંત્રિતો સાથે બેસી ભોજન-પીણાં કરી નિજ નિજની સાહિત્ય અભિરુચિની અને જાણકારીની જાણે જાહેરાત કરે છે. વરસ દહાડો ચાલે તેવો સાહિત્ય અને સંસ્કૃતિનો જાણે 'બુસ્ટર શોટ' લે છે. આ બધું કાંઈ ખોટું નથી. મિયાં બીબી રાજી ...નો નિયમ યાદ છે ને? જે કે આ પ્રકાશનના વાંચકોને કશું યાદ કરાવવાની જરૂર નથી.

હવે નટવરભાઈએ ચર્ચેલા વિષયો વિશે થોડુંક : સંસ્કૃતિ સંબંધે નટવરભાઈ લખે છે કે 'Once on American soil, our culture is no longer in the environment. We have to make a special effort to recreate it'. (એક વાર અમેરિકી ભૂમિ પર આવી રહ્યા, કે આપણી સંસ્કૃતિ નવા વાતાવરણનો ભાગ હોય તેમ અનુભવવા મળતું જ નથી. આથી આપણે તેના પુન: સર્જન માટે લાગી પડીએ છીએ.)

આ વિધાનના સંદર્ભમાં મારે કહેવું જોઈએ કે one cannot 'recreate' culture. Culture is not a piece of clay that one can mold and remold in various shapes and sizes. Culture is not static. It is in a constant state of evolution.

સંસ્કૃતિ શાશ્વત નથી, સંસ્કૃતિ સ્થાયી નથી. ઈતિહાસના પ્રવાહો, ઐતિહાસિક બનાવો, રાજકારણની આંટીઘૂંટી, ભાષા-સમૃદ્ધિ ધાર્મિક વિચારો, કળા-કારીગીરી, સામાજિક રીતરિવાજો જેમ બદલાય તેમ માનવ અનુભૂતિ પણ બદલાય છે, બદલાયા કરે છે. અને પરિણામે આપણે જેને સંસ્કૃતિ કહીએ છીએ, તે સંસ્કૃતિને અને મહાભારતના યુદ્ધ સમયની સંસ્કૃતિ સાથે કશું સામ્ય નથી.

પરદેશમાં વસતો ગુજરાતી લેખક કે લેખિકા જે સંપૂર્ણપણે તે દેશના સામાજિક જીવનમાં ઓતપ્રોત ન થાય અને ફક્ત ગુજરાતી સમાજ જીવનમાં જ વ્યસ્ત રહે, દેશને યાદ કરી કરી ઝુરાયા કરે, ગુજરાતી પાશ્વિક, દૈનિક કે સામાયિક, ગુજરાતી નવલકથા-નવલિકા, કાવ્યો, વર્તમાનપત્રોમાં પ્રકાશિત કટારો કે કટારો સિવાય જે દેશમાં વસતા હોય તે દેશના સમાજ-સાહિત્યના પ્રવાહોથી અળગા રહે - ટૂંકમાં પરદેશી સામાજિક જીવનથી અલિપ્ત રહે તો તેમનાં સર્જનમાં પરદેશની વિશિષ્ટ અનુભૂતિની નટવરભાઈ જે આપેલા રાખે છે તેનું પ્રતિબીંબ જોવા નહિ મળે. આવા લેખકો/લેખિકાઓને ઈમરસન/ઈમર્ઝન(?)ના અવતરણોથી ટાંકતાં ટાંકતાં કદાચ નટવરભાઈ થાકશે, પણ તે જે ચાહે છે તેવું ગુજરાતી સાહિત્ય પરદેશમાં વસતાં સાહિત્યકારો સર્જી નહિ શકે. બીજું ઈમરઝનના જમાનામાં જ તેમના આદેશની અવગણના પણ થઈ હતી. સાહિત્યકારો જે લખે - સર્જે તે એક સ્વતંત્ર પ્રક્રિયા છે. સાહિત્યસર્જન પ્રવૃત્તિ મહદ્ અંશે કોઈ ફતવા કે આદેશને અનુલક્ષીને હાથ નથી ધરાતી.

પણ જ્યારે જ્યારે પરદેશના સમાજજીવનના પ્રવાહો સાહિત્યકારોને વિશિષ્ટ રીતે સ્પર્શી જાય છે, ત્યારે જરૂર તે અનુભૂતિનાં દર્શન તેમની કૃતિમાં જોવા મળે છે. ન્યૂ યોર્કના સેન્ટ્રલ પાર્કમાં એક યુવતીની હત્યાના સમાચારના પ્રત્યાઘાત આદિલ મન્સૂરીના એક કાવ્યમાં જોવા મળે છે. પરદેશમાં વસતા ભારતીય કવિની કવિતાનો એક સંગ્રહ Poetry : India ડેટનના 'ઈન્ડીઆ ફાઉન્ડેશન'ના ઉપક્રમે ૧૯૮૯માં પ્રસિદ્ધ થયો હતો. તેમાં આ પ્રકારની કવિતા જોવા મળે છે. ચન્દ્રકાંત શાહ સંપાદિત 'અમેરીકાવ્યો'માં પણ આ પ્રકારની કૃતિઓ જોવા મળે છે. આ સિવાય પણ બીજા અનેક ઉદાહરણ ટાંકી શકાય.

મધુ રાય અને પન્ના નાયક (અને બીજાં ઘણાં પરદેશમાં વસતા ગુજરાતી સાહિત્યકારો) વિવેચકોને રિઝવવા સાહિત્ય-સર્જન નથી કરતાં, એમ નિ:શંક કહી શકાય. પણ બધાં જ સ્વ-ખર્ચે, સ્વ-પ્રકાશિત લેખક/કવિ/નવલકથાકાર પ્રશંસાની આપેલા સિવાય આ પ્રવૃત્તિ હાથ ધરે છે, તે માનવા હું તૈયાર નથી. અમેરિકા અને પશ્ચિમના દેશોમાં સ્વ-ખર્ચે પ્રકાશન અને પ્રકાશકોને Vanity Printing તથા Vanity Publishing તરીકે ઓળખાય છે. આ ઉપરાંત છેલ્લા દાયકામાં e-publishing, self-publishing અને publishing on demandની પ્રથા પણ શરૂ થઈ છે. મુંબઈના એક ગુજરાતી પ્રકાશકે સ્વ-પ્રકાશનને ગૃહ-ઉદ્યોગમાં ફેરવી નાખ્યો છે. આ પ્રકાશક ઉન્સાહી અથવા અંગ્રેજીમાં જેને wanna be (want to be) સાહિત્યકારોને પ્રકાશન ઉપરાંત ભારોભાર વખાણથી ભરપૂર વિવેચન(?) અને પુસ્તક વિમોચનનું package deal આપે છે. આ પ્રકાશન સંસ્થાના વડીલ સંચાલક દર અઠવાડિયે એકાદબે પ્રસિદ્ધ વર્તમાનપત્ર માટે કટાર પણ લખે છે અને તે કારણે જાણે તેમને તેમનાં પ્રકાશનનાં વખાણ કરવાનો જાણે ઈજારો મળી ગયો છે. દુ:ખદ વાત એ છે કે આ વર્તમાનપત્રના તંત્રી તથા અન્ય સાહિત્યકારો/વિવેચકો આ કૌભાંડ આંખ આડા - કાન કરી નિભાવી લે છે. મને મળેલ માહિતી પ્રમાણે કોઈ wanna be સાહિત્યકારને જે રાતોરાત વિવેચનમાન્ય સાહિત્ય સર્જકનો 'ખિતાબ' મેળવવો હોય તો તે આશરે એકાદ લાખ રૂપિયામાં મળી શકે છે. આ બધાને નટવરભાઈ કે વિપુલભાઈ શુ કહેશે, તેની પરવા નથી. (હું આ વિષયની ચર્ચામાં આડે રસ્તે ચઢી ગયો છું, તો તે દરગૂજર કરશો. અને આ જ સંદર્ભમાં નીચે એક બીજું ઉદાહરણ આપું છું, તે નિભાવી લેશો.)

૮/૧૧ની હોનારત સમયે ન્યૂયોર્ક શહેરના સંખ્યાબંધ પોલીસ અને ફાયરમેને જાન ગુમાવ્યા અને તે વિષય પર અંગ્રેજીમાં અનેક કાવ્યો લખાયાં અને પ્રસિદ્ધ થયાં છે. આવી ત્રણ-ચાર કવિતાના ઋણસ્વિકાર સિવાયના ગુજરાતી અનુવાદ અમેરિકાસ્થિત ગુજરાતી કવિના સ્વ-ખર્ચે છપાવેલ એક કાવ્ય-સંગ્રહમાં જોવા મળ્યા છે અને આ બાબતની જાણ થયા બાદ પણ અમેરિકા તેમ જ ગુજરાતમાં વસતાં વિવેચકો, પત્રકારો, તંત્રી મહાશયોએ મૌન જ સેવ્યું છે. (આ વિશે ફરી ઉચિત સ્થળે વિગતથી ચર્ચા કરીશું.)

હવે ફરીથી, નટવરભાઈના લેખ વિશે થોડું વિશેષ : આ જ લેખમાં નટવરભાઈએ ગુજરાતી બ્લોગ તથા ઈન્ટરનેટ, ગુજરાતી ભાષાની ગતિ અધોગતિ, ગુજરાતી વિવેચન સાહિત્યની સ્થિતિ-પરિસ્થિતિ, ગુજરાતી વર્તમાન પત્રોમાં ગુજરાતી સાહિત્ય વિવેચનની ઉણપ અને સ્વ-ખર્ચે સ્વ-પ્રકાશિત સાહિત્ય વિશે બહુ જરૂરી અને સમયસર કહી શકાય, તેવો આકોશ દર્શાવ્યો છે. તે ઉચિત જ છે.

વિશેષમાં, ગુજરાતીમાં - ખાસ કરીને વર્તમાનપત્રોમાં વપરાતી/લખાતી ગુજરાતી ભાષામાં વપરાતા અંગ્રેજી શબ્દો, પરદેશી ભાષાના શબ્દોના ઉચ્ચાર, પરદેશ પ્રવાસ બાદ આમંત્રિત સાહિત્યકારે લખેલા પ્રવાસ વર્ણનો અને છલ્લે પરદેશમાં વસતા અને પરદેશમાં સર્જાતાં ગુજરાતી સાહિત્ય અને તેના આનુષંગિક વિષય પર અર્થપૂર્ણ અને ગંભીર ચર્ચા-વિચારણા અને મનન ચિન્તનની જરૂર છે. એટલું જ નહિ પણ તે બાબત તાત્કાલીક શ્રદ્ધાશીલ પ્રયત્ન થાય તેવી આશા સેવીએ છીએ.

ગુજરાતી સિવાય અન્ય ભાષામાં જે ભારતીય સાહિત્યકારો લખે છે અને ખાસ કરીને ડાયારપોરા અંગ્રેજી સાહિત્યમાં પણ અમેરિકાના વસવાટની વિશિષ્ટ અનુભૂતિનાં દર્શન નથી થતાં.

ઉદાહરણ તરીકે મનીલ સુરી, જુમ્પા લહેરી, સંજય નિગમ, અરુન્ધતી મુખરજી દિવાકરુણી અને બીજા ઘણાં સાહિત્યકારોનો ઉલ્લેખ થઈ શકે.

The Glass Palace: A Novel <http://www.amazon.com/Glass-Palace-Novel-Amitav-Ghosh/dp/0375758771/ref=cm_lmftit_23> by Amitav Ghosh, The God of Small Things <http://www.amazon.com/God-Small-Things-Arundhati-Roy/dp/0060977493/ref=cm_lmftit_20> by Arundhati Roy, Bombay Time: A Novel <http://www.amazon.com/Bombay-Time-Novel-Thrity-Umrigar/dp/0312277164/ref=cm_lmftit_13> by Thrity Umrigar, Difficult Daughters: A Novel <http://www.amazon.com/Difficult-Daughters-Novel-Manju-Kapur/dp/0571196349/ref=cm_lmftit_11> by Manju Kapur and many other writers write about the experiences and emotions, the sights and sounds that have touched them the most - and that is from their home towns and environs in India.

Ms. Roy <http://en.wikipedia.org/wiki/Arundhati_Roy> and other such writers have show a direction towards contextuality and rootedness in their works. Arundhati Roy's award winning book is set in the immensely physical landscape of Kerala <<http://en.wikipedia.org/wiki/Kerala>> . David Davidar sets his The House of Blue Mangoes <http://en.wikipedia.org/wiki/The_House_of_Blue_Mangoes&action=edit&redlink=1> in Southern Tamil Nadu <http://en.wikipedia.org/wiki/Tamil_Nadu> . In both the books, geography and politics are integral to the narrative. In his novel Lament of Mohini (2000), Shreekumar Varma <http://en.wikipedia.org/wiki/Shreekumar_Varma> touches upon the unique matriarchal system and the sammandham system of marriage as he writes about the Namboodiris and the aristocrats of Kerala.

આ સંદર્ભમાં વિગતથી અને માહિતીસભર ચર્ચા-વિચારણા The Expatriate: Indian Writing in English (In 3 Volumes), Author(s) : T. Vinoda (ed.) <http://www.bagchee.com/en/search/results?module=books&author_name=T.+Vinoda+%28ed.%29> , P. Shailaja (ed.) <http://www.bagchee.com/en/search/results?module=books&author_name=P.+Shailaja+%28ed.%29> વાંચવા મળશે.

ડૉ. નટવરભાઈ ગાંધીના Gujarati Diaspora Writing - A Call for Independence લેખની મેં અંગ્રેજીમાં વિગતે ચર્ચા કરી છે. તે જિજ્ઞાસુઓને મારા બ્લોગ પર વાંચવા મળશે.

બ્લોગની આઈડી આ મુજબ છે :-

http://harishtrivedi.blogspot.com/2010/08/natwar-gandhi-on-gujarati-diaspora_34.html

હરીશ ત્રિવેદી, ડેટન, ઓહાઇયો, યુ.એસ. એ. © 2010

e.mail : indiafound@earthlink.net

ડાયસ્પોરિક ગુજરાતી સાહિત્ય

1. ભારતમાંના વિવિધ વિસ્તારોમાં વસેલા તેમ જ તેની રાષ્ટ્રીય સીમાઓની બહાર પથરાયેલા ગુજરાતી ડાયસ્પોરાનાં ગુણવત્તાવાળાં સર્જનને અહીં નીચે આપ્યા સમાચાર અસરકારક નીવડી શકે છે.

2. ગુજરાત / મહારાષ્ટ્ર બહારના ઘણા લોકોમાં માતૃભાષા પ્રત્યે પ્રેમ ભર્યો છે અને તેને કારણે તેઓ ગુજરાતીમાં લખતાં રહ્યાં છે. મજબૂત લગાવ હોવા છતાં, સાહિત્યિક ગુણવત્તા મેળવવા જેટલું બળવત્તર તે સમગ્ર લખાણ હોય તેમ બન્યું નથી. અલબત્ત, એમાંનું ઘણું સાહિત્યસર્જન સારું જ છે. આ વાસ્તવિકતા છે.

3. આનું છતાં, કેટલાંક જરૂર દેખીતી રીતે, સાહિત્યસર્જનમાં બહુ મોટું સ્થાનમાન ધરાવે છે. આવાં કેટલાંક ખ્યાતનામ સર્જકોનાં કામ બાબતનું એકાદ પ્રશ્નપત્ર સબબ શિક્ષણકામ માટે ગુજરાતની પ્રતિષ્ઠા પ્રભાવક યુનિવર્સિટીઓએ સક્રિયપણે વિચારવું જોઈએ. આ એક સૂચન છે. જે તે વિસ્તારમાં સ્થાયી થયાં છતાં, આ સર્જકો આવા આવા વિસ્તારના જનજીવનમાં અને ગણમાન્ય સંસ્કૃતિમાં એકરૂપ બની ગયાં છે. તેમનામાં સંવેદનક્ષમતા આવી છે અને તેની સબળ મુદ્રા તેમનાં લખાણોમાં જોવાની સાંપડે છે. મને તમારી જામવાન પ્રેરકશક્તિમાં તેમ જ પરિણામવાચી પ્રજ્ઞામાં વિશ્વાસ છે. ગુજરાતીઓ હવે ખરેખાર વિશ્વ ગુજરાતી છે, તેમ ગુજરાતે સ્વીકાર કરવો જ રહ્યો.

- દેવકુમાર ત્રિવેદી

e.mail : deeti21@hotmail.com

બાહિરબંગેર સાહિત્ય

કોલકાટા, ૩ ઓક્ટોબર ૨૦૧૦ : 'પશ્ચિમ બંગાળ મટ્રેસા બોર્ડ' તરીકે આ પૂર્વે જાણીતી, આલિયા યુનિવર્સિટીએ બંગાળી સાહિત્યમાં, આંતર ભારતીય ડાયસ્પોરિક બંગાળી સાહિત્યને, 'બાહિરબંગેર સાહિત્ય' તરીકે અધિકૃત સ્થાન આપ્યું છે. આ સારુ, તેમના અભ્યાસક્રમ નિયામક મહામંડળે, અનુસ્તાક સ્તરે, ૨૦૦ ગુણના એક અભ્યાસક્રમનો સ્વીકાર કર્યો છે, જે ચોથા 'સેમેસ્ટર'ના (યુનિવર્સિટીના છમાસિક સત્ર)

ઉદ્બોધન

• પૂજાલાલ

રહ્યો ક્યમ પુરાઈ રે મનુજ શુદ્ધ આ કોટડે,
લગાવી દઈ આગળા નિજ કરે બધાં બારણે?
ન જીવ અકળાય શું ધન બનેલ અંધારમાં?
દીવાલ જડ કેમ ના ડંધતી છાય નીચે તને?

•••••

ઉઘાડ તવ બારણાં બળ વડે પદાઘાતથી,
ઉખાડ જડમૂળથી જડ દીવાલ આ જેલની;
વિશાળ જગ જે નવું નીકળી બહાર મેદાનમાં
અનંત નભ જે તને કંઈ નિમંત્રણો આપતું.

•••••

("કુમાર"ના ૧૯૩૦નાં જન્યુઆરી અંકમાંથી)

"ઓપિનિયન"/ Opinion

આરંભે દાખલ કરવામાં આવશે. અબીહાલ, આ નવી સ્થપાયેલી યુનિવર્સિટીમાં અનુસ્તાક સ્તરના પહેલા જૂથ માટે બંગાળી સાહિત્યનું શિક્ષણ બીજા સેમેસ્ટર દરમિયાન આવરી લેવામાં આવ્યું છે. આ યુનિવર્સિટીની તદ્દવિદોની સમિતિ (એકેડેમિક કાઉન્સિલ) આજથી એકાદ વરસ બાદ અમલી થનારો સૂચિત અભ્યાસક્રમ ઘડી રહી છે.

'વિશ્વ ભારતી યુનિવર્સિટીના ઉપકુલપતિ અને ઐતિહાસિક સંશોધન માટેની ભારતીય સમિતિ(ઈન્ડિયન કાઉન્સિલ ઓફ હિસ્ટોરિકલ રિસર્ચ)ના અધ્યક્ષ પ્રાધ્યાપક સવ્યસાચી ભટ્ટાચાર્યે આલિયા યુનિવર્સિટીનાં આ પગલાંને આવકાર આપ્યો છે. 'બંગાળી સાહિત્યમાં આ ભારે અર્થસૂચક ઉત્કાન્તિ શો વિકાસ લેખાશે.' એમ તેમણે જણાવ્યું હતું.

આંતર ભારતીય ડાયસ્પોરિક બંગાળી સાહિત્યના (બાહિરબંગ) અભ્યાસને ક્ષેત્રે સક્રિયપણે કામ કરતી સંસ્થા, 'પ્રજ્ઞાશુ'એ અત્યાર સુધી આ ભાતીગળ ડાયસ્પોરિક સમાજની લાક્ષણિક ઓળખ બાબત પ્રચાર પ્રસારનું ધ્યાનાકર્ષક કામ કરેલું છે. તેમની વિવિધ પ્રવૃત્તિઓમાં આ એક અગત્યનું ઇંગું પૂરવાર થાય છે. •

LINE BY LINE, A HUSBAND'S TORMENT

WHAT happened that night, your final night?
Double, treble exposure over everything.
Late afternoon Friday, my last sight
of you alive,
Burning your letter to me in the ashtray
with that strange smile.
What did you say over the smoking
shards of that letter
So carefully annihilated, so
calmly,
That let me release you and
leave you to blow its ashes off
your plan.
Off the ashtray against which
you would leave for me to read
the doctor's phone number.
My escape had become such a
hunted thing,
Sleepless, hopeless, all its
dreams exhausted.

What happened that night, inside your hours
Is as unknown as if it never happened.
What accumulation of your whole life,
Like effort unconscious, like birth
Pushing through the membrane of each
slow second
Into the next, happened
Only as if it could not happen
As if it was not happening.

And I had started to write when the
telephone
Jerked awake, in a jabbering alarm,
Remembering everything. It recovered
in my hand.
Then a voice like a selected weapon
Or a measured injection,
Coolly delivered its four words
Deep into my ear: 'Your wife
Is dead.'

યુનાઈટેડ કિંગડમના રાજકવિ (૧૯૮૪-૧૯૯૮) દિવંગત એડવર્ડ જેમ્સ હુસ(17.8.1930-28.10.1998)નાં પ્રથમ પત્ની સિલ્વિયા પ્લાથે, ત્રીસની વયે, ૧૯૬૩માં આપઘાત કરેલો, તે અરસામાં, કવિએ આ Last Letter (છેલ્લો પત્ર) કાવ્ય લખેલું. કવિ ટેડ હુસે ક્યારેય આ કાવ્ય પ્રગટ કરેલું નહીં; તેની અબીહાલ જ "ન્યૂ સ્ટેટ્સમેન"થી ભાગ લાગી છે.

સિલ્વિયા પ્લાથ, ખુદ, અમેરિકી કવયિત્રી હતાં. ટેડ હુસને લંડનના વેસ્ટમિનસ્ટર એબી પ્લાતે, "પોયેટ્ટી કોર્નર"માં, આવતી સાલ, વિધિવત્ સન્માને સ્થાપવામાં આવશે.

આ કાવ્યનો ગુજરાતી પદ્યાનુવાદ કરવાનું આહવાન તો કરીએ, પણ જોડાજોડ, ગુજરાતી સાહિત્યમાંથી જડી આવતી આ સમાન અન્ય કાવ્યકૃતિઓની પણ ભાગ લઈએ.

૧. રાષ્ટ્રીયકરણ નથી. રાષ્ટ્રીયકૃત પણ નથી. રાષ્ટ્રીકરણ અને રાષ્ટ્રીકૃત જ કહેવાય. ન રાષ્ટ્રમ્ એટલે અરાષ્ટ્રમ્. અરાષ્ટ્રમ્ રાષ્ટ્ર કરોતિ ઈતિ રાષ્ટ્રીકરણમ્ = જે રાષ્ટ્રનું નથી તેને રાષ્ટ્રનું બનાવવું. સંસ્કૃત વ્યાકરણના નિયમો સૂક્ષ્મિકશુદ્ધ છે. તેમાં ફેરફાર ન થઈ શકે. 'ગુજરાતી ભાષાની ટોપી પહેરે તો જ અંગ્રેજી કે સંસ્કૃતના શબ્દો ગુજરાતીમાં સ્થાન પામે' એ રામજીભાઈ પટેલની વાત અસ્વીકાર્ય છે. ફારસી અને અરબીના શબ્દો જેવા છે તેવા જ હિન્દી અને ઉર્દૂમાં વપરાય છે. તે જ રીતે ગુજરાતીમાં થવું જોઈએ. એટલે ફરસબંધીને બદલે ફર્શબંદી જ યોગ્ય ગણાય. જ્યારે એંશી ટકા લોકો અભણ હતા અને ઉચ્ચારની જે મુસીબત હતી તે અત્યારે ચલાવી ન લેવાય. ફાયદાકારક અને નફાકારક પણ ન કહેવાય. સંસ્કૃતના પ્રત્યયો સંસ્કૃત સાથે જ શોભે. એ માટે નફામંદ અને ફાયદામંદ જેવા શબ્દો હોવા જોઈએ.

૨. અંગ્રેજીમાં કેમ્બ્રિજ બોલાય છે. તેનું અમદાવાદમાં 'કેમ્બ્રીજ' ન જ થઈ શકે. અર્ધવ્યંજન આ રીતે બતાવવાની જે સગવડ સંસ્કૃતમાં છે તે ગુજરાતીમાં અપનાવવા વિશે નિર્ણય થવો જોઈએ. સંસ્કૃતમાં લિપિ, મરાઠીમાં લિપી અને ગુજરાતીમાં લીપી એ ગોટાળો નહીં ચાલે. ઉઝાવાદની અમુક બાબતો પડકારને પાત્ર છે.

૩. માતૃભાષાની છાયા ભૂંસી નાખીને વિદેશી ભાષા શીખવામાં અપાર કષ્ટનો અનુભવ થાય છે. એટલે જર્મન, ફ્રેન્ચ, ઈટાલીયન કે રશિયન લોકો અંગ્રેજી બોલવામાં પોતાની ભાષાના ઉચ્ચાર [accent]ની મર્યાદા ભૂલી શકતા નથી. બીજી પ્રજાઓને આ જ નિયમ લાગુ પડે છે. અંગ્રેજી અને અમેરિકનો આ બરાબર સમજે છે. એટલે કોઈને હસી કાઢતા નથી. આપણી ભાષાઓમાં અંગ્રેજીથી બમણા એટલે બાવન અક્ષરો હોઈ શકે. એટલે અંગ્રેજીના કોઈ પણ ઉચ્ચારને ગુજરાતીમાં સમાવિષ્ટ કરવામાં વિશેષ મૂંઝવણ થવી ન જોઈએ. પ્રાદેશિક હઠ કરવી હોય તો જુદી વાત છે. 'પોલીસ' બોલવાની અને લખવાની ઈચ્છા થાય એવી જોડણી [police] અંગ્રેજીમાં છે. છતાં 'પુલિસ' જ સાચું એ અંગે દલીલ કરવાનો અર્થ નથી. Not અને note જોડણી ઉચ્ચાર બન્નેમાં સ્પષ્ટ તફાવત છે. અર્થ પણ જુદા જ છે. પહેલાને 'નોટ' અને બીજા શબ્દને 'નોટ' કહે છે. Get અને gateમાં પણ તેમ જ છે. આપણે ગુજરાતીઓ દીર્ઘ સ્વરો બોલવામાં આળસુ છીએ અને હિંદીવાળા બધું દીર્ઘ કરે છે : 'કૌમન વેલ્થ' જ પર્યાપ્ત થઈ રહેશે! છવટે હઠ ન છૂટે તો ગુજરાતી, મરાઠી અને તેલુગુથી જ ચલાવવું ! આપણે માટે અંગ્રેજી ન હોઈ શકે !

મહેસાણાની બહાર પગ મૂક્યા વગર અંગ્રેજી ભાષાના ઉચ્ચાર બાબતે અંતિમ નિર્ણય આપનારની હિંમતને હદ છે ! અમિતાભ બચ્ચન અને રાહુલ ગાંધી 'બાઈબીલ, સાઈકલ અને

વિટિલ' એમ નહીં જ બોલે ! એ તો બિહારનાં લાચાર બાળકો માટે જ હોઈ શકે ! અહીં ચર્ચા ગુજરાતી પૂરતી રાખવાનો ઈરાદો છે.

૪.

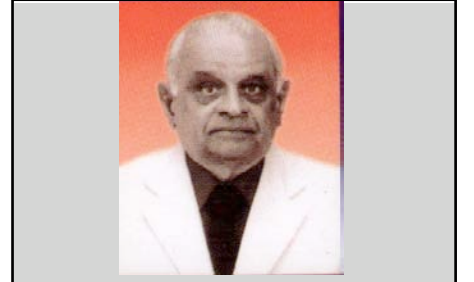
A એ	B બી
C સી	D ડી
E ઈ	F એફ
G જી	H એચ
I આયુ	J જે
K કે	L એલ્
M એમ્	N એન
O ઓ	P પી
Q ક્યૂ	R આર્
S એસ્	T ટી
U યૂ	V વી
W ડબ્લ્યુ	X એક્સ
Y વાયુ	Z ઝેડ

(અવગ્રહ : આર્ નથી)

એટલે જુલાઈ પણ જૂલાયુ, હાઈ સ્કૂલ નહીં પણ હાય સ્કૂલ જ બોલાય. એક અંગ્રેજી સ્વરનો ગુજરાતીમાં બે સ્વર ન થઈ શકે. એટલા માટે હાઈ નહીં પણ હાય વધારે યોગ્ય છે. એટલે બી.એ. અને એમ.એ.ને બદલે બી.એ. અને એમ.એ. જ બોલાય છે. આ બાબતમાં સ્થાનિક હઠ કામ ન આવે.

૫. ફારસી અને અરબીમાં 'ટ' નથી. એટલે 'મુમ્બઈ સમાચાર'માં 'માજસ્ટ્રેટ' અને 'મિસ્તર' જ્યેવું છે ખરું ! ગુજરાતીમાં ટ છે. એટલે 'માસ્તર' બોલવાની જરૂર નથી. પારસીઓ પાદશાહ અને પાદશાહમાં તફાવત ગણતા નથી ! આરબ લોકો 'પાર્કિંગ'ને 'બાર્કિંગ' કહે છે. મારા એક શ્રીલંકન મિત્ર કોર્નર[corner]ને બદલે છટાથી 'ગોર્નર' બોલતા હતા ! તામિલની કે બીજી કોઈ પણ ભાષાની મર્યાદાઓ અંગ્રેજી ઉપર લાદી ન શકાય. ખોટી આદત કે હઠથી વિદેશી ભાષા ન જ શીખવી જોઈએ. જગ્યા ત્યારથી જ સવાર એમ માનવું જોઈએ.

૬. રામજીભાઈ પટેલ લખે છે : 'કાઠિયાવાડી લોકો વેંચવું અને વહેંચવું વચ્ચેનો તફાવત સમજતા નથી.' બંધા કાઠિયાવાડીઓ કદાચ આવા જંગલી નહીં હોય ! અમુક શબ્દોના અજ્ઞાનથી સમગ્ર પ્રજાવર્ગ વિષે આવો નિર્ણય ન થઈ શકે. ઉપરાંત, તળપદી શૈલી જાળવણીને પાત્ર છે. એકલા ઈંગ્લેન્ડમાં તળપદી ઉચ્ચારની ૨૩ શૈલીઓ છે એમ કહેવાય છે. એ હાંસીને પાત્ર નહીં પણ મીઠી રમૂજને પાત્ર ગણાય છે. તેમની નાબૂદીનો વિચાર પણ થતો નથી. હમણાં સમાચાર આવ્યા છે કે, આજથી ૪૦૦ વરસ પહેલાં શૈક્ષણિકીયરના જમાનાના અંગ્રેજીના ઉચ્ચારો કરતા અમુક લોકો

૨. કા. ભટ્ટ

યુગાન્ડામાં ૧૧ વર્ષ શિક્ષણકામ; વિવાયતમાં ૨૫ વર્ષ રાજસેવાનો અનુભવ. સાહિત્ય અને સંગીત રસવૃત્તિના વિષયો. તેમને નામ ૧૧ પ્રકાશિત પુસ્તકો બોલે છે, જ્યારે નવ અમુદ્રિત સામગ્રી છે. 'સાહિત્ય એ મનોરંજન કે કાલક્ષેપનું સાધન નથી, પણ માનવ વિકાસનું વિશેષ ક્ષેત્ર છે.' તેમ તેમનું દૃઢ મંતવ્ય છે.

૭. ફેક એન્કાઉન્ટર નથી ફેક [fake] છે. ટેક [take] નથી ટેક છે; ટેઈક ન જ લખવું જોઈએ. 'ક'માં આખો વ્યંજન છે તે ઉચ્ચારમાં અરધો માની લેજો ! એમ કહેવામાં આવે તો સાચું નથી. કેક નથી કેક છે. જવેલરી નથી જૂલરી છે. ખરી રીતે જૂલરિ લખવું જોઈએ. જવેલ નથી જૂલ છે. કોની બોલી અનુકરણને પાત્ર છે ? નાગરની કે ભીલની ? એ ત્યાયે બી.બી.સી.ના ઉચ્ચારકોશને રાષ્ટ્રીય ધોરણે અપનાવી લેવામાં જ ડહાપણ છે. અમુક શબ્દોમાં 'ર' લખવો પણ ન બોલવો એ આપણી સમજણમાં ન આવે એવી વાત છે. છતાં અંગ્રેજીની પાયાના શિસ્તની બાબત અવગણનાને પાત્ર નથી. એટલે war, door, bore વગેરેમાં અર્ધ અને પૂર્ણ સ્કાર 'અ' જેવા બોલવા. Boringમાં 'ર' બોલવો પડે કારણ કે તેને સ્વરનું બળ મળે છે.

૮. નેવું ટકા ગુજરાતીઓ 'જ' બોલવામાં મુંઝાઈ રહ્યા છે. એટલે 'જ'ની નાબૂદી માટે ઝુંબેશ ચાલુ થાય તો નવાઈ નહીં લાગે ! અમદાવાદમાં ડફોળમાં 'જ' લહેકાંથી બોલાય છે પણ 'એ મારા સારાનો સારો (સાળાનો સાળો) છે' એમ પણ બોલાય છે ! સાદી અને શાદી વચ્ચે બોલવામાં કોઈ ભેદ રહ્યો નથી ! ગુજરાતના કવિ મુખ્ય પ્રધાન 'સાંતિ' બોલે છે ! વેપારીઓ અને ખેડૂતો મળીને ગુજરાતી ભાષા ઉપર સામૂહિક બલાત્કાર કરી રહ્યા છે ! અમારા કુળમાં ત્રણ હજાર વરસથી વાંચવા - લખવાની પરંપરા છે. એ અમારો ગુનો હોય એમ માનવામાં આવે છે ! શબ્દની તાકાત ઉપર સંવર્ધક માનવતા અને હિટલરે સર્જી હતી એવી વિકરાળ રાક્ષસતા પણ ખડી થઈ શકે. જેવું બોલાય એવું જ લખાય, લિપિ વગર ભાષાસંસ્કૃતિ જાળવી ન શકાય, અને જોડણીની સ્થિરતા વગર સંસ્કૃતિ ઝાંખી જ રહેશે.

[87 Hale Lane, Mill Hill, LONDON NW7 3RU, U.K.]

સુણો ગુણીજનો, મારું નિવેદન

• વિરાડ કાપડિયા

(નોર્થ અમેરિકાની ગુજરાતી લિટરરી એકેડેમીના 2010ના સાતમા સમ્મેલનની વાતો, સમ્મેલનને સ્વમુખે રજૂ કરતા આ કાવ્યમાં અંત ભાણી જે અમુક કડીઓ છંદોબદ્ધ છે, તેમાં શેષના 'વૈશાખનો અપોર' કાવ્યની એક કડી અને કલાપીના 'ગ્રામ્ય માતા' કાવ્યની ત્રણ કડીઓ નવા સ્વરૂપે પ્રગટ થઈ છે — વાચક એ પંક્તિઓ વરતી જશે.)

સુણો ગુણીજનો, મારા જ જન્મવર્ષે મારી જ ઉપર મારું આ નિવેદન.
હું ગુજરાતી લિટરરી એકેડેમી સંયોજિત સાતમું દ્વિવાર્ષિક સમ્મેલન.
હું વર્ષના અંતિમ ઉષ્ણ માસની સત્તરમી અઠારમી ઓગણીસમી.
એક આદર્શ સામે ધરીને, અને જરથુષ્ટ્રી ધ્યેયવાક્ય સ્મરીને કહું તો
હું સાહિત્યની સવારની અપોરની સાંજની મનસની ગવસની કુનસની.

(વિચાર-વાણી-વર્તનની ઉદાત્તતા)

ખાંડવો બાર વરસ દેશવટે ગયા'તા, એક વરસ ગુપ્તવાસ,
હું ને મારાં ભાંડુઓ ગયાં અમીરીના રાષ્ટ્રમાં બાર વરસ પ્રવાસ.
અને થયા અમનેયે અનેકવિધ અનુભવો, નાનાવિધ આભાસ.
ઘટી ઘણી કહાણીઓ, લૂંટી નવી લહાણીઓ સાશ્વર્યોદ્ધાસ —
સાહિત્યના યક્ષોએ પ્રેરક પ્રશ્નો કરી પ્રજ્ઞ કર્યા અમને,
સમયના દાનવે પ્રલંબ વિલંબ કરી ભ્રષ્ટ કર્યા અમને,
ભાષા-ભૂદેવોએ ભારતના, વરદ હસ્ત ધરી સ્વસ્થ કર્યા અમને,
અલ્પસંખ્ય શ્રોતાના રસ-અભાવ-અગ્નિએ ખાંડવવન સમા નષ્ટ કર્યા અમને,
કવન ને નાટ્યના નૃપતિઓ કદી કદી રંગ ગયા ભરી,
કદી કદી દુષ્ટમતિ માર્ઠકોના કીચકો અવાજની ટ્રોપદીને તંગ ગયા કરી,
ભરાવદાર ભાષાના હિડિમ્બે શ્રોતાને સુવાડયા, ભક્ષની ઇચ્છા કરી, આવી નહીં દિયા,
હિડિમ્બાએ હેત ક્યું છેવટે, તબ હિડિમ્બ હણાયો, તાલી દઈને બધા ચાલતા થિયા.
ખેંચાણી રેખાઓ, ભુકુટિઓ સીધી વક આડી;
પણ એ તો સૌ વર્ણનો બહુરૂપધારી,
હું તો અહીં અત્યારે કરું વાત મારી.

નંખાયું જ્યાં મારા પડાવનું લંગર,
એ હતું ફૂલોરીડાનું ટેમ્પાનું નગર.
ટેમ્પામાં સમુદ્ર છે, કિનારો છે,
તાપમાનચંત્રનો ઊંચિરો પારો છે,
રંગ-ચંગ મહેલાતો, હાટો છે,
હરિયાળા પાર્ક છે, દરિયા પર સરી જતા પુલના વળાંક છે,
ઉમંગના ઉછંગના ઉતારા છે, ફૂલ-બગીચા-ક્યારા છે, રેસ્ટોરાં ન્યારાં છે,
મ્યુઝિયમની અજાયબી, શેરટનની સાદ્યબી, દેશીઓની ચાય બી,
અહીંતહીં લચકતી છે કમ્મરો લવચીક;
પણ નથી સાહિત્યના સંખ્યાબંધ રસિક.
કેટલાક જન બાદ કરો કે તુરંત ન્યૂજર્સી-ન્યૂયોર્કને યાદ કરો.
પરંતુ ધીરા પડો —
સાહિત્યનો વ્યાસંગ જ શું જીવનનો વિકાસ છે ?
જીવનને ઊડવાનાં અન્ય પણ આકાશ છે.
સાહિત્યની ઉપાસના જ જીવનનું સાધ્ય નથી,
શું જીવનના સંગીતનાં બીજાં પણ વાદ્ય નથી ?
સાહિત્ય માટે જીવન એક અનિવાર્ય વારતા,
પણ જીવન માટે સાહિત્ય તો નથી અનિવાર્યતા.
આગવી છે આર્યતા ટેમ્પાની !
એ નર-નારી ભારોભાર ભાવનાના ઘટ,
આગતા ને સ્વાગતાની સુલતાનીનો વટ.
શેરટનના ઉતારાનો આલીશાં ધુમ્મટ,
રૂપાના તો ઢોલિયા ને સોનાના બાજઠ.
ભોજનના કાર્યક્રમની બારીક કરામત,
ભાણે ને અથાણે ભળ્યું કાઠિયાવાડી સત,

શ્રીખંડ અને પૂરી ઉપર પ્રેમની જ્યાફત,
કહોને શું તમને કશું આવ્યું ના માફક ?
બ્રેકફાસ્ટ ઉપર ફળો લો ને ફાફડા ફક્ત.
કાશી જતું મરવા લોક, જમવાને સુરત;
ચંદ દિનો જીવી જાણ્યું તો જાણ્યું અલબત્ત—
ટૅમ્પાનાં તો જમણ-મરણ બન્ને ખૂબસૂરત !
ટૅમ્પા ઓ ટૅમ્પા, એક ખૂંપેલું તીર,
છટપટાવે મન, તરફડે શરીર !

પણ એમનાં જે માઈક, તેમને બૂરી લત,
શબ્દો અને અક્ષરોના ભોગની જ આદત.
કરી એક વિદ્વાને આ ઊંડી ઈશારત,
‘બીજું વિશ્વયુદ્ધ તે આજનું મહાભારત.’
તો માઈકના પ્રતાપથી એકે કીધો અર્થ
કે જે ‘બીજું વિશ્વયુદ્ધ તે યોજતું ભારત’,
ફળી જ ઊઠ્યું લાખ ટકાનું અખાનું લખત.
(અઘા નામ્ન: કવિવરસ્ય દ્વપ્પા નામ્ન: કાવ્યમ્ અસ્તિ —
કહ્યું કંઈ ને સુણ્યું કશું, આંખનું કાજલ ગાલે ઘસ્યું.)

ભારતથી જે આવ્યા હતા અતિથિઓ,
સાહિત્યના ત્રણ સમર્થ વાયર-પતિઓ,
તેમાં ગિરાના બે ગુણિયલ ઋષિ અને એક તપતી તપસ્વિની.

નિરંજન ભગત
ઝૂમાં સિહને જોઈને દાયકાઓ પૂર્વે રચે છે એક કાવ્ય.
વન્યભોમ પર સ્વતંત્ર વિચરતા પ્રપૂર્ણ પોરુષની આંતરિક સ્થિતિ
ને પિંજરની અભવ્ય કારાની બાહ્ય સ્થિતિ
વચ્ચે લટાર મારતો પ્રાણીબાગનો સિહ,
બરફ અને આગનો સિહ,
“એ છલંગ, એ જ ન્હોર,
નેત્રમાં ય એ જ તેજ, એ જ તોર, ...”
અને આજે વાર્ષિકના પિંજરમાં બદ્ધ સાહિત્યનો એ વનકેસરી,
વિશ્વમાં ‘બસ ફરવા આવેલો’ એ હિતેસરી.
કહું ? — એ ખુમાર, એ ખમીર,
આત્મમાં ય એ જ તેજ, એ જ હીર.

ભોળાભાઈ પટેલ
ભાષાવિદ્ ધુરંધર, વાણીના જાણભેદ જાદુગર.
લાંબાં લાંબાં કરામતનિપુણ સર્જનસિદ્ધ આંગળાં
પ્રવચન વેળા શબ્દો-વિચારોના આરોહ-અવરોહની જોડે
હવામાં આમતેમ વીંઝાય, હવામાં હરણવત્ દોડે.
હું સાતમું સમ્મેલન, મારા ચકિત સભાગૃહમાં ટપકે સોય-પતન પ્રશાંતિ,
પણ મનોમન પેલાં અંગુલોના ઈલમની ગતિ-પ્રગતિ ઉપર હું મચલું;
ખેંચી કાઢશે મનમસ્તિષ્કની ટોપીમાંથી હવે કયું વિચાર-પારેવું, કેવુંક શબ્દ-સસલું ?

ધૂળ ખંખેરીને રંગ ખોલીને બતાવેલી ભોળાભાઈએ ઉમાશંકરની કાવ્ય-મતા,
ને જાણાવેલું, હોનહાર કવિ પહાડોની છાયામાં ઊછર્યા હતા;
જે નોંધતો બોલ્યો હતો એક શ્રોતા પછીથી બેયના સહવાસમાં,
“ફરી વાંચીશ હું ઉમાશંકરનું આ કાવ્ય સંદર્ભના એક નવા પ્રકાશમાં :
હું તો ગામ મારે ગયો તો ને જોઉં છું તો, ”
“એના એ ડુંગરા.” ટહુકી ઊઠ્યા ભોળાભાઈ, નિરંજન એકીસ્વરે.
“એના એ ડુંગરા,” પડધી રહ્યો શ્રોતા પણ લયે લયે.

વર્ષા અડાલજ;
 જ્યાં સુધી કોઈ સ્થિતિ હૃદયના તારેતાર પર ઝણઝણતી નથી,
 ત્યાં સુધી વર્ષાની કલમ ઊઠતી નથી.
 રક્તપિત્તનો ગળે ઝૂલતો ઘંટ લઈને જીવતા વિવશોના ચિત્કાર પર,
 વિચેતનામ યુદ્ધમાં વીતેલા અસહ્ય બાળસંહારના હાહાકાર પર
 એમની કલમ ઊઠી છે, ને નવલો ફૂટી છે.
 કોઈ જનપીડાથી મનપીડાનું ઝંકૃત થવું, પછી રિસર્ચ રિસર્ચ રિસર્ચ,
 અને લખવામાં પોતાની સંપૂર્ણ શક્તિનો ખર્ચ.
 એટલે કે પહેલાં બીજની પ્રાપ્તિ, પછી ધરતીનું ખનન ખનન ખનન,
 ને બીજ રોપીને નિજના સર્વસ્વનું સિંચન !
 પોતાની સર્જનપ્રક્રિયાની ઝાંકી કરાવતાં એ કહે છે :
 એક વાર્તાના અંતની કોતરણીમાં ઘણી મથામણ પડી.
 ઘણા દિવસો પછી સવારસવારે ચા પીતાં વિચાર અને શબ્દો સ્ફુરે આવ્યા
 અને મને વાર્તાની સમાપ્તિ જડી.
 વાર્તા-અંતની પ્રેરણા આપતું કંઈક આવું હતું એ વિચાર-નવનીત —
 યાતનાગ્રસ્ત દરેક માણસ અહીં આવે પ્રભુની સ્મૃત થઈ ખચીત.

સુજ્ઞ ને તજ્ઞ, અલ્પભિજ્ઞ ને અનભિજ્ઞ સૌને સારુ આવ્યો સુવાર્ણ અવસર,
 ગોષ્ઠિ બેઉ ઋષિઓએ કરી જ્યારે મહર્ષિ ટાગોર પર.
 તેમાં કવિવરના અધિક આધુનિક એક કાવ્યનું પણ પઠન હતું,
 ને ‘ચિત્રાંગદા’ નાટકનું સૂક્ષ્માતિસૂક્ષ્મ વિવરણ હતું.
 કથા એ પ્રેમવ્યથાની અતીતના પ્રતીકો વતી હતી:
 ચિત્રાંગદા મણિપુર-સમ્રાટ ચિત્રવાહનની પુત્રી હતી.
 ચિત્રાંગદાએ અર્જુન પ્રતિ કરી જ્યારે ગતિ હતી,
 ત્યારે નહીં જરીયે, અરે, અર્જુનની સંમતિ હતી.
 વરદાનવત્ ચિત્રાંગદા બની લાવાણ્યવતી હતી,
 ને સમસમી અર્જુન-રતિને પ્રેરવા વેર-અંધ જતી હતી,
 કહો પછી મારી, તમારી, કોઈનીયે શક્તિ હતી
 તે રોકવાની જે થવાની જ પાર્થની દુર્ગતિ હતી !
 ચૂંટી-ગૂંથી કથાની વિગતો બધી અતિ શરબતી હતી.

બેયના વ્યાખ્યાનના વિષય હતા સૌથી પ્રિય ગુજરાતી કવિ ઉમાશંકર,
 ને બેયના વ્યાખ્યાનના વિરમય હતા સૌથી પ્રિય ગુજરાતી કવિ ઉમાશંકર.
 કેટલુંક મંચ પર થયું બીજુંય જે માણી શકત કાંત પણ — મધુર મણિશંકર,
 દર્શાવાઈ બુદ્ધિ જેડે કશમકશની કવિતાય, જેવી લખે લલિત લાભશંકર.
 પ્રગટતી એ નાભિમાંથી, છે જ એ સુખકર ખરે, તેથી કવિતા ‘નાભશંકર’ !
 નાભશંકરનું પઠન ને બાંધી બુકાની તત્ત્વ ધૂસ્યાં નાભશંકરનાં વિનાશશંકર:
 અસાહિત્યિક વાત, ઔપચારિક જાહેરાત, પ્રવચનના પ્રપાત, ભળ્યા ભાષાસંકર;
 મિનિટ મિનિટનો ડર, હતો ભીતર મધ્યાંતર, પૂરી બેઠક બની ગઈ વર્ણસંકર.
 સેકંડોની તાણમાં, વક્તાઓનાં માનમાં, સભા અર્ધબેભાનમાં સંચાલકને ધર્મસંકટ !

(મંદાકાંતા)

પ્રોગ્રામસ્ય પ્રથમ દિવસે ખૂબ મોડે સજોડે
 શાળાના જે અભિનવ સભા-ખંડમાં સૌ મળ્યા’તા,
 ઈંતેજરી, અગણ વિધિઓ, પાંચ રપીચો પછી ત્યાં
 તે સંધ્યાના (અવ રજનીના) મૂળ કામે વળ્યા’તા.

(અનુષ્ટુપ)

અર્પાયા બે પુરસ્કારો કવિ, લેખક બંધુને
 ભારતદેશથી આવ્યા અનિધિના સુહસ્તથી.
 વિધિ અર્પણની વીતી, ફોટાવિધિ પતાવટ,
 હતી એની પછી તો ત્રિ નાટિકાની જમાવટ.

સમયે જોમની જોડે કરી દીર્ઘ અદાવત,
નેપથ્યે તે નટો ઊભા, કરી રંગ-સજવટ.
રથિક નાટ્યવીરોને થતી ચટપટી હતી,
વિધિમાં, આડ-વાનોમાં ઘડીઓ કેં જતી હતી.

(મિશ્રોપજ્ઞતિ)

ટ્યુકડો સોમ સર્પે જતો'તો,
દૂહાડો હતો શુક, પછી રજનો,
પાંચેક શી સ્પીચ પૂરી સહીને
બેઠાં હતાં સાલસમાં હજી જનો.

(વસંતતિલકા)

ત્યાં શૂર સૂર ઊઠતો કરણે પડે છે,
ને સ્ટેજ ઉપર ચડી નર કોઈ બોલે;
સાથે મળી મુખ વિકાસી મૂંગાં રહીને,
તે સ્ટેજને કુનૂલલે સૌ લોક જોતાં.

(મંદાકાંતા)

કાપી કાપી ફરી ફરી અરે ! કાતળી ભાષણોની,
એકે બિદુ પણ રસ તણું કેમ હાવાં પડે ના ?
"શું કોપ્યો છે 'મ્યુઝ' સહુ પરે ?" ને બગાસું દબાવી (મ્યુઝ = કલાકારોની પ્રેરણાદેવી— ગ્રીક મિથ)
બોલ્યા શ્રોતા વળી ફરી ટીકા ભોંકતા ભાષણોમાં.

(અનુષ્ટુપ)

"રસહીન સભા થૈ છે, દયાહીન થયો 'મ્યુઝ',
નહિ તો ના બને આવું," બોલી શ્રોતા હૃદે રડે.

(અનુષ્ટુપ)

(પુરસ્કાર-વિજેતાએ મોકો આભાર-ભાવનો
મળ્યો તેવો કર્યો'તો તે ધોકો ભાષણ-ઘાવનો.)

આખરે થયો દૃશ્યપલટો,
ભજવાયાં નાટકો, ખીલી ઊઠ્યા નટો !
કહીં કહીં રંગભૂમિ પર ગુજરી ચૂકેલ જમાનાની ગ્રામ્ય લીલાના સ્વાંગો,
કહીં કહીં નેપથ્યમાંથી આવતા ટેલિકોનિક સંભાષણના કલ્પનદક્ષ તરંગો,
કહીં કહીં નાજુક તિલસ્મી ઝબકાર ચમકાવી જતો ક્ષણવાર
નટો ને નટીની નાટ્યગતિની કટોકટીની પળોનો ચિતાર !

અહીં પાઠવું મારા છેલ્લા જુહાર,
ને એક સ્વપ્નનો દૂનો છોડું હું સમયની ગંગામાં.
સભાગૃહમાં ફેલાતો સ્વર મારું શરીર છે.
એમાં પડઘાતો વહી જતો પદાર્થ મારો આત્મા.
ઉતારા ને ભાણાં, આવનજાવનનાં વાનાં,
વિગતોનો નકશો, સભાકક્ષો, ઉપકરણો —
મારી ટાપટીપનાં સાધનો, પ્રસાધનો.
હું વિચારું છું, જોમ જોમ સમયને વયમાં ઉતારું છું,
તેમ તેમ હો મારાં સાધનો વધુ ને વધુ અણિશુદ્ધ,
શરીર વધુ ને વધુ વિશુદ્ધ, આત્મા નિરંતર પ્રબુદ્ધ.
વિશેષ, કે પ્રવર્તિત પ્રદેશના ન માત્ર જીવનના, કવનનાય
વણાય બહુ તાણાવાણા આપણા સુ-વસનમાંય.
જગતનાં ચક્રો ત્યારે અજબ પરિભ્રમે છે,
જાણવા માટે જ્યારે જાણગાર નમે છે.

કો' અનુજ મારો એવો પછી અવતરશે,
(સત્ય આવી સ્વપ્નનો ખોળો ભરશે)
જેની ઓજમય ખોજમય લીલાઓમાં
મારી કવિત્તવાણી જરૂર સાચી પડશે.

“ઓપિનિયન”/ Opinion

મળ્યાં વર્ષો તેમાં અમૃત લઈ આવ્યો અવનિનું

Lunch given by the Hon. A.M Jeevanjee to meet the Rt. Hon. Syeed Ameer Ali and other friends in the Whitehall Rooms, Hotel Metropole, London August 1910.

Seated back Left to Right: Mr. George Pollock; Mr. N.M. Cooper; Mr. A.S.M. Anik; Sir M.M. Bhowanree; Mr. Ratan Tata; Sir George McKenzie; Rt. Hon. Syeed Ameer Ali; A.M Jeevanjee; Sir J. Dunlop Smith; Sir George Birdwood; Mr Mirza A.A. Brig; Mr C.A. Latif; Mr F. H. Brown; Mr. Moos; Mr Long; Mr Hormusjee Karimjee; Mr Lynch; Dr. Kapadia; Mr Adamali Yusufali; Mr W. Coldstream; Mr Auerbach.

Seated front Left to Right: Mr Leo Wheintal representative, Mr Hajee Ahmed Devji; Dr. Kaka; Mr. Frank Birdwood; Mr. L.W. Ritch; Dr. Abdul Majid; Mr Fazulbhoy Vistam; Makor Atkins; Mr Austin Low; Mr M.T. Kaderbhoy; Mr J Nicholson; Mr Yusufali Karimjee; Mr R.D. Galbraith; Mr Tayebali Alibhoy

ઈતિહાસને હાંસિયામાં હડસેલીને કેટલાક લોકો આજે જીવવા માગે છે, ત્યારે, આપણે તો, ભલા, અહીં, આ તવારિખી ઈતિહાસમાં રાચીએ છીએ !

વારુ, ઈતિહાસની કોઈક ઘટના અંગે, અબીહાલ, કેટલાક વિચારકો જોડે આપ-લે થઈ. એક કહે : 'બ્રિટનનું અગત્ય આજકાલ નજીવું છે. તે હવે સંયુક્ત [United] રહ્યું નથી, કે નથી રહી હકૂમત [Kingdom]. ભૂતપૂર્વ મહાસત્તાની સાંજના જ ઓળા નર્થા વર્તાય છે, જાણે કે આજનું તે રોમ અને રોમન સામ્રાજ્ય ન હોય.' ! ... ભલા, આને શું કહીએ ? ... ખેર ! ... આ સમજાણને ખંખેરી, ખોખારો ખાતા ખાતા, સો વરસ પહેલાંની, આ નરવી ઘટનાને, ચાલો, માણીએ.

દક્ષિણ ઈંગ્લેન્ડમાં વસતા આપણા એક સોજ્જા શહેરી, રમણીક શાહના સદ્ભાવે, આ છબિ "ઓપિનિયન"ને પ્રાપ્ત થઈ છે. કાયદાશાસ્ત્રના એક નિખળાત અને ડાયસ્પોરી ઈતિહાસના એક જ્ઞાતા, લેખક અને વક્તા રમણીકભાઈ આ ઘટના અંગે પોરસાઈને વાત માંડતા હતા. આ ઘટનાને, વારુ, એક સૈકો થયો; અરે, માથે લટકામાં ત્રણ માસનું ઊમેરણ પણ ! મહાનગર લંડનમાં, શહેર વચ્ચાળે, ઓગસ્ટ ૧૯૧૦ વેળા, 'હોટેલ મેટ્રોપોલ'ના 'વ્હાઈટહોલ રૂમ્સ'માં. આ મિજબાની યોજાઈ છે. અને આ મિજબાનીના મેજબાન છે અલીભાઈ મુલ્લા જીવણજી.

ઈતિહાસકાર મકરન્દ મહેતા લખે છે, 'કરાંચીના શિયા પંચના દાઉદી વહોરા કુટુંબમાં જન્મેલા અલી મુલ્લા જીવણજી (જન્મ : ૧૮૫૬ - મરણ : ૧૯૩૬, નાયરોબી) અને તેમના ભાઈ તૈયબઅલી મુલ્લા જીવણજીએ વ્યાપાર ઉપરાંત પૂર્વ આફ્રિકાના હિંદીઓના પ્રશ્નો ઉકેલવામાં એવો તો ઉન્સાહપૂર્વક ભાગ ભજવ્યો હતો કે તેમની કારકિર્દીની ચર્ચા કર્યા વગર આધુનિક પૂર્વ આફ્રિકાનો ઈતિહાસ સમજવો મુશ્કેલ છે. પૂર્વ આફ્રિકામાં બીજા કોઈ પણ હિંદીઓની સરખામણીમાં ગુજરાતીઓનાં વ્યાપારી હિતો સૌથી વિશેષ હોવાથી જીવણજી અને ભાઈઓએ બ્રિટિશ સંસ્થાનવાદીઓ સામે જે રીતે તમામ હિંદીઓને એકત્ર કરીને લડતો ચલાવી તે મુદ્દો અત્યંત મહત્વનો છે. કારણ કે તે રાજકારણ રાજકીય, ચળવળ અને વ્યાપારને જોડનારા વિષયો છે.'

આ મિજબાનીમાં, મેજની પાછલી હરોળે, ડાબેથી જમણે, જ્યોર્જ પોલોક, એન. એમ. કૂપર, એ.એસ.એમ. અનિક; સર મંચેરજી એમ. ભાવનગરી, રતન તાતા, સર જ્યોર્જ મેકેન્ડ્રી, રાઈટ ઓનરેબલ સર્જેટ અમીર અલી, અલીભાઈ મુલ્લા જીવણજી, સર જે. ડનલોપ સ્મીથ, સર જ્યોર્જ બર્ડવૂડ, મિરઝા એ. એ. બ્રિગ, સી. એ. લતિફ, ઈ. એચ. બ્રાઉન, મૂસ, લોન્ગ અને હોર્મસજી જીવા મળે છે.

જ્યારે, મેજની આગલી હરોળે, ડાબેથી જમણે, વિયો વ્હેન્સ્ટલ, હાજી અહમદ દેવજી, ડૉ. કાકા, ફ્રેન્ક બર્ડવૂડ, એલ. ડબલ્યૂ. રિત્ચ, ડૉ. અબ્દુલ મજીદ, ફજલભાઈ વિસરામ, મેકોર એટકિન્સ, ઓસ્ટિન લો, એમ. ટી. કાદરભાઈ, જે. નિકલસન, યુસૂફઅલી કરીમજી, આર. ડી. ગાલબ્રેઈથ, તૈયબઅલી અલીભાઈ કરીમજી, લીન્ચ, ડૉ. કાપડિયા, આદમઅલી યુસૂફઅલી, ડબલ્યૂ. કોલ્ડસ્ટ્રીમ તેમ જ ઔરબેખ દૃષ્ટિમાન થાય છે.

વિખ્યાત ઈતિહાસકાર રોબર્ટ ગ્રેગરીએ, જે. એસ. મંગતની સહાય સાથે, 'એ હિસ્ટ્રી ઓફ ધ એશિયન્સ ઈન ઈસ્ટ આફ્રિકા' નામક પુસ્તકમાં, પાન ૫૩-૫૭ પરે આપી વિગતો મુજબ, લંડનના 'ડેલી કોનિકલ' અખબારે, ૧ સપ્ટેમ્બર ૧૯૧૦ના રોજ, અલીભાઈ મુલ્લા જીવણજીની એક મુલાકાતનો હેવાલ પ્રગટ કરેલો. આ દૂરંદેશ ગુજરાતી આગેવાન શું કહે છે તે ધરપત ધરી વાંચવા, સાંભળવા સમ છે : 'હું દિવસરાત મહેનત કરતો. ભાણ્યો ન હોવા છતાં અંગ્રેજીનો અભ્યાસ કર્યો. ધંધાના વિકાસમાં મારું અંગ્રેજીનું જ્ઞાન ઘણું કામ લાગ્યું. હું ખૂબ જ સમયનિષ્ઠ છું. વ્યાપારસિદ્ધિ માટે સમયપરાણુયતા પાયાનો ગુણ છે. ... યુગાન્ડા રેલવે બંધાતી હતી ત્યારે કંસ્ટ્રક્શન કંપનીઓમાં ૨૫,૦૦૦ આફ્રિકી અને હિંદી મજૂરોને હું અને મારો ભાઈ તૈયબઅલી સમયસર રોજરોટી પૂરી પાડતા. નાયરોબીમાં આજે જે ભવ્ય સરકારી ઈમારતો જુઓ છો તે અમે બાંધી છે. હોસ્પિટલો, પોસ્ટઓફિસો વગેરે બાંધવામાં અમે અવિરત શ્રમ કર્યો છે. જે સમયે તમારી સરકાર કે યુરોપિયન સાહસિકો આ પ્રકારનાં બાંધકામો હાથ ધરવા તૈયાર ન હતાં. ત્યારે વ્યાપારી જોખમોની પરવા કર્યા સિવાય તે અમે કરતા. આ બધું અમારાં મૂડીરોકાણો, શ્રમ અને વ્યાપારી કૌશલ્યોથી થયું છે.' •

પત્રકાર પ્રકાશભાઈને પત્ર :

પ્રકાશભાઈ,
સાદર વંદન.

આમ પત્રથી મળવાનું આજે પ્રથમ જ બને છે. (આજ સુધી એની જરૂર પણ ક્યાં પડી હતી ?!)

“જનસત્તા” દૈનિકનો એ જમાનો હતો. એમાં શિવભાઈનાં કાર્ટૂન-સ આવતાં. ગુજરાતને ચન્દ્ર અને શિવ એ બે કાર્ટૂનિસ્ટો જે મળ્યા એણે આપણા દૈનિકોને બહુ ઊંચી પાયરી આપી હતી. ચન્દ્ર અને કલાગુરુ ર.મ.રા. મારા સાસરાપક્ષે સાવ નજીકના સગા. એમનું તો નામ જ પ્રાતઃસ્મરણીય. પણ શિવભાઈનાં કાર્ટૂનો મને બહુ પ્રિય હતાં એનું કારણ એ બધાં ઓછામાં ઓછા શબ્દો અને ઓછામાં ઓછી રેખાઓમાં પ્રગટતાં હતાં.

“જનસત્તા”નાં બીજાં બે બહુ મોટાં આકર્ષણો તે સુરેશ જોશીનાં કાવ્યમય ગદ્યમાં વહેતા લેખો. અને બીજું તે તમારી ક્લમેથી વહેતા અને “જનસત્તા”ને અનેરું સ્થાન અપાવનારા તમારા તંત્રીલેખો ! હું આજે ય “જનસત્તા”ને ભૂલી શક્યો નથી તેનાં આ કારણો, આજે આ પત્ર નિમિત્તે વાગોળવાનો આનંદ ધન્યતાથી માણી રહ્યો છું.

તમે વચ્ચે “અખંડઆનંદ”ને ય સંભાળીને જીવંત રાખ્યું તે, ને “દિવ્યભાસ્કર”ને કેન્દ્રીય-પાને તો હજી પણ દર શનિવારે તમારી ‘વિશિષ્ટ’ શૈલી સાથે પ્રગટતા રહો છો, તે બે બાબતો સિવાય બીજું ઘણું ઘણું છે જેને આ પાનાં પર મૂકીને હું મારા બ્લોગને શણગારવા લોભ રાખું છું.

મ નુ ભ । ઈ
‘દર્શક’ને હું ‘એક સાથે ચાર ઘોડે અસવાર’

કહેતો. શિક્ષણ, સર્વોદય, સાહિત્ય અને રાજકારણ. આ ચારે ય બાજુઓમાં તેઓ મહત્ત્વનું સ્થાન ધરાવતા હતા. હું એમનો વિદ્યાર્થી એટલે એમને મોંએ અમે ઘણું કહી શકતા. પણ તમને તો એ જ વાત આમ પત્ર-માર્ગે માંડ કહી શકું.

પ્રકાશભાઈ શાહને પણ સર્વોદય, રાજનીતિ, સાહિત્ય અને વિચારપત્ર દ્વારા નાગરિક-શિક્ષણ આપનાર કહીને પછી જરૂર ઉમેરું કે રાજકારણમાં ‘પડ્યા’ વિના પણ રાજકારણની તંદુરસ્ત પ્રણાલિઓને તેઓ પ્રચારી-પ્રસારી રહ્યા છે ! “નિરીક્ષક” આજે ગુજરાતનું પાક્ષિક વિચારપત્ર કહેવાય છે, તેને પક્ષીય રાજકારણથી પર રહેનારા સામયિક રૂપે મૂકવા ઉપરાંત જરૂર કહીશ કે તે ગુજરાતમાં આજે તો આંગળીના ત્રણ વેઢા જ ગણવા પડે એટલાં સામયિકોમાંનું એક છે ! (અહીં હું “નયા માર્ગ”ને યાદ ન કરું તો નગણો જ ગણાઉં. પણ જુઓને એટલે તો ગુજરાતમાં આંગળીના પૂરા ત્રણ વેઢા જ ગણાવી શક્યો છું ને !? “ભૂમિપુત્ર” પણ આ ત્રણ વેઢામાં મૂકવા માટે ખરું જ.)

“નિરીક્ષક”માં તમારી સાથે – આમ તો ‘સામે’ – બે મુદ્દાઓ ધનિષ્ટ રીતે સંકળાઈ ગયા છે. એક તો તમારી ક્વીટ ભાષા. બ. ક. ઠા.ની અને સ્વામી આનંદની ભાષાને પણ આમ જ જરા જુદી પાડીને સંભારવામાં આવે છે. તમારી ભાષાને તો “નિરીક્ષક”ના વાચકો સુધ્ધાં ક્યારેક, તે કઠની હોવાથી ભેઠે છે. પણ મને તો આજે ય તે “જનસત્તા”ના સમયથી આજ સુધી હૈયે વળગેલી જ રહી છે. તમારી ભાષાનો હું એ અર્થે ચાલક જ નહીં, આશક રહ્યો છું.

“ઓપિનિયન”/ Opinion

પણ બીજી બાબત તો રાજકીય હોવાથી એમાં હું ચંચુપાત કરવા યોગ્ય નથી. ‘ન.મો.’ શબ્દથી પરિચિત ગુજરાતના ચીફ મિનીસ્ટરને તમારા દ્વારા જે અને જેટલું મહત્ત્વ મળ્યું છે તેવું ને તેટલું મહત્ત્વ બીજા ક્યાં મળવાનું ??? પણ જવા દઉં એ વાતને. જે દિશાનું ચાંગળુક પણ જ્ઞાન/ભાન ન હોય તેમાં વળી કડછો હલાવવા ક્યાં બેસું ?

તમને મેં સભાનું સંચાલન કરતા જોયા છે; સહયોગીઓ, જ્ઞાનીઓ સાથે વિમર્શ કરતા જોયા છે, ને સાવ સમીપે રહીને ખબરઅંતર પૂછતા જોયા છે. કાળી ફ્રેમનાં ચશ્માંમાંથી ઝીણી આંખે, ભાગ્યે જ તાકી રહેતાં, તમે હંમેશ આત્મીય લાગ્યા છો.

તમારો વધુ પરિચય તો તમારાં ધર્મપત્ની, નયનાબહેન દ્વારા થયો હતો.

૧૯૭૭ના અંતમાં હું ભારત સરકારના પ્રૌઢ શિક્ષણ વિભાગમાં ‘પ્રોગ્રામ ઓફિસર’ તરીકે જોડાયો ત્યારે નયનાબહેન પણ ‘સેવા’ સંસ્થાના પ્રતિનિધિ રૂપે મારી ઓફિસે બંને સંસ્થાઓનાં કોઓર્ડિનેશન કાર્યે નવાં જ જોડાયેલાં. મારા નવા હોદ્દા પરનો મારો સૌ પ્રથમ કાર્યક્રમ નયનાબહેનની સહાયથી જ ઓર્ગેનાઈઝ્ડ થયેલો. એમણે પ્રૌઢ શિક્ષણનાં કાર્યને સાવ મૂળમાં

જ ઈને અપનાવેલું ઝૂંપડપટ્ટીઓમાં અક્ષરજ્ઞાન આપવાની ધગશ તો ખરી જ પણ એથી ય વિશેષ તો આ કાર્યને સમજવાની એમની ઉત્કંઠા અને તત્પરતાને તો કેદ્ર સરકારના એ વિભાગના સર્વેસર્વા રોકડિયાજીએ પણ અભિનંદી હતી.

હું કેદ્રમાં નિયામક થયો પછી તો તેઓ અમારા સંચાલક મંડળમાં પણ જોડાયેલાં. ઝૂંપડપટ્ટીમાં ને ખાસ તો મુસ્લિમ વિસ્તારોમાં એમણે

હવે તો ગરબામાં જનજાનનું જોવા મળે છે ! Body paintનો કેઈજ જાગ્યો છે; Advertising Industry તૂટી પડી જ સમજાઈ ! વીમા કંપનીઓ, ટ્રાવેલ એજન્સીઓ, ફેશન ઈન્ડસ્ટ્રીવાળા, કરિયાણાવાળા - આ હરતી ફરતી જાહેરાતવાહિનીઓ પર જાહેરાતો કરવા પડાપડી કરશે ! અને બીચારા આર્ટિસ્ટને પણ બે પૈસાની કમાણી થશે, સાથે સાથે એને નારી-સ્પર્શ -સુખનો આનંદ મળશે, એ નક્કામાં !

દોડાદોડી કરીને બહેનો-ભાઈઓને ગૃહઉદ્યોગ જોગ કરવામાં જે પરિશ્રમ કર્યો છે તે તો ભૂલી શકાય તેમ નથી. કોમી તોફાનો વખતે મુસ્લિમ વિસ્તારોમાં છેક ઊંડે સુધી જઈને તેમણે લોકોને રક્ષા-બક્ષ્યા છે. મોટા મોટા અક્ષરોમાં વ્યક્ત થતાં નયનાબહેન એમની નિષ્ઠાને જ એમાં જાણે પારદર્શી કરી મૂકનારાં રહ્યાં છે.

આમ તમારા ધનિષ્ટ પરિચયનું કારણ તો, પ્રકાશભાઈ, ભલે નયનાબહેનને અને “જનસત્તા”ને ગણું છું, પરંતુ તમારી સાથેનો સૌ પ્રથમ પરિચય તો ફોન દ્વારા થયેલો ! એ સમયમાં ફોન આટલા સહજ નહોતા. પણ જેમને અંગે એ ફોન થયેલો તે મારા શ્વસુર અને “જનસત્તા”ના આયુર્વેદ કોલમના જાણીતા લેખક સ્વ. કરુણાનિધિને ઘેર ફોનની સગવડ હોવાથી આપણે મળી શકેલા.

તમે અને કરુણાનિધિ બંને “જનસત્તા”માં હતા. એમના અવસાનને દિવસે જ સાંજે લગભગ ફોન-સંદેશો મળ્યો હતો જેમાં તમે કરુણાનિધિ વિશે “જનસત્તા”માં લખવાનું સૂચવ્યું હતું, મને બરાબર યાદ આવે છે.

આ ‘સંભારણા’ શ્રેણીના પ્રથમ પત્રના સંબોધિત વ્યક્તિ વિપુલભાઈ તો તમારા ખાસ મિત્ર. એમને અહીં સંભારીને તરત જ તમને સંભારવાનું મળ્યું એ પણ મારું સદ્ભાગ્ય. વિપુલભાઈને ય ખાસ યાદ કરી લેવાનું પણ અહીં જરૂરી રહેશે. “ઓપિનિયન”ને દસકો વીત્યો, એ નિમિત્તે, તેમના દ્વારા, લંડનમાં યોજાયેલા કાર્યક્રમમાં તમારા પ્રમુખપદેથી જે વ્યાખ્યાન થયું તેનો ઉલ્લેખ

આજના પત્રમાં ન કરું તો પત્ર અધૂરો જ રહે. એ વ્યાખ્યાન “ઓપિનિયન”માં વાંચીને, એ લેખમાં રહેલા સંદર્ભોની યાદી કરવા હું બેઠો હતો ! એ કુલસ્કેપ ભરાયા પછી કંટાળીને અટકી ગયો હતો !! એ લેખમાંના સંદર્ભોનો અભ્યાસ કરવા જેવો છે. અગણિત એવા ને એટલા સંદર્ભોથી છલકાતો એ લેખ કેટકેટલી વિગતો પૂરી પાડનારો છે તે તો જ એને ફરી હાથમાં લઈને વાંચે તે જ જાણી શકે. પત્રકારત્વનું શીખનાર તો ખરાં જ પણ એમાં ગળાડૂબ કહેવાતા પત્રકારોએ પણ આ સંદર્ભોમાં જવા જેવું છે. જો કે આ કાંઈ એ લેખ પૂરતું મર્યાદિત નથી. પ્રકાશભાઈના લેખોમાં ઢગલાબંધ એ પડેલા જ હોય છે.

એક વાર તમે “નિરીક્ષક”માં વીસ વરસ પહેલાં તમે કરેલી આગાહીને તત્કાલીન બની રહેલી બીનાઓ સાથે મૂકીને મને અચંબામાં મૂકી દીધો હતો ! આટલી બધી સચોટ-સાચી પડતી એ આગાહીને વાંચીને થયું તું કે આને ય ‘આર્પવાણી’ શું ન કહી શકાય ?!

તમારું રાજનીતિ જ શા માટે, દરેક ક્ષેત્ર પરનું ચિંતન, તમારી યાદશક્તિ, સંદર્ભોમાં તેને વાણી લેવાની ભાષાકીય ખૂબીભરી શક્તિ, તળપદા અને સુસંસ્કૃત શબ્દોને પાસાંની જેમ રમાડવાની આગવી શૈલી અને સૌથી વિશેષ તો નાગરિકને સાચી દિશામાં લઈ જવાની ધખના –

આ બધાંને અનુસંધાને તમને આમ, અહીં સંભારણું શ્રેણીએ લાવીને હું આજે પાંત્રીસ વર્ષોને સામટાં – સાગમટાં વાગોળી લઉં તો તમે એને હોકારો ભણશોને ?

સપરિવાર સૌને વંદના સાથે,

– જુગલકિશોર

Posted on શનિવાર, September 25, 2010

પરમ સ્નેહી વિપુલભાઈ,

“ઓપિનિયન” અને વિપુલ કલ્યાણી એ બંને નામો મને એક સાથે મળ્યાં હતાં. એની અભિપ્રાય તો પછી સમજાઈ. એક દિવસ ઉત્તમભાઈ ગજ્જરનો મેઈલ મળ્યો. મારું નેટ ઉપર લજી તો પદાર્પણ જ હતું એ સમયની એ વાત. એમણે અમેરિકાથી મને લખેલું કે તમારો એક લેખ “નયા માર્ગ”માંથી લઈને લંડનથી પ્રકાશિત થતા માસિક “ઓપિનિયન”માં વિપુલભાઈએ પ્રગટ કર્યો છે !

સમાચારની ઉત્તમતા, સમાચાર આપનાર ઉત્તમભાઈની ઊંચાઈને આંબવા મથતી હોય એવું લાગ્યું ! પણ વિપુલભાઈ, સાચું કરું તો તમારા વિષે એ વખતે હું તો અજ્ઞ જ. અજ્ઞોત્તમ જ કહોને ! એટલે લંડનથી પ્રકાશતા સામયિકમાં આપણું કાંક છપાણું [એ વખતે ઉત્તમભાઈને ય લેખનું નામ યાદ નહોતું.] એ વાતના પોરહમાં હું તો આનંદના ઓઘ ધૂધવતો મનથી ઉત્તમભાઈને વંદી રહ્યો ... એમણે ય બચાડા જીવે લેખનું નામ શોધી આપવા માટે ઘણું અહખ વેઠેલું.

આજસુઓમાં ઉત્તમ એવો હું, ક્યાંકથી નામ મળી રહેશે એમ માનીને અઠવાડિયું બેસી રહ્યો. છોવટે “નયા માર્ગ”ની ઓફિસથી જ એ મળવામાં હતું ત્યાં ઈન્ગ્લાંડની મુકુટધારી રાણીસાહેબાની ટિકિટ પહેરીને એક મોટું ક્વર જ ટપાલમાં આવી પડ્યું. અને એક સાથે “ઓપિનિયન” અને વિપુલ કલ્યાણી બંનેને મારે ઘેર મેં અનુભવ્યાં. વિપુલભાઈ, મારા લેખ કરતાં ય આ બે મહેમાનોનું મારે હૈયે થયેલું આગમન મારે મન બહુ મોટી વાત હતી.

વચ્ચે બે વાત ટુંકાવીને કરું તો, ઉંઝા જોડણીના પ્રથમ ઝંડાધારી રામજીભાઈએ તો મને એ બંને મહેમાનોનો પરિચય આપી જ દીધો હતો. અને ઈ.મેઈલ દ્વારા તમારી સાથે અલપહલપ વાતું ય માંડી દીધી હતી. એટલે પછી રાણીછાપ ટિકિટો સહિત તમે અને તમારા વ્યક્તિત્વના ભાગરૂપ મેગેઝિનને મારે ઘેર આવકારવાનો આનંદ કોઈ ઓર જ હોય તે !

આ આપણા અનુબંધનો એક પ્રથમોધ્યાય. ઉઘાડીને જોઉં છું તો મારી વિચિત્ર શૈલીમાં લખાયેલો સ્વચ્છતા અંગેનો લેખ જોવા મળેલો. પણ વાત ભલે સફાઈની હતી, શીર્ષક કોઈનું પણ નાકનું ટેરવું બગાડી મૂકે એવું હતું : ‘ગંદકી : નાકના ટેરવા પરથી રોટલી ઉપર !’ ગંદકીને શોભે એવી વહરી રીતે મેં ગંદકી

નિમિત્તે ઘણાંને ઝાપટ્યાં હતાં એમાં. એ લેખ મને બહુ ગમતા લેખોમાંનો જ એક. એના દ્વારા મારું તમારી સાથે અનુસંધાન રચાયું એટલે પણ એ લેખને ચાહું છું.

પણ મારી ખરી ચાહના તો હંમેશ રહેશે, આવી સમાજપયોગી વાતોને ડંકેરી ચોટ રજૂ કરનારા વિપુલભાઈ માટે; સમાજના સાવ નાના માણસોની વાતને “નયા માર્ગ” સામયિક દ્વારા મોટી ક્ષિતિજ મૂકી આપનારા ઈન્દુભાઈ જાની માટે અને “નિરીક્ષક” જેવા મોટા ગજાના અઠવાડિક દ્વારા ભલભલા ચમરબંધી પ્રશ્નોની બાલકી ખાલ ઊતારી મૂકનારા આદરણીય પ્રકાશભાઈ શાહ માટે !

આજે વિપુલભાઈ, આ પત્ર, મારી ભીતર પડેલી કંઈ કેટલી ય વાતોને ઉલેચવાનો એક નાનકડો આરંભ છે. “ઓપિનિયન”માં સૌથી પ્રથમ પ્રકાશિત એ લેખ પછી તો તમે પાંચ અંકોમાં મારી મોકલેલી દસ સામગ્રીઓને પ્રકાશિત કરીને મને ઝાણી કરી મૂક્યો છે. છેલ્લે આ મહિનાના આરંભે જ મારું ગાંધી-વારસદારોને સંબોધીને લખાયેલું સોનેટ પ્રગટ કરીને તમે મારી ભીતરે ભરેલી ભાવનાઓને બળ આપ્યું છે.

આજનો આ પત્ર એક નવી આરંભાઈ રહેલી શ્રેણીનું પ્રથમ સોપાન છે. આશા છે કે આ શ્રેણી કશુંક ઉપયોગી આપી છૂટશે. કલ્યાણકારી એવું આ વિશ્વમાં વિપુલ પડ્યું છે; વિપુલભાઈને નામે આ કલ્યાણકાર્ય બની રહે એવી શ્રદ્ધા તો છે જ, પ્રાર્થના પણ બની રહો, સંભળાઈ રહો.

તમારો,
જુગલકિશોર

Posted on સોમવાર, September 20, 2010

સદ્ભાવ : <http://jkkishor.wordpress.com/category/આ-મારી-રચનાઓ/>
પત્રો-સ્નેહીજનોને/

ગ્રામ્ય માતા

રસહિન ઘરા થૈ છે, દયાહીન થયો નૃપ,
નહીં તો ના બને આવું.’ બોલી માતા ફરી રડી.

કવિ કલાપીના અત્યંત જાણીતા કાવ્ય ‘ગ્રામ્યમાતા’ની પંક્તિઓ આજે ધ ઘણાંને યાદ હશે. ૧૯૦૩માં ‘કલાપીનો કેકારવ’ પુસ્તક પહેલી વાર પ્રગટ થયું ત્યારથી આજ સુધી અવારનવાર તે ફરી છપાતું રહ્યું છે. ૧૯૦૩ની પહેલી આવૃત્તિનું સંપાદન મણિશંકર રત્નજી ભટ્ટ, ‘કાન્તે’ કર્યું હતું. તેની પાંચમી આવૃત્તિ ‘કાન્તે’ પોતે જ ૧૯૨૨માં પ્રગટ કરી હતી. તેની બે હજાર નકલ અમદાવાદના ધિ યુનિયન પ્રિન્ટિંગ પ્રેસમાં છપાઈ હતી. આ આવૃત્તિની વિશિષ્ટતા એ હતી કે તેમાં પ્રખ્યાત ચિત્રકાર રવિશંકર રાવળે તૈયાર કરેલાં નવ ચિત્રો પણ મુકવામાં આવ્યાં હતાં. આ પહેલાંની કે પછીની બીજી કોઈ આવૃત્તિમાં આ ચિત્રો જોવા મળતાં નથી. ઉપર આપેલું ચિત્ર એ નવ ચિત્રોમાંનું એક છે. બધાં ચિત્રો આર્ટ પેપર પર એક બાજુએ ભૂરા રંગના મોનોક્રોમમાં છાપ્યા છે. ચિત્રોનું મુદ્રણ આજની દૃષ્ટિએ બહુ સંતોષકારક ન લાગે, છતાં તેમનું ઐતિહાસિક મહત્ત્વ છે જ. હવે પછી ક્યારેક ક્યારેક બીજાં ચિત્રો પણ રજૂ કરવા ધાર્યું છે.

(સદ્ભાવ : “મુંબઈ સમાચાર”)

- દીપક મહેતા

e.mail : deepakbmehta@hotmail.com

સાહિત્યિક સમારંભોની અનાચાર સંહિતા

• દીપક મહેતા

વરસાદ અને તહેવારોની સીઝન પૂરી થશે એટલે હવે મુંબઈમાં સાહિત્યિક અને/અથવા સાંસ્કૃતિક સમારંભની સીઝન શરૂ થશે. નાની મોટી સંસ્થાઓ પોતપોતાની શક્તિમતિ પ્રમાણે કાર્યક્રમો યોજીને ગુજરાતી ભાષાને બચાવવાનો પ્રયત્ન કર્યાનો સંતોષ મેળવી લેશે.

દીપકભાઈએ મુંબઈની વાત છેડી છે; પરંતુ આવો માલોલ, જગત ભરમાં, ગુજરાતી સમાજમાં ઠેરઠેર જોવા મળે છે. જાણે કે કોઈ ફેરફાર જ નહીં!

- તંત્રી

પણ આવા કાર્યક્રમો વખતે જે થોડાઘણા કે ઘણા થોડા શ્રોતાઓ, પ્રેક્ષકો હાજર હોય છે તેમને બચાવવા માટે કશુંક કરવું જોઈએ એવી ધિતા ભાગ્યે જ કોઈને થશે. આપણા સાહિત્યિક સમારંભોનું પહેલું અનિવાર્ય (અપ)લક્ષણ એ કે તે સમયસર શરૂ થાય જ નહીં. જાહેર થયેલા સમય કરતાં સમારંભ એકાદ કલાક મોડો શરૂ થાય તો ય આયોજકોના પેટનું પાણી ય ન હલે. જે કે ચતુર શ્રોતાઓ સમજીવિચારીને જ પાઅડ્યો કલાક તો મોડા જ આવતા હોય છે. અડધીપડધી ખુરસીઓ ભરાય એટલે પછી ન છૂટકે સમારંભ શરૂ થાય.

તેમાં પહેલાં આવે પ્રાર્થના. મોટે ભાગે સંસ્થાના કોઈ મહિલા હોદ્દાદારો કે તેમનાં કુટુંબીજનો માર્છક સામે ગોઠવાય. કોઈ અનુચર આવીને હાર્મોનિયમ ગોઠવી જાય. ઘણી વાર તો સૂરતાલનાં ઠેકાણાં ન હોય, ઉચ્ચારોની શુદ્ધિ ન હોય એવી રીતે દસેક મિનિટ આ પ્રાર્થના ચાલે. આવી પ્રાર્થના સાંભળવાથી નહીં, પણ આવી પ્રાર્થના સાંભળવામાંથી મોક્ષ ક્યારે મળશે એની ધિતા શ્રોતાઓને થાય.

પછી આવે મંગલદીપ પ્રાગટ્ય. પહેલેથી સ્ટેજ પર બેઠા ન હોય તેવા હોદ્દાદારોને, 'મહાનુભાવો'ને પહેલાં તો સ્ટેજ પર બોલાવાય. પછી પંખો/પંખા બંધ કરવા માટે દોડધામ થાય. હોલ ભાડેથી લીધો હોય એટલે પંખાની સ્વીચ ક્યાં છે તે સંસ્થાના હોદ્દાદારો જાણતા ન હોય, અને જે અનુચર એ જાણતો હોય તે હોલની બહાર જઈ બીડી ફૂંકતો હોય. એટલે પછી ઘણી સ્વીચ બંધ કરવાનો વારો આવે. હવે 'મહાનુભાવો'ને પગરખાં કાઢવાનું અનિવાર્ય લાગે એટલે એક પછી એક વિંગમાં જઈ આવે. મીણબત્તી અને દીવાઓ માંડ માંડ ન છૂટકે સળગે. શ્રોતાઓ ન છૂટકે તાળીઓ પાડે જાણે દીવો સળગાવીને મોટો વાઘ માર્યો હોય તેમ. ફોટોગ્રાફર ટેવવશ ફટાફટ ફોટા પાડે, જાણે કોઈ અદ્ભુત બનાવ બન્યો હોય તેમ.

હવે વારો આવે સ્વાગત પ્રવચનનો. મોટે ભાગે કોઈએ લખી આપેલું હોય તે સંસ્થાના કોઈ મોભી વાંચી જાય, અટકતા, અચકાતાં. કેટલાંક વળી તેમાં પોતાના તરફથી વાણમાગી અમૂલ્ય સલાહ આપે વક્તાઓને, શ્રોતાઓને, ગુજરાતીઓને, દેશવાસીઓને, દુનિયાના લોકોને. પછી શરૂ થાય 'મહાનુભાવો'નું સન્માન. સ્ટેજ પર હાજર હોય તેવાઓને અને ન હોય તેમને આગ્રહ કરીને સ્ટેજ પર બોલાવીને એક પછી એક બુકે અપાય. કેટલાક પર્યાવરણપ્રેમીઓ હવે નાનું કુંડું આપતા થયા છે. જે વક્તાને આવવાજવાનું ભાડું પણ નથી આપ્યું તે બચાડો જીવ લોકલ ટ્રેન કે બસમાં બુકે કે કુંડું ઘરે કઈ રીતે લઈ જશે એની ધિતા તો કોણ કરે? વળી દરેક 'મહાનુભાવ'નું 'સ્વાગત' કરવા માટે સંસ્થા સાથે કે તેના હોદ્દાદારો સાથે સંકળાયેલી કન્યાઓ કે મહિલાઓ ફેશન પરેડમાં ચાલતી હોય તેમ સ્ટેજ પર આવે. માર્છક પરથી તે દરેકનો પણ

પરિચય અપાય. મહાનુભાવોને ઓળખતી ન હોય એટલે કન્યાઓ મૂંઝાય, હાથમાં વરમાળ લઈને ઊભિલી દમયંતીની જેમ વિમાસતી હોય કે આ ચાર કે બારમાંથી સાચો નળરાજ કયો? આ બધું પાર પડતાં એકાદ કલાક તો વીતી ગયો હોય.

ત્યાં સુધીમાં સમારંભના પ્રમુખ આવી પહોંચ્યા હોય તો તેમનું વક્તવ્ય શરૂ થાય. અગાઉથી કરી તૈયારી કર્યા વગર જ આવ્યા હોય એટલે જે, જેમ, જેવું, જેટલું સૂઝે તે, તેમ, તેવું, તેટલું, બોલે. એમનું વક્તવ્ય પૂરું થાય કે તરત સંસ્થાના મોભી શ્રોતાઓને તાળીઓ પાડવા ઉચ્કેરે. પ્રમુખપદે બિરાજેલા મહાનુભાવ પાણી પહેલાં પાળ બાંધી લે. બીજા વક્તાઓને સાંભળ્યા પછી તાળી પાડવાની ફરજમાંથી છૂટવા 'અનિવાર્ય સંજોગો'ને આગળ ધરી ચાલતી પકડે. સંસ્થાના હોદ્દાદારો એમને વળાવવા જઈને પાછા આવે ત્યાં સુધી કાર્યક્રમ ફીઝ થઈ જાય. પછી વક્તાઓનો વારો આવે. પણ પહેલાં તો રજવાડાના દરબારમાં થતી ભાટાઈ જેવી અતિશયોકિતભર્યો પરિચય દરેક વક્તાનો અપાય.

Why you want to go somewhere else for second opinion? Right now, we have Diwali special going on. With your first visit, second one you can have at half price!

સાંભળીને શ્રોતાઓ જ નહીં, ખુદ વક્તા પોતે પણ સ્તબ્ધ થઈ જાય. વક્તાને વિષય ગમે તે આપ્યો હોય તે બોલે તો તેને જે બોલવું હોય તે જ. મહારથી વક્તાઓ પૂર્વ તૈયારી કરવામાં તો માને નહીં. સ્ટેજ પર બેઠેલા અને ઓડિયન્સમાં બેઠેલાઓનાં નામ લેવામાં, તે દરેકને વિષે બેબે સારાં વેણુ બોલવામાં પાંચેક મિનિટ તો નીકળી જાય. પછી જે પરિચય અપાયો હોય તેને લાયક પોતે નથી. પોતે તો ઘણી વધારે લાયકાત ધરાવે છે એવું કહેવામાં સાતેક મિનિટ જાય. પ્રમુખ કે આગલા વક્તા જે બોલી ગયા હોય તેના પર ટિપ્પણી કરવામાં દસેક મિનિટ જાય. એટલે પછી 'સમયનો અભાવ' મદદે આવે અને અડધીપોણી મિનિટમાં પોતાની વાત કહીને બેસી જાય.

છેવટે આભારદર્શન થાય ત્યારે ઘણાખરા શ્રોતાઓ અદર્શન થઈ ગયા હોય.

સાહિત્યિક સમારંભોની આવી અનાચાર સંહિતા વિષે પરિસંવાદ યોજાય એવી એમની ઝંખના તો ઝાંઝવાનાં જળ. પણ ગુજરાતી ભાષા તો બચી ગઈને, મારા ભઈ!

(સદ્ભાવ : 'વડનેટ', "મુંબઈ સમાચાર", ૨૧.૧૦.૨૦૧૦)

e.mail : deepakbmehta@hotmail.com

‘સબરંગ આર્ટ્સ’ દ્વારા પ્રસ્તુત નૃત્ય નાટિકા ‘મીરાં’ :

એક મૂલ્યાંકન

• ધનશ્યામ ન. પટેલ

બ્રિટનના ડાયસ્પોરિક ગુજરાતી સમાજનો મધ્યમ વર્ગ, ખાસ કરીને, છેલ્લાં પાંચસાત દાયકાઓથી અનેક મુશ્કેલીઓનો સામનો કરતો હોવા છતાં, રાષ્ટ્રમાં વિવિધ ક્ષેત્રે પોતાનું આગવું સ્થાન પ્રાપ્ત કરી રહ્યો છે. વ્યક્તિગત અને કૌટુંબિક સ્તર પર પોતપોતાના નોકરી-ધંધા બાબત ફરજે બજાવવા ઉપરાંત અનેક સેવાભાવી તથા અન્ય સ્વતંત્ર સંસ્થાઓ દ્વારા પણ આપણો સમાજ ઓછાવત્તા પ્રમાણમાં એશિયન મૂલ્યોની પ્રતિષ્ઠા વધારતી અનેક સાંસ્કૃતિક પ્રવૃત્તિઓ કરી રહ્યો છે.

ઘણા લાંબા સમયથી કામ કરતી આવી કેટલીક જૂની સંસ્થાઓમાંની એક ગણાતી, દક્ષિણ લંડનમાં, સટન બરોમાં સ્થપાયેલી 'સબરંગ આર્ટ્સ', બીજી અનેક સ્થાનિક સ્વૈચ્છિક સંસ્થાઓ અને સહકાર્યકરોના સથવારે, ઝડપભર

ગરીબી અને મનોવિજ્ઞાનનો સંબંધ

• આનંદરાવ લિંગાયત

મંદિરો અને જાત્રાનાં સ્થળોએ બેઠેલા ભીખારીઓના વાટકામાં થોડું પરચૂરણ તમે પણ નાખ્યું હશે. આંગણે આવેલા ભીખારીની થાળીમાં વધું ઘટ્ટું પણ નાંખ્યું હશે.

‘ગરીબી હટાવ’ ... ‘ગરીબી મિટાવ’ ... ‘ગરીબોને તક આપો’ ... જેવી બૂમો સરકારે બહુ પાડી છે. ગરીબીનાં મૂળિયાં ઉખેડી નાખવાં કેટલાક દેશોમાં સામ્યવાદી સરકારો સ્થપાઈ. સમાજવાદી સરકારો આવી. કાયદાઓ ઘડીને શ્રીમંતોને શ્રીમંત બનતા અટકાવી દેવામાં આવી. સમાજશાસ્ત્રીઓ દ્વારા ગરીબી ઉપર બહુ સાહિત્ય લખાયું. ફિલ્મો પણ બની. ... બંધું થયું.

વિકાસ કરી રહી છે. આ સંસ્થા ભારતીય ભાષાઓ અને નૃત્યને ઉત્તેજન આપતી શાળા [School of Indian Dance & Languages] સફળતાપૂર્વક ચલાવી રહી છે. ગત ૨૦૦૮-૦૯નાં વર્ષો દરમિયાન, ‘ભારતીય નૃત્યો’નો કાર્યક્રમ રાષ્ટ્રભરમાં યોજાવ્યો હતો. આ ઉપરાંત બીજાં એક વિશિષ્ટ પ્રકલ્પ ‘મીરાં’, નૃત્યનાટિકા સ્વરૂપે, દક્ષિણ લંડનના કોચરન વિસ્તારમાં ૨૫ સપ્ટેમ્બર ૨૦૧૦ના રોજ સમ્પન્ન થયો. હાજરી ભરચક હતી. પ્રસંગોચિત્ત સ્મરણીકા પ્રગટ કરવામાં આવી છે અને તેમાં આવશ્યક વિગતો આવરી લેવામાં આવી છે.

ભારતીય સંસ્કૃતિમાં સાહિત્ય, સંગીત અને કળાનું વિશિષ્ટ સ્થાન રહ્યું છે. સાહિત્ય ક્ષેત્રે કાવ્ય, વાર્તા, નિબંધ, નવલકથા કે વિવેચનની જેમ નાટક પણ અનોખું સ્થાન ધરાવે છે. પ્રસ્તુત નૃત્યનાટિકા ‘મીરાં’નાં અભિનયમાં ઉપરોક્ત ત્રણેય સ્વરૂપો એકમક સાથે તલબદ્ધ થઈ ભાગ લેતા કલાકારો તથા પ્રેક્ષકો, બંનેને અપૂર્વ આનંદસાગરમાં રસતરબોળ કરી દે છે.

આ પ્રકલ્પનાં મુખ્ય સંચાલકો લતાબહેન દેસાઈ (અધ્યક્ષ) તથા હર્ષાબહેન અમીન (નૃત્ય-શિક્ષિકા અને સંયોજક) સાથે આસિત દેસાઈએ સંગીતનિર્દેશક તરીકે જવાબદારી સંભાળી છે. ગિરીશ ચાંદેગ્રા અને લતાબહેન દેસાઈ(સંવાદ-લેખકો)એ લખેલો પરિસંવાદ તથા હરીશ ભીમાણીએ અંગ્રેજીમાં આપ્યું ઉદ્બોધન પણ આ ૮૪ પાનની પુસ્તિકામાં આવરી લેવામાં આવ્યું છે. આ નાટિકામાં નાનાંમોટાં ૫૦-૬૦ ભાઈબહેનોએ સક્રિય ભાગ લીધો છે.

વેપભૂષા માટે નયનાબહેન અને ગિરીશભાઈ તથા તપ્પા પર હેરફેર કરાતી જરૂરી સામગ્રી માટે નીશાબહેન ઉપરાંત કલાકારોની તપ્પા પર અવરજવર કે અન્ય સંચાલન માટે રાજનનાં કામ દીપી ઊઠ્યાં છે. આ સૌ પડદા પાછળનાં અદૃશ્ય સહયોગીઓ છે. હાર્યરસ જન્માવતું ‘ગોરાણી’નું પાત્ર પ્રેક્ષકોનું ખાસ ધ્યાન ખેંચે છે. ‘ખમ્મા મારા નંદજીના લાલ ... મોરલી ક્યારે વગાડી ? ... હું નરસિંહ મહેતાના ગામની ... સેવાપૂજા ત્યાંથી શીખીને આવી છું ...’ આ ગોરાણીમાની શિખામણનાં પગલે પગલે તેમનાં બાળકો, બિરજુ અને નર્મદા પણ ફૂલ, લાડુ અને દૂધ પણ પાણીથી ધૂએ છે અને હાર્યરસ જન્માવે છે. ગોરાણીની શિખામણ તો સીધી સાદી જ હતી - ‘દેવસેવામાં કોઈ ચીજ ધોયા વગર ન મુકવી.’

સામે પક્ષે, માનવસ્વભાવને અનુરૂપ, સંત મીરાં ખાસ તો સાસરિયામાં હાર્યાસ્પદ અને નિરસ્કારને પાત્ર ઠરે છે. છતાં તે પોતાનું અનુપમ અને અદ્ભુત વ્યક્તિત્વ કૃષ્ણાનુરાગી હોવાથી અનેક સંકટો વચ્ચે અંતિમ સમય સુધી જાળવી રાખે છે. મીરાંની પ્રતિભા ‘સમરણિકા’માં આ રીતે વ્યક્ત કરાઈ છે : Meerabai as an unparalleled mystic saint, philosopher, poetess, sage and a powerful love crusader.

નાટિકાની શરૂઆત પંદરમી સદીમાં જોધપુરના રાઠોડ વંશમાં જન્મેલી અને નાની વયથી જ કૃષ્ણપ્રેમી રાજકુંવરી મીરાં વિષે સમયાંતરે ચાલતી કિંવદન્તી કે લોકવાયકાના આધારે કરવામાં આવી છે. ... અને ‘વાસુદેવમ્ સુતમ્ ...’ સ્તૂતિથી પશ્ચાદભૂમિકા તથા સંત રોહિદાસે બાળ મીરાંને આપેલી કૃષ્ણમૂર્તિ સાથે સાથે ... રંભાના લગ્નનાં ગીત સાંભળતાં થાય છે ... અને નાટિકાના અંતે ‘પગ ધુંધરું બાંધ ...’ના ભજન સાથે દ્વારકાના માર્ગે તેની શોધ કરતાં જડેલી મીરાંબાઈ કૃષ્ણ ભગવાનમાં સમાઈ જાય છે.

પણ ... આ ગરીબીનું મૂળ ક્યાં છે ? ગરીબીનો રોગ થવાનું મુખ્ય કારણ શું છે ? - એની વૈજ્ઞાનિક શોધ હજી હમણાં થઈ. પેન્સિલ્વેનિયા યુનિવર્સિટીના વૈજ્ઞાનિકોએ કરેલા સંશોધનમાં દેખાયું છે કે ગરીબીને માણસના બ્રેઈન સાથે સીધો સંબંધ છે.

અમે તો ગરીબ છોકરાં છીએ. અમારે વિષે કોણ શું લખે ?!

એવું ના માનતા કે ગણ્યાગાંઠ્યા બેપાંચ માણસો દુનિયાને બદલી ના શકે. બદલી શકે. એમ જ બનતું આવ્યું છે.

ગરીબીમાં ઉછરેલાં બાળકોનાં મગજની ‘વર્કિંગ મેમરી’ની ‘કેપેસિટી’ મધ્યમ વર્ગમાં ઉછરેલાં બાળકોની કેપેસિટી કરતાં ઓછી હોય છે. આ ‘વર્કિંગ મેમરી’ એટલે શું ? ‘વર્કિંગ મેમરી’ એટલે જેને તરત ઉપયોગમાં લઈ શકાય એવી જુદી જુદી માહિતી મગજમાં (બ્રેઈનમાં) સંઘરી રાખવાની શક્તિ. આ ‘વર્કિંગ મેમરી’ નિશાળના ભણતર માટે અત્યંત જરૂરી છે. એના વિના ભણતર આગળ વધી શકે નહીં. જેમ કે ... વાચન અને ભાષા સમજવી, ગણિતના દાખલા આવડવા. આ બધા માટે આ ‘વર્કિંગ મેમરી’ અનિવાર્ય છે.

તપ્પા પરના કળાકારો મુખ્યત્વે બે સમૂહમાં વહેંચાય છે : (૧) નાટિકાના ગુજરાતી પરિસંવાદમાં ભાગ લેતાં યુવકયુવતીઓ; (૨) મંગળ પ્રસંગના રાસગરબા કે મીરાંનાં ભજનો વિવિધ વેપભૂષા સાથે ગાતાં યુવક યુવતીઓ. જ્ઞાતિ, જાતિ, ઉમ્મર, પ્રદેશના ભેદભાવ વગર કામ કરતી ‘સબરસ આર્ટ્સ’ તથા તેના જેવી બીજી સંસ્થાઓની સાંસ્કૃતિક પ્રવૃત્તિઓ દ્વારા જ આ દેશમાં ઊછરતી આપણી ત્રીજીયોથી પેઢીનાં યુવકયુવતીઓ પરસ્પર માહોલમાં હળીમળી ભારતીય સંસ્કારોનો અમૂલ્ય વારસો અપનાવેલા દેશમાં જાળવી શકશે. વળી, આપણી યુવાપેઢી સહજપ્રાપ્ત આ કમ્પ્યુટર યુગમાં કૌટુંબિક જવાબદારીઓ નિભાવતાં સેવાભાવી સામાજિક પ્રવૃત્તિઓમાં રસપૂર્વક ભાગ લેવાની સાથે સાથે હાલ પર્યંત પ્રમાણમાં ઓછા ખેડાયેલા રાજકીય ક્ષેત્રે પણ હરણફાળ ભરી શકશે. યુવા પેઢી સામે આ એક પડકાર છે.

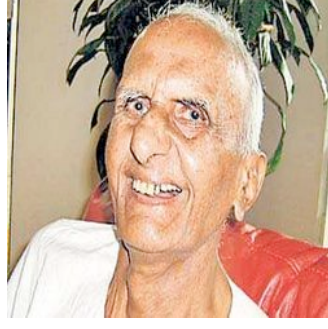
નાટ્યક્ષેત્રે મને થયેલા અનુભવો રજૂ કરવાની રજા લઉં છું. વરસો પહેલાં, જિજ્ઞા સેવા દળ (યુગાન્ડા) દ્વારા તથા કમ્પાલાની કલા કેન્દ્ર સંસ્થા યોજાત નાટ્યહરીફાઈ માટે ભજવાયેલા ‘નવો જમાનો’ નાટક તેમ જ કરમસદ સમાજ (યુ.કે.) દ્વારા લંડનમાં ભજવાયેલ ‘નસીબ ફૂં’ નાટક, બંનેમાં ફાળે આવેલા પાત્ર ભજવવા ઉપરાંત તે તે નાટ્યલેખકોની મૂળ કૃતિમાં, સંવાદની અનુકૂળતા માટે, જરૂરી સુધારા પાત્ર-સંવાદોમાં કર્યા હતા.

નાટિકાની ખૂબીઓ અનેક સહપ્રેક્ષકો સાથે માણી છે. જોગાનુજોગ, ‘મીરાં’ નૃત્યનાટિકાનું સંકલન કરવામાં મારી દીકરી નીશા પણ નિમિત્ત બની છે. નીશાની દીકરી રાધિકાએ સંગીત-નૃત્ય વૃંદમાં સક્રિય ભાગ ભજવ્યો છે. નૃત્યનાટિકાની તૈયારીઓ માટે, છેલ્લા બે મહિનાઓ દરમિયાન, છેક નોટિંગમથી નિયમિતપણે માદીકરી લંડનનો પ્રવાસ ખેડતાં ય હતાં. રાધિકાને ‘ધ જેક પેચી ફાઉન્ડેશન’ તરફથી ‘આઉટરિચેન્ડિંગ એચિવર’ પ્રમાણપત્ર એનાયત કરાયું હતું. તે છતાં, સમગ્રલક્ષી યશ તો ‘સટન સબરંગ’ને ફાળે જાય છે. આ સાહસમાં અનેક કુટુંબોએ પોતાની યુવા પેઢીને જાગૃત કરી ઉત્તેજન આપ્યું છે.

મેપાણીની માહિતીના મીઠા મીઠા મોઢક

મધુ રાય

અમેરિકામાં બેશુમાર ગુજરાતી લેખકો છે. મુ. કાન્તિભાઈ મેપાણી તેમાં સૌથી પીઠ લોવા છતાં જૈન સાધુ જેવી નિસ્પૃહતા ને કીર્તિનો અપરિચ્છલ જાળવી, સાહિત્યકારોની સભામાં નિજની જાતને સંકોરી સાલસતા ને નિખાલસતાથી સામાને વડપણ ને અન્યને અગ્રતા આપે છે. શબ્દોની તલવારબાજી વિના પોતાના લેખોમાં ભાષાનું એવું ચારુ તિરોધાન કરી આપે છે કે આપણને શબ્દો ન દેખાય, દાદાજી વારતા કહેતા હોય તેવી શાતા થાય. તેવા લેખોનો એક સંગ્રહ બહાર પડી રહ્યો છે, 'જગતનાં વહેણ.' તેમની નિરુપદ્રવી પ્રતિભાના કારણે ગગનવાલાને ટીખળ કરવાની અદમ્ય ઊર્મિ સ્વયંભૂ જાગે છે, તે ક્રમે ગોઠવાય છે આ ઠઠ્ઠાચિત્ર, 'પંડિત કાન્તિ મેપાણીના માહિતીના મીઠા મીઠા મોઢક.'

જુઓ, જુઓ, વાચકબંધુ ને વાચકબાંધવી! પંડિત કાન્તિ મેપાણીનો આ દુર્લભ ફોટો લાખ રૂપિયાનો છે, કેમ કે જનરલી મેપાણી સાહેબ કદી 'હસતા' ઝડપાતા નથી. સતત, કાયમ, મેપાણી સાહેબ 'આ સૃષ્ટિનું શું થશે?' તેના વિચારમાં મનનશીલ હોય છે. ન્યુ જર્સીના હાસ્ય કલાકાર પં. હરનશિ જની કહે છે કે ગેસ્ટ તરીકે કાન્તિભાઈ કદાણુ પડે છે, 'ઈયાર, તેમનું મનોરંજન કેમ કરવું? તે

ગરીબીમાં ઉછરેલાં બાળકોનાં મગજની 'વર્કિંગ મેમરી'ની 'કેપેસિટી' મધ્યમ વર્ગમાં ઉછરેલાં બાળકોની કેપેસિટી કરતાં ઓછી હોવાનું મુખ્ય કારણ શું? કોરનેલ યુનિવર્સિટીના અધ્યાપકોનાં સંશોધન અનુસાર એનું મુખ્ય કારણ સ્ટ્રેસ છે. ગરીબીમાં ઉછરતાં એ કુમળાં મગજનો વિકાસ આ સ્ટ્રેસ રૂંધી નાખે છે. મગજના બે ભાગ 'વર્કિંગ મેમરી' માટે બહુ અગત્યના છે - પ્રિફ્રન્ટલ કોરટેક્સ અને હીપોકેમ્પસ. ... મગજના આ બંને અવયવોને સ્ટ્રેસ સંકોચી નાખે છે. પરિણામ એ આવે છે કે ગરીબી અને સ્ટ્રેસમાં ઉછરતાં આ બાળકોનું મગજ ભણતરમાં કામ આપી શકતું નથી. અથવા તો શિક્ષણ એમને માટે બહુ અઘરું થઈ પડે છે. નિશાળમાંથી ઊઠી જાય છે અને મોટાં થાય એટલે ગરીબીમાં જ અટવાતાં રહે છે. એમનાં છોકરાં પણ એ જ રીતે ઉછરે છે. ... અને ગરીબીનું એ વિપચક આગળ વધતું જાય છે. ગરીબી મોટામાં મોટો સ્ટ્રેસ છે. ... અનિશ્ચિતતા ... આવતી કાલે કામ મળશે કે નહીં ... ખાવાનું મળશે કે નહીં ... પોલીસવાળા ઝૂંપડું તોડી નાખશે કે નહીં ... પોતાને કે ઘરમાં કોઈકને બીમારી આવશે તો શું કરીશું ... જુદા જુદા સામાજિક સ્તરોમાં ગરીબો સૌથી તળિયે હોય છે. ઉપર ચઢવાની શક્તિનાં કોઈ અંધારુ એમને દેખાતાં નથી. ગરીબોનાં નાનાં બાળકો પણ આ પરિસ્થિતિ બરાબર સમજતાં હોય છે.

ગરીબી કોઈને ગમતી નથી. ગરીબી કોઈને જોઈતી નથી. છતાં ગરીબી છે. અને એ રહેવાની. હજારો વર્ષ પહેલાંના પુરાણ કાળ વખતે પણ એ હતી. ... અને આજે પણ છે. ગરીબી જતી રહેશે તો 'દાન' ... 'ઉદારતા' જેવા જેવા શબ્દો પણ જતા રહેશે.

આજે દુનિયાની ગરીબીનો એક તૃતિયાંશ ભાગ ભારતમાં છે. જીર્ણ ભૂખમરો ભારતમાં છે. કરોડોની સંખ્યામાં બાળકો, વૃદ્ધો અને જુવાનિયાઓ અર્ધા ભૂખ્યાં ઊંઘી જાય છે. થોડાં ભજિયાં ખાઈને બે ગ્લાસ પાણી પીધું એટલે ભૂખ ગઈ એવું નથી. જુદા જુદા સર્વેક્ષણો ઉપરથી આંકડા મળે છે તે મુજબ ભારતમાં રોજ સાત હજાર વ્યક્તિઓ ભૂખથી મરે છે. ૫૦% જેટલાં બાળકો અને ૭૦% જેટલી સ્ત્રીઓને પૌષ્ટિક ખોરાક મળતો નથી. પરિણામે નબળું સ્વાસ્થ્ય અને એનિમિક હોય છે. પૌષ્ટિક ખોરાકના અભાવે લાખોની સંખ્યામાં બાળકોના શારીરિક અને માનસિક વિકાસ રૂંધાય છે. અનેક રોગો થાય છે અને મૃત્યુ પામે છે. આ લેખમાં જુદા જુદા આંકડાઓનો ધોધ વરસાવવો નથી. માત્ર સામાન્ય માહિતી આપવી છે.

email : gunjan_gujarati@yahoo.com

ન ચા-કોફી પીએ, ન નોનવેજ ખાય, ન નાસ્તો કરે, ન વાઈનને અડકે, કે ન નોનવેજ જોક સાંભળે.' કાન્તિભાઈ ફક્ત તેમનાં સંતાનોની મહેલાતોમાં, બાલગોપાલોથી કલકલતી તેમની લીલી વાડીના પર્યાવરણમાં, કોઈ ચલ ચોઘડિયે મૂછમાં મરક્તા માલમ પડે ને તમે ફટાફટ ફોટો પાડી લો તો કદીક તે ફોટાના લાખ રૂપિયા ઊપજે.

સન ૧૯૮૯થી જ, યાને ઈન્ટરનેટ કે 'વિકીપીડિયા'ના જન્મની પહેલાંથી કાન્તિભાઈ છાપાં કાતરી કાતરીને, ટીવી સાંભળી સાંભળીને, ધૂળિયાં થોથાં ઝાપટી ઝાપટીને જાણી લાવેલા કે 'મધ્ય એશિયાના સોળ મિલિયન પુરુષોનાં લોહીમાં થિંધીસખાનનું લોહી છે.' અથવા તો માનવી બોલતો કેમ થયો, કે તે વાંદરો વસ્ત્રો કઈ રીતે પહેરતો થયો, કે ખેતી કેમ શીખ્યો કે ચીનમાં લગ્ન કેમ થાય છે, ને તે માટે ચીનની નારી કેવી, કે જાપાનની ગીશા કેવી, જર્મનીની દુકાનો કેવી, ને ફ્રાન્સની ભાષા કઈ, ને કમ્પ્યુટર મરશો ત્યારે શું થશે. ભલે ચા-કોફી કે એક્સવાયઝડમાં પંડિતજીને રસ ન હોય, તેમને તો દુનિયાની, બ્રહ્માણ્ડની, સૃષ્ટિ સમસ્તની આસિકત છે, તે તો તમને ખભે બેસાડીને 'ફ્રાન્સની રંગીન ગુફાઓમાં શામિલ થઈ ગયેલા તાંતણા જેવા' લઈ જવા માગે છે. ને 'સૃષ્ટિના ઉદ્દગમથી માંડીને આજ સુધીની આ વારતા' કહીને, આ ક્ષણભંગુર 'ખલકનો ખેલ ખુલ્લો કરી બતાવવા' ધારે છે.

પોતાના આ નવા ગ્રંથ 'જગતનાં વહેણ'માં કાન્તિભાઈ કહે છે કે 'હું હિમાલય જેવા ઊંચા પર્વતની 'ટોપ' પર બેઠો છું, ને ત્યાં બેઠાં બેઠાં આખી દુનિયામાં શું ચાલી રહ્યું છે તે જોયા કરું છું.' આપણને થાય કે ધૂમ ધડાકાબંધ 'બગિ બેન્ગ' વખતે, સૃષ્ટિની શરૂઆત થઈ હશે ત્યારથી જ કાન્તિભાઈ કોઈ નિરાકાર પર્વતની 'ટોપ' ઉપર બેઠાં બેઠાં ખિન્નતાથી નોંધતા હશે, 'રે રે, હવે આ બધું ક્યાં જઈ અટકશે?' અનુક્રમણિકામાં જ લહેરાતા તેમના બૃહદ્ જગતનાં વહેણ આડાં, ઊભાં, ત્રાંસાં, અવળાં ને અળવીતરાં દર્શાશે.

હા ભાઈ હા, આ બધો ઠઠ્ઠો છે, ખરેખરા, ધોળા માથાના માનવી, વાસ્તવિક કાન્તિભાઈ, ઉખાભર્યા, હોંશીલા ને સજ્જન ભાઈબંધ છે. પંડિતજી ભારત અને અમેરિકામાં છ છ માસની ખો ખો રમે છે. અમેરિકામાં "ન્યુ યોર્ક ટાઈમ્સ"નો આહાર કરે છે, ને અમ્બઈના હાજી અલીના ફૂલેટની 'ટોપ' ઉપર બેઠાં બેઠાં પણ એમનો એન્ટેના કચોકચી માણસ ને મરછર ને ન્યુટન ને ફ્રોઈડ ને થિંધીસખાનની રક્તરેખાંકિત રોમાંચક માહિતી તાણી લાવે છે. પ્રત્યક્ષ કાન્તિભાઈ કદાચ અરસિક લાગે, પણ 'જગતનાં વહેણ'નું કોઈ બી પાનું ખોલો તો સટક સટક તેમની શૈલીનું લેજિમનૃત્ય દેખાશે.

અદ્ભુત, અકલ્પનીય માહિતીના ચરુ તથા બિલકુલ બિનજરૂરી, મહા મનોહર વિગતોની મીનાકારી સાંપડશે. કેવાઈડોસ્કોપની જેમ દુનિયાના રંગતરંગના તકમરિયાં આંખોની સામે સળવળ સળવળ તરશે, સરળ, વાતચીતની શૈલીમાં કાન્તિભાઈ તમને જગતના વહેણની ઝાંકી કરાવશે, મન તમારું તરબતર તરબોળ કરશે. 'આજથી બાર ચૌદ હજાર વરસ પૂર્વે હિમયુગ પૂરો થતો હતો ને પૃથ્વી પર સમઘાત આબોહવા ફેલાતી હતી,' 'મરછરને મારવા સૌ પ્રથમ જંતુનાશક દ્રવ્ય શોધાયું, તેમાં ભળ્યાં સીસું, સોમલ ને ખારો,' 'ખેતીની ટપક ટપક પદ્ધતિ,' 'દસ લાખ વરસ સુધી માણસ નગ્ન ફરતો હતો,' ... ઘઉં ને જવનું વાવેતર પહેલાં ક્યાં શરૂ થયું, પ્રથમ શિલ્પકૃતિ ક્યારે સર્જાઈ ... પંખીને ઊડતાં કેમ આવડ્યું ... પ્રદૂષણ, ઝેરી જંતુનાશકો ... વંધ્યત્વ અને પ્રજનનની સમસ્યાઓ ... છીંક ખાવાની વિઘ્ના ... પંડિતજીના ટોપામાંથી જ્ઞાન-કણિકાઓ ને માહિતી-મોઢકના શશક છટકશે.

"નવનીત-સમર્પણ"માં વીસ વરસથી વહેલી આ રોમાંચક કટાર "અખંડ આનંદ"માં વિજયગુપ્ત મૌર્યના સવાલ જવાબ જેવી પ્રમોદકર છે, ને શૈલીમાં તેનાથી અલગ પણ છે. વિજયગુપ્ત કદીક 'હું'નો આલ્લાદક પ્રવેશ કરાવતા અને કાન્તિગુપ્ત મેપાણી અંગત લાગણી ગુપ્ત રાખે છે. તેથી મધર્સે કે વિશે લખતાં પંડિતજી લાગણીશીલ થઈ જાય છે. ઉપરના ફોટાની જેમ તે મનોદ્રશ્ય પણ લાખ રૂપિયાનું છે. હિંદોળાની 'ટોપ' ઉપર બેસીને મઘઈ પાન સેવતા, સીટી મારતા ગગનલાલ 'જગતનાં વહેણ' વાંચે છે ને પોકારે છે, જય વિજય! જય જગત!

(સદ્ભાવ : 'કળશ', "દિવ્ય ભાસ્કર", ૨૩.૦૬.૨૦૧૦)

madhu.thaker@gmail.com

દિવાળીની વિદાય પછી નવરા પહેલા નાસ્તાના ડબ્બા ભેગા થઈને ટોળટપ્પાં મારતા હોય અને એ સાંભળતાં આવડી જાય તો ?

(થોડા ખખડાટ-પછડાટ, ‘ઈણિંગ ઈંગ ઠણણણ’ અવાજે પછી શાંતિ સ્થપાતાં મોટો દેખાતો મઠિયાંનો ડબ્બો વાત શરૂ કરે છે.)

મઠિયાંનો ડબ્બો: મિત્રો ...

નજીક પડેલા બે ડબ્બા (અંદરોઅંદર) : મુખ્ય મંત્રીનું જોઈને ગુજરાતના બધા ડબ્બા ‘મિત્રો ... મિત્રો ...’ કરતા થઈ ગયા છે.

મઠિયાંનો ડબ્બો: મિત્રો ... સૌને નવા વર્ષની શુભેચ્છા.

બધા ડબ્બા પોતપોતાના રણકાદાર, બોદા, ઠાલા, અંધભરેલા, નક્કર અવાજે કાઢીને સામે વળતી શુભેચ્છા પાઠવે છે.

મઠિયાંનો ડબ્બો: હવે આપણા દહાડા ભરાઈ ચૂક્યા છે. લાભપાંચમ તો ગઈ. ટૂંક સમયમાં આપણને બધાને ચૂંટણી હારેલા નેતાની જેમ કે જેલમાં ગયેલા મંત્રીની જેમ સાફ કરી નાખવામાં આવશે અને અભરાઈ પર ચડાવી દેવાશે. તો મને થયું કે એ પહેલાં આપણે સૌ મળીને એકબીજા સાથે દિલની વાત કરીએ.

ચોળાફળીનો ડબ્બો: સારો આઈડિયા છે. કોનો ચોર્યો? આઈ મીન, કોણે આપ્યો?

મઠિયાંનો ડબ્બો: એય, તારી જીભ પણ ચોળાફળી જેડે રહીને લાંબી થઈ ગઈ છે. જરા સભ્યતા શીખ. ચોળાફળી તો આજ છે ને કાલ નથી. આપણે ડબ્બાઓએ સદાકાળ સાથે રહેવાનું છે. રાજકીય પક્ષો જેડેથી કંઈક તો શીખ!

સેવનો ડબ્બો: આપણે એન.જી.ઓવાળાની જેમ આવી ફાલતુ બાબતોમાં અંદરોઅંદર ઝઘડવાના હોઈએ તો ભેગા થવાનો કશો અર્થ નથી.

બ્રાન્ડેડ મીઠાઈનો ડબ્બો: યુ આર રાઈટ. અને તમને લોકોને નવો રૂલ્સ ખબર છે?

ધરે બનાવેલી મીઠાઈનો ડબ્બો: રૂલ્સ નહીં, રૂલ. એક હોય તેને રૂલ કહેવાય.

બ્રાન્ડેડ મીઠાઈનો ડબ્બો: ઓહ, શટ અપ. તારું ગ્રામર તારી જેડે રાખ. આજકાલ સાચું અંગ્રેજી તારા જેવા ગામડિયા જ બોલે છે. યુથના ટ્રેન્ડ્સની તને શી ખબર પડે!

મઠિયાંનો ડબ્બો: તું પેલા રૂલ્સની શું વાત કરતો હતો?

બ્રાન્ડેડ મીઠાઈનો ડબ્બો: હું એ જ કહેતો હતો, પણ આ લોકો ... જોયું? ગ્રામરની ફાલતુ વાત કેવી વચ્ચે ધુસાડી દીધી ને મુખ્ય વાત ભૂલાવી દીધી. મને ખબર છે ... આ લોકોથી આપણી સફળતા ને આપણો વિકાસ જોવાતો નથી એટલે ...

ચોળાફળીનો ડબ્બો: તું, યાર, બહુ ભાવ ખાય છે. મૂળ વાત કર ને!

હેમન્ત મોરપિરયાકૃત ઉવિશ કોઠારીનું ઠઠાચિત્ર

બ્રાન્ડેડ મીઠાઈનો ડબ્બો: ઓકે, ઓકે. અત્યારે રૂલ્સ એવો ચાલે છે કે ખેડે તેની જમીન, અટકાવે તેની ફાઈલ, વાપરે તેનું હથિયાર અને બોલે તેનો આઈડિયા. આખ્ખેઆખ્ખી સરકાર આવી રીતે ચાલે છે, તો આપણને એ રીતે વાત ચલાવવામાં શું વાંધો છે?

મઠિયાંનો ડબ્બો: હં ... મને હતું જ કે આટલો મોટો મંડપ બાંધ્યા પછી તું કંઈક ફાલતુ વાત કરીને જ ઊભો રહીશ. એક કામ કર ... છાપામાં કોલમ ચાલુ કરવી છે?

(આ ઓફર છે કે અપમાન, એ નક્કી કરવામાં બ્રાન્ડેડ મીઠાઈનો ડબ્બો ગૂંચવાય છે. બાકીના ડબ્બા ખખડાટ સાથે હસી પડે છે.)

તળેલા ચેવડાની બરણી: ચાલો, હું તમને મારા દિલની વાત કહું. મારામાં જે ચેવડો ભરેલો તેમાં એટલું તેલ હતું કે મને લાગ્યું, દિવાળી પછી મારે એન્જીયોગ્રાફી કરાવવી પડશે. એ ચિંતામાં ને ચિંતામાં એક-બે વાર તો હું કોઈના હાથમાંથી પડતાં પડતાં બચી ગઈ. હાર્ટની બિમારીમાં થાય છે તેમ, મારી માલિકાણને છેક સુધી ખબર જ ન પડી. છેલ્લે તળિયું આવ્યું અને તળિયે મૂકેલું કાગળ ચીકટથી લથપથ જોયું ત્યારે તેમને સમજાયું કે એ ચીકટ ન કહેવાય, પણ હાર્ટના પ્રોબ્લેમને કારણે મને - બરણીને - વળેલો પરસેવો કહેવાય.

મુખવાસની ટૂંકમાં, આ દિવાળીએ તું ‘જર’માંથી ‘આજર’ થઈ ગઈ.

બ્રાન્ડેડ મીઠાઈનો ડબ્બો: અમારે તો બધા હેલ્થમાં બહુ માને. બધા ખ્યોર ધીની મીઠાઈ જ ખાય અને ધી વગરની!

ચોળાફળીનો ડબ્બો: એટલે? હું સમજ્યો નહીં.

બ્રાન્ડેડ મીઠાઈનો ડબ્બો: તને નહીં સમજાય. આ બધી લેટેસ્ટ ટ્રેન્ડ્સની વાતો છે: ચોખ્ખામાં ચોખ્ખું ધી વાપરતા હોય એવા મીઠાઈવાળાને ત્યાંથી મીઠાઈ લેવાની, પણ મીઠાઈ ધી વગરની કે સાવ ઓછા ધીની લોવી જોઈએ.

મઠિયાંનો ડબ્બો: વધારે રૂપિયા ખર્ચાને ઓછા ધીની મીઠાઈ લેવાની. એ તો મૂખામી કહેવાય. ‘ટ્રેન્ડ્સ’નું ગુજરાતી ‘મૂખામી’ થાય છે?

બ્રાન્ડેડ મીઠાઈનો ડબ્બો: કમ ઓન! ધી વગરની મીઠાઈ ધીવાળી મીઠાઈ કરતાં વધારે મોંઘી ને વધારે હાઈફાઈ કહેવાય. એટલે એ મીઠાઈના

ડબ્બા અને તેના ખરીદનાર પ્રત્યે લોકો માનથી જુએ કે વાહ! આ લોકો કેટલા હેલ્થ કોન્શયસ છે. ડાયેટ મીઠાઈ ખાય છે.

મુખવાસની ટૂંકમાં: ડાયેટ મીઠાઈ! હા! હા! હા! સાંભળવામાં ‘ઈમાનદાર નેતા’ જેવું લાગે છે.

મઠિયાંનો ડબ્બો: અલ્યા, તું કોને ઊઠાં ભણાવે છે. ડાયેટ મીઠાઈવાળાને તબિયતની એટલી પરવા હોય તો દૂધમાં રોટલો ચોળીને ખાય ને! મોંઘા ભાવની મીઠાઈઓ પર શું કામ તૂટી પડે છે!

બ્રાન્ડેડ મીઠાઈનો ડબ્બો: એ તમને નહીં સમજાય. જનરેશન ગેપ.

મુખવાસની ટૂંકમાં: જનરેશન ગેપ કે ભેજું ગેપ?

ખારી પૂરીનો ડબ્બો: મારામાંથી ખારીને બદલે ખોરી વાસ આવવા માંડે તે પહેલાં હું તમને બધાને કંઈક કહેવા માગું છું.

મુખવાસની ટૂંકમાં: સત્ય હંમેશાં ખોરું હોય છે. કારણ કે સદીઓ જૂનું છે.

મઠિયાંનો ડબ્બો: એય મુખવાસ, તારો બકવાસ બહુ વધી ગયો છે.

મુખવાસની ટૂંકમાં: હા, કારણ કે આ દુનિયાથી મારે કશું છુપાવવાનું નથી. મારામાં ભરેલો મુખવાસ ક્યારનો ખલાસ થઈ ચૂક્યો છે.

ચોળાફળીનો ડબ્બો : ભાઈ ખારી પૂરીના ડબ્બા, તું આનો બકવાસ કાને ધર્ધા વિના તારે જે કહેવું હોય તે કહે. અમે તારી આખરી ઈચ્છા ગણીને તે સાંભળીશું અને બનશે તો અમલ કરીશું.

ખારી પૂરીનો ડબ્બો: હિંદીમાં ‘પુષ્પ કી અભિલાષા’ એવી એક કવિતા છે. એમાં એક ફૂલ બાકી બધો વૈભવ અને સાત્વબી દુકરાવીને એવી ઈચ્છા વ્યક્ત કરે છે કે જ્યાંથી માતૃભૂમિ પર શહીદ થનારા વીરો જવાના હોય એ રસ્તા પર મને ફેંકજે.

બ્રાન્ડેડ મીઠાઈનો ડબ્બો: જૂનવાણી લોકોનો આ જ પ્રોબ્લેમ છે. ટાઈમ જોયા વિના ગમે ત્યારે લેક્ચર આપવા બેસી જાય.

મઠિયાંનો ડબ્બો: એય નવવાણી. ઓછી સ્ટાઈલ માર અને એટલું યાદ રાખજે કે તને તો કોઈ જૂનવાણી થતાં સુધી કોઈ સંઘરતું પણ નથી. ટૂંક સમયમાં તારું સ્થાન કચરાટોપલીમાં હશે અને અમે બધા ધોવાઈને નવા અવતાર માટે કબાટમાં ગોઠવાઈ જઈશું.

ખારી પૂરીનો ડબ્બો: મારી બાકી બચેલી ખારી પૂરીઓ મહેમાનોની ડીશમાં પીરસાય એવી મને લાલચ નથી. મારી છેલ્લી ઈચ્છા એવી છે કે એ પૂરીઓ ખોરી થઈ જાય ત્યાર પહેલાં તેના ટુકડા કરીને ભેળમાં નાખી દેવી. છેલ્લે છેલ્લે પણ આપણે ખપમાં લાગીએ તો એનાથી ઉત્તમ શું?

બાકીના ડબ્બા (એક અવાજે) : વાહ. અમે પણ તારી ઈચ્છામાં સામેલ છીએ.

મુખવાસની ટૂંકમાં: ફક્ત એક જ શરતે ... એ ભેળ મહેમાનોના માથે નહીં મારવાની. •

ભારતથી અહીં વધુ ભણવાને સારુ આવેલા એક સરસ મજાનો વિજ્ઞાની, ઋતુલ જ્ઞેશીનો, 'ચરખો' નામે, સહપ્રવાસ કરવો જાઈએ તેવો, ગુજરાતી જાનનામાં બ્લોગ છે. આવું એક વાક્ય તેમાં સતત આવતું ભાળ્યું છે : 'લખવું એટલે કાંતવું ... ક્યારેક ઝીણું ... ક્યારેક જાડું !'
આ બ્લોગરે મંગળવાર, 19 ઓક્ટોબર, 2010ના રોજ, આ અમરકથા, આમ, આપી છે :

૧૯૬૦નાં દાયકામાં બનેલી અમુક ઘટનાઓ આમ તો સામાન્ય હતી પણ લાંબા ગાળે તેમણે વન્ય-જીવન સંશોધનના ઈતિહાસને બદલી નાખ્યો છે. વાત જાણે એમ છે કે પાશ્ચાત દેશોમાંથી આવતી ત્રણ યુવાન સ્ત્રીઓ - જેન ગુડોલ (બ્રિટન), ડાયેન ફોસી (અમેરિકા) અને બીરુત ગાલ્દીકાસ (જર્મની) દુનિયાનાં સૌથી બિહામણાં, ગીચ જંગલોમાં, અનુક્રમે ચિમ્પાન્ઝી (તાનૂઝાનિયા), ગોરિલા (રવાન્ડા) અને ઉરાંગ ઉટાંગ(દક્ષિણ-પૂર્વ એશિયા)નો તેમના કુદરતી વાતાવરણમાં લાંબા ગાળાનો અભ્યાસ કરવા જાય છે.

શરૂઆતમાં, આ ત્રણેય પાસે વન્ય-પ્રાણીઓ અંગેના સંશોધન કરવા અંગે, કોઈ અનુભવ ન હતો કે ન હતું કોઈ ઊંડું વૈજ્ઞાનિક જ્ઞાન. પણ તેમની પહેલાં કોઈ પણ સંશોધકોએ વન્ય-પ્રાણીઓ પર લાંબા ગાળાના સંશોધનો કુદરતી વાતાવરણમાં, પ્રાણીઓ સાથે જ રહીને કર્યા ન હતા. તેથી જંગલમાં રહેતા મોટા વાનરો અને તેમના સામાજિક સંબંધો, સામૂહિક વર્તન, નર-માદા વચ્ચેના સંબંધો, સંવનન, બે સમૂહો વચ્ચે આદાન-પ્રદાન વગેરે અનેક વિષયો પર કામ થયેલું ન હતું.

આ ત્રણેયને ભેગા કરનાર છે એક ભેદી કે ભેજગેપ કે પછી ઘણી વાર વગોવાયેલું વ્યક્તિત્વ - લુઈસ લિકી. આ ત્રણેય અભ્યાસુઓને કેટલાક લોકો 'લિકી'સ એન્જલ્સનાં નામે પણ ઓળખે છે. લિકીને એવા અભ્યાસુઓ જાઈતા હતા કે જે મોટા વૈજ્ઞાનિક ન હોય તો ચાલે પણ તેઓમાં લાંબો સમય રહીને વાનર-પ્રજાતિનો અભ્યાસ કરવાની તાલાવેલી ધરાવતા હોય. લિકીને ચાર્લ્સ ડાર્વિનના ઉત્ક્રાંતિવાદ માટેના જીવંત ઉદાહરણોનો અભ્યાસ કરવાનો ઊંડો રસ. તે સિવાય, લિકીને આ ત્રણેયની સુંદરતામાં પણ રસ ખરો કે આ ત્રણેયના (કે તેમના સંશોધનના) 'સ્વામી-અધિપતિ' થવામાં એ વિષે જાત-જાતની વાયકાઓ છે. પરંતુ આ ત્રણેય સંશોધકોને ત્રણ અલગ-અલગ મોટી કદના વાનરની પ્રજાતિનો લાંબા ગાળાનો અભ્યાસ કરવાનો વિચાર આપનાર અને શરૂઆતમાં ભંડોળ માટે ભાગ-દોડ કરનાર લુઈસ લિકી વગર આ આખી ઘટના શક્ય નહોતી. તેમની સંસ્થા આજે પણ કાર્યરત છે.

લુઈસ લિકીથી અંજયા-ભરમાયા વગર ત્રણેય સંશોધકોએ પોત-પોતાના ચીલા ચાતર્યા. જેન ગુડોલ છેક ૧૯૬૦ની શરૂઆતથી અત્યાર સુધીનો સમય 'ગોમ્બે નેશનલ પાર્ક'માં વિતાવી ચુક્યાં છે અને તેઓ ચીમ્પાન્ઝીની બે-ત્રણ પેઢીથી પરિચિત છે. તેમના સંશોધનો પ્રાઈમેટોલોજી, ઝુઓલોજી (પ્રાણીશાસ્ત્ર) અને એન્થ્રોપોલોજી(માનવશાસ્ત્ર)ની દૃષ્ટિએ અનન્ય છે. જેમ કે, ચિમ્પાન્ઝી માત્ર શાકાહારી હોવાની વાત ખોટી છે. તેઓ ધારે ત્યારે માંસભક્ષી પણ બની શકે છે. તે ઉપરાંત, નૃવંશશાસ્ત્રની દૃષ્ટિએ મનુષ્યના પ્રારંભિક કાળના પૂર્વજો, તેમનું સામાજિક કે સામૂહિક વર્તન વિશેની ખૂટતી કડીઓ પણ ચીમ્પાન્ઝીના અભ્યાસ પરથી મળે છે. તેમનું ૧૯૭૧માં પ્રકાશિત થયેલું પ્રથમ

પુસ્તક 'ઈન ધ શેડો ઓફ મેન' વિશ્વની ૪૮ ભાષાઓમાં રૂપાંતરિત થઈ ચૂક્યું છે અને તેમના પર ઘણી ફિલ્મો બી.બી.સી. અને નેશનલ જ્યોગ્રાફીકે બનાવેલી છે. આજે ૭૪ વર્ષની ઉંમરે પણ જેન પોતે અને તેમની સંસ્થા દ્વારા તાનૂઝાનિયામાં ચિમ્પાન્ઝીના સંરક્ષણ અને સંવર્ધન માટે કામ, એક ચળવળની માફક, કરે છે.

'લિકી'સ એન્જલ્સ' બીરુત ગાલ્દીકાસ, જેન ગુડોલ અને ડાયેન ફોસી સાથે 'લિકી ફાઉન્ડેશન'નાં સહ-સ્થાપક જોન ટ્રુવિસ.

લગભગ, ડાયેન ફોસીના નસીબમાં વધુ કઠણાઈઓ અને મુશ્કેલીઓ હતી. તેનો મુખ્ય ઉદ્દેશ 'માઉન્ટેન ગોરિલા'નામે ઓળખાતા ગોરિલાનો અભ્યાસ રવાન્ડાના દુર્ગમ, ભારે ઊંચાઈ ધરાવતા પહાડોમાં, સતત ભેજ વાળા વાતાવરણમાં, કરવાનો હતો. 'કિંગ કોંગ'ના નામે બદનામ થઈ ચૂકેલા આ જંગલી મહાકાય વાનર સાથે ડાયેન બહુ શાંતિ-પૂર્ણ સહ-અસ્તિત્વ ધરાવતી થઈ. તેમના શબ્દોમાં ગોરિલા 'માન-સન્માન ધરાવતા, બહુ જ સામાજિક, સૌમ્ય, અલગ વ્યક્તિત્વ ધરાવતા છતાં કૌટુંબિક સંબંધોમાં માનનારા' પ્રાણી છે. ડાયેને 'ગોરિલાજી ઈન ધ મીસ્ટ' નામનું આંતર-રાષ્ટ્રીય બેસ્ટ સેલર પુસ્તક ૧૯૮૦માં પ્રસિદ્ધ કર્યું. પરંતુ ડાયેનનો સીધો મુકાબલો ગેરકાયદેસર રીતે ગોરિલાનો શિકાર કરતા કેટલાયે જૂથો સાથે થયો. ડાયેન જેમને વર્ષોથી ઓળખતી હતી તેવા કેટલાક ગોરિલાના શબ જંગલમાંથી મળી આવ્યા અને આ ઘટનાઓએ ડાયેનને સંશોધકને બદલે ગોરિલાની સંરક્ષક અને ચળવળકાર બનાવી મૂકી. તેણે સતત ભેજયુક્ત વાતાવરણમાં રહેવાથી, તેની લથડતી તબિયતને ધ્યાનમાં લીધા સિવાય, આ શિકારીઓ અને સ્મગલરો સામે લડત આપી. પરંતુ, ૧૯૮૫માં ડાયેનની તેની જ કેબીનમાં ઘાતકી રીતે હત્યા થઈ અને હત્યારાઓ હજુ સુધી ફરાર છે. આખરે ડાયેનને તેણે પોતે અકુદરતી મૃત્યુ પામેલા ગોરિલા માટે બનાવેલા સ્મશાનમાં જ દફનાવામાં આવી. ડાયેન ફોસીના જીવન પરથી હોલીવુડમાં આ ફિલ્મ પણ બનાવવામાં આવી છે.

જેન અને ડાયેનથી દસેક વર્ષ પછી ઉરાંગ ઉટાંગ પર સંશોધન શરૂ કરનાર બીરુત પ્રમાણમાં ઓછાં પ્રાખ્યાત છે અને તેઓએ મોટાભાગનું જીવન જેન અને ડાયેને સ્થાપિત કરેલી પદ્ધતિઓ પર કામ કરીને અને અધ્યાપન કરીને પસાર કર્યું છે. છતાં એક સંશોધક અને વન્ય-જીવન સંવર્ધક તરીકે તેમનું પ્રદાન પણ અનન્ય છે અને તેઓ આજે કેનેડામાં અધ્યાપનનું કામ કરે છે.

સનસનીખેજ વાર્તાની બીજી બાજુ : આ આખી ઘટના સનસનીખેજ છે, રોમાંચક છે અને મહદ અંશે ફિલ્મી છે કે પછી વર્ષોથી સમાચાર માધ્યમોમાં ફિલ્મી રીતે 'વેચાઈ' રહી છે. હોલીવુડને આ વાતમાં રસ પડ્યો છે, જે બહુ સ્વભાવિક વાત છે. આ 'વાર્તા'માં રસ પડે છે તેનું કારણ તેમાં 'બ્યુટી એન્ડ બીસ્ટ'વાળો મસાલો છે. જેન ગુડોલ તો કહે પણ છે કે ઘણી વાર 'એક એકલી સ્ત્રી, ગાઢ જંગલમાં પ્રાણીઓ વચ્ચે ફરે છે' તે વાતને મૂળ સંશોધન કરતાં વધુ મહત્ત્વ મળે છે. પણ આ સનસનીખેજ વાર્તામાં મૂળ મુદ્દો છે, જંગલોનું નિકંદન, ગેરકાયદેસર શિકાર અને માનવ યુદ્ધોના કોસ-ફાયરમાં પ્રાણીઓનું સપડાઈ જવા જેવી ઘટનાઓ (જે રવાન્ડામાં બનેલું).

આ પ્રાણીઓના સંરક્ષણ અને સંવર્ધનના પ્રશ્નની બીજી બાજુ છે ઓછી આવક ધરાવતા આફ્રિકન દેશોમાં 'નેશનલ પાર્ક'ના નિભાવ અને ખર્ચ માટે યું

બીજલ :

આવી આ દિવાલવી
ઝગમગ કરતી આ દિવાળી;
આવો સુંદર આ તહેવાર
આબાલ-વૃદ્ધનો પ્રિય તહેવાર;
ઊજવે આખું ભારત વર્ષ
અરે ના ના, સાચું કહું તો
ઊજવે આખું આ વિશ્વ.

નીવા :

પણ નાનકડું મન મુંઝાય મારું, શા કાજે ઊજવીએ સવાલ થાય;
પેલો આપિવ માલદે કહે એ તો ભગવાન મહાવીર નિર્વાણદિન;
અરે ના, કહે સાગર પટેલ, આ તો રામનો અયોધ્યા પુનઃપ્રવેશ દિન;
તમે જે કહો તે, બોલે જતિંદર સિંઘ, આ તો ગુરુ ગોવિંદસિંહનો જેલ મુક્તિદિન,
ના, ના હોં, ટહુકે ત્યાં તો સુબ્રમણિયમ, આ તો શ્રી કૃષ્ણ – સત્યભામાનો દાનવ
પરનો વિજય દિન
શું બધાનો આ દિવાળી દિન? બોલો, મન મારું કેમ ન મુંઝાય?

કરવું? વાઈલ્ડ-વાઈલ્ડ ટુરીઝમ? ડાયેન ફોસીએ તેનો સખત વિરોધ કરેલો. તેના માનવા પ્રમાણે વન્ય પ્રાણીઓને તેમના કુદરતી વાતાવરણમાં છોડી દેવાં જોઈએ અને જંગલને 'ઝૂ બનાવવાના' પ્રયત્નો નહિ કરવા જોઈએ. થોડાં-ઘણાં બચેલાં પ્રાણીઓમાં માનવી જેવી (શારીરિક) બીમારી ઘાતક નીવડી શકે છે. આ વિરોધને 'પ્રેક્ટીકલ નથી' એમ કહીને બહુ મહત્ત્વ નહિ મળેલું. પરિણામે, હવે ટુરિસ્ટ જંગલમાં જઈ શકે છે અને ગોરિલાને નજીકથી જોઈ શકે છે. આ આખી પ્રવૃત્તિ નેશનલ પાર્કને ઘણાં નાણાં રળી આપે છે.

અહીં વન્ય-પ્રાણી સંવર્ધનના મુદ્દે એ તણાવ તો રહે જ છે - શેને ધંધો બનાવવો અને શેને નહિ? પ્રાણીઓને 'વેચવા' કે નહિ? ક્યાં સુધી વેચવા? જંગલની ઘટતી જતી સીમાઓનું શું? શું આપણે માનવ જાત તરીકે પ્રાણીઓને જંગલમાં શાંતિથી જીવવા દેવામાં માનીએ છીએ અને તેમને નાના-મોટા પડદે જોઈને ખુશ છીએ? કે પછી માનવ જાતને દરેક વસ્તુને 'જિવા લાયક, વેચવાલાયક અને ફોટા પાડવાલાયક' બનાવી જવા જ રસ છે?

વાનર-માનવ સ્વભાવની બીજી બાજુ : કોઈ પરફેક્ટ નથી. માણસ આખરે માણસ છે. 'લીકીઝ એન્જલ્સ' પર એવા આરોપો પણ થયા છે કે તેમણે 'વૈજ્ઞાનિક નિરપેક્ષતા'ને બાજુમાં મૂકીને પ્રાણીઓ સાથે સંબંધો વધારેલા, પ્રાણીઓનું વધારે પડતું ભાવવાહી વર્ણન કરેલું અને વાનરોને કેળાંની 'લાંચ' આપીને તેમની સમાજ-વ્યવસ્થા બગડી મુકેલી. વાનરોની અંદર-અંદર થયેલી અથડામણ માટે જેન ગુડોલની પદ્ધતિઓને જવાબદાર ગણવામાં આવેલા. ડાયેન પર તો એવા આરોપો હતા કે તેણે કોઈ શિકારીના કુટુંબીઓનું અપહરણ કરીને ધાક-ધમકીઓ આપેલી. કોઈ પકડાયેલા શિકારીનું જાહેરમાં ફાંસી આપવાનું ખોટું નાટક પણ કરેલું. ટૂંકમાં, એવું કે જેન કે ડાયેન કોઈ મહાન વ્યક્તિઓ નહિ પણ સામાન્ય માણસ હતાં અને તેમણે તેમની સામાન્ય બુદ્ધિ અને લાગણીશીલતાથી અમુક નિર્ણયો કર્યા, જે અંતે કોઈના માટે ફાયદાકારક ન થયા, પરંતુ, ડાયેને તેના વાનરોને બચાવતા શહીદી વહોરી છે અને જેન ચિમ્પાન્ઝીના બચાવ માટે દાયકાઓથી કામ કરી રહી છે.

બીજું, જેન ગુડોલે પણ નવા-સવા અભ્યાસ તરીકે ચિમ્પાન્ઝીને સંવેદનશીલ અને સૌમ્ય પ્રાણીઓ આલેખેલા. તેના અભ્યાસના વર્ષો બાદ એસીના દાયકામાં બહુ ભયંકર ઘટના બની. ચિમ્પાન્ઝીઓની વસ્તીમાં કુદરતી વધારો થયો, અંદર-અંદર મારામારી થઈ, બે જૂથ રચાયા અને તેઓ અલગ અલગ રહેવા લાગ્યા. એક દિવસ, એક જૂથના નર વાનરોએ ભિગા થઈને બીજા જૂથના એક એક વાનરોને કુરતાથી બાળકો સહિત મારી નાખ્યા. જેન ગુડોલ કહે છે કે આ ઘટના બાદ હું આ વાનરોને (અને માનવ જાતને) વધુ સમજતી થઈ. બે જૂથોનું રચાવું કુદરતી હતું છતાં ય કેટલું ઘાતક હતું? માનવ જાત પણ વાનરોથી બહુ અલગ નથી.

૧૯૮૪માં રવાન્ડામાં જાતિભેદના કારણે ભયંકર ગૃહયુદ્ધ થયું જેમાં દસેક લાખ લોકો હોમાઈ ગયા. આ માનવ ઈતિહાસમાં બીજા વિશ્વયુદ્ધ પછીની માનવજાતે સર્જેલી બીજી મોટી કત્લેઆમ હતી. આવી ઘટના વખતે વિચારવાનું મન થાય કે શું માનવ જાત ખરેખર ઉત્ક્રાંતિ પામી છે?

e.mail : joshirutul@gmail.com

દક્ષિણ ઈંગ્લેન્ડના કોચડન નામે વિસ્તારમાં, વીસા ઓસવાળ મહાજનની ગુજરાતી નિશાળ વરસોથી ચાલે છે. તે શાળાનાં વરિષ્ઠ શિક્ષિકા તેમ જ ગુજરાતી ડાયસ્પોરિક જગતમાં ગુજરાતી ભાષાની પહેલી હરોળની ખિદમત કરનાર કુસુમબહેન શાહે નાટિકાના સ્વરૂપે આ લખાણ કર્યું છે. પોતાના વર્ગમાંનાં બાળકોને દિવાળી નિમિત્ત આ નાટ્યપ્રયોગમાં સામેલ કરી, કુસુમબહેને અન્યોને પણ માર્ગદર્શન કર્યું છે. દૂરંદેશ શિક્ષક વિદ્યાર્થીઓ કનેથી સારું કામ લઈ શકે છે, તેનું ઘોતક આ પ્રયોગ છે. : તંત્રી

સોના :

અરે શા કાજે ઊજવીએ, તેની મૂક ને તું માથાકૂટ ચાલ નવાં કપડાંમાં સજ્જ, આપણે ફરીએ ઘર ઘર શુભ સંદેશ ફેલાવીએ, કહીને દિવાળી મુબારક પ્રકાશનો આ તહેવાર મનાવીએ ભરીને દીલમાં પ્રીત આનંદના ગુલાલને ચાલને ઉડાડીએ ચારે દિશ ઉત્તર, દક્ષિણ, પૂરબ, પશ્ચિમ બાકી ન રહે કોઈ થોડો ગજવે બાંધીએ ખૂટે નહિ દિન કે નિશ નૂતન વર્ષના પ્રભાતે કહીએ સૌને સાલ મુબારક

પૂજા એમ. :

અરે વહુજી, જરીક સુણજી દઈને ધ્યાન, હરવા ફરવાનું ટાળો જરા તમે ઓછી કરો તમે પડોપણ સાથે લપછપ દિવાળી આવી આ ઢુંકડી કોણ કરશે આ ઢગલાં કામ.

પૂજા પટેલ :

ઉઈ મા, કેડ મારી તૂટે રે, તોયે કામનો ઢગ ન ખૂટે રે, નાણંદ કહે ભાભી તમારાં જેવાં મઠિયાં કોઈનાં નહિ જેઠાણી કહે વહુજી હલાવીશું સૌનો મગસ તારે ઘેર? દેરાણી કરે લાડ, ભાભી, ભાભી, પેંડા બરફી બહુ મજાનાં તમારાં. સસરાજીને ભાવશે સુતરફેણી, ચેવડો જોઈએ કહે બાળગોપાળ સાસુજી પણ લાગ જોઈ મમરો મૂકે, ભરવી પડશે થાળીઓ અનેક ઝાઝરું બનાવજો વહુજી, બાકી ના રહે કોઈ ઘર ઉઈ મા, કેડ મારી તૂટે રે, તોયે કામનો ઢગ ન ખૂટે રે

કવિત :

ઓ હો હો હો, આવી આ દિવાળી, ખર્ચનો નહિ પાર બાપુ કહે દીકરા, કરાવજો મકાનનું રંગરોગાન, બા કહે, પૂજા ભાણાવવી મારે આપજો રૂપિયા હજાર ઘરવાળી કહે મહેમાન હશે ઘેર, લાવજો દિવાળીનો ઝાઝો સામાન, બેબી કહે, પપ્પા મારું સેટિનનું ઝૂલવાળું ફરાક બાબો કહે મારા માટે ફટાકિયા અપરંપાર શેઠ કહે કેટલી કેટલી આપી લોન, હવે તો તું ખમ, પગાર અને ખર્ચનો બેસે નહીં મેળ, ખિરસું મારું ખાલી ખમ

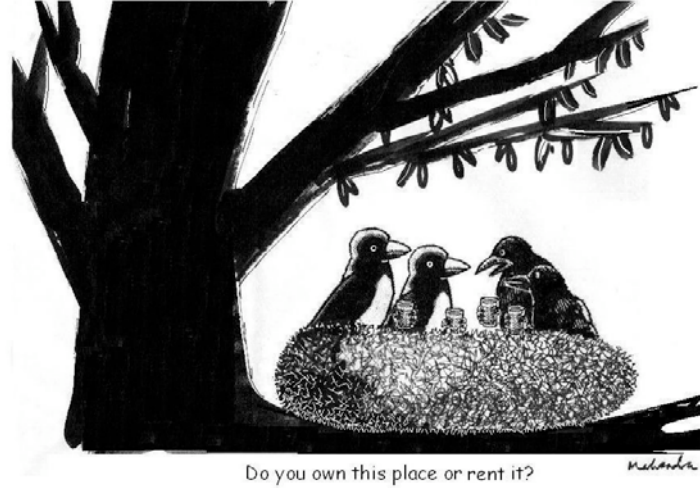
રિધન અને નીવા :

પતિ: ત્યાં તો આવે મનની માનેતી, ચૂકવીને સૌની નજર
પત્ની: બહેનપણી સાથે ગઈ હતી ચોપાટી, વળતાં ગયાં કલાનિકેતન
પતિ: ચમક્યાં સાંભળીને કાન, ક્યાં કલાનિકેતન અને ક્યાં મારો પગાર
પત્ની: સરસ પટોળું લટકે શો કેશમાં, કિંમત એની ફક્ત બે હજાર
પહેરીને મહાલવું મારે, ખરીદી લાવું આ પેર?
પતિ: મેશ ફરી વળ્યું મુજ મુખ પર,
જોઈ રહી તે અનિમેષ, નયનો એનાં સજળ.
પછી બોલી મધુર સ્વરે, લાવી મુખ પર રિમત
પત્ની: અરે પરાણ્યાજી, મલકો જરા, આખું છે તમે સુખ હંમેશ
મારે મન એ જ અધું, પટોળાની જરૂર ન લેશ;

આપણું બાળસાહિત્ય માંદું પડ્યું છે

• દીપક મહેતા

કોઈ પણ ભાષાસાહિત્યના વિકાસ અને નિરામય જીવન માટે તેનું બાળસાહિત્ય ચેતનવંતું, ધબકતું હોય એ જરૂરી છે. કારણ આજે બાળકે બાળસાહિત્ય વાંચ્યું, સાંભળ્યું, માણ્યું હશે તો મોટપણે તે લગભગ આપોઆપ બીજાં પુસ્તકોસામયિકો વાંચવાં તરફ વળશે. આજે (જન્મ : ૧૫.૧૧.૧૮૮૫) ગિજુભાઈ બધેકાની સવાસોમી જન્મજયંતીએ આપણે કહી શકીએ તેમ છે કે ગુજરાતી બાળસાહિત્ય ચેતનવંતું અને ધબકતું છે? એકાક્ષરી જવાબ છે: ના. ગિજુભાઈથી આગળ નીકળવાની વાત તો જવા દો, તેમના જેટલુંયે, તેમના પછી બીજું કોઈ કરી શક્યું નથી. બજારમાં બાળકો માટેનાં પુસ્તકો તો ઘણાં મળે છે. તેમાંના કેટલાંક રૂપેરંગે આકર્ષક પણ હોય છે. પણ આપણે માનીએ છીએ તેટલાં બાળકો ભોળા નથી હોતા. આકર્ષક બાહ્ય દેહથી તેઓ પુસ્તક હાથમાં લે ખરું, પણ આપિઆપું વાંચે કે સાંભળે એ તો ત્યારે જ બને જ્યારે એમાં જીવ ધબકતો હોય.

Do you own this place or rent it?

પતિ: હરખે ભેવા જાઉં વહાલીને બાહુપાશમાં ત્યાં તો, 'વહુ...જી.....' પરસાળમાં બાનો પડ્યો સાદ.

બીજલ :

ભાભલડી મારી, આવી આ દિવાળી, ચાલને શણગારીએ આપણુ ગૂલ સાફ કરીને કરીએ ચમકતું, મૂકીએ ખંડ પુષ્પગુચ્છ, બારણે તોરણ બાંધીએ લાવીને પાન ને ફૂલ આંગણું સજાવીએ, રંગોળીમાં રંગ અનેક ગોખે કાંગરે દીપ પ્રગટાવીએ, ઉર આંગણુ એનો ઉજાશ.

પૂજા એમ :

મા, મા, કાકાએ અપાવ્યા મુજને આ ફટાકિયા આ જે લવિગિયા, ફટ ફટ ફૂટે આપ્ની સર ફૂલઝર આ નાનકી માટે, તારલિયાનો કુવાર મોટાભાઈના આ ભંભૂટિયા, ફૂટ્યો જાણે બંબ તડતડિયા ઘસીને ફેંકું, પેસે સાડી પાટલૂન સોની જેઉ દોડાદોડી તાળી પાડીને હું હવાઈ મારી ઊડશે છેક હિમાલયની ટોચ આ ગંગા-જમનામાં રંગની રલમછેલ

પૂજા પટેલ :

ભલે આવી દિવાળી સ્વાગત કરીએ સૌ એનું. એટલું ન ખરીદીએ કે દાન આપવા રહે ન પે મીઠાઈ, ફરસાણુ જમીએ ધ્યાને, ચૂંક ન ઊપડે પેટ ફટાકડા તો બસ બે ચાર, ધુમાડો નાણાંનો ખરેખર એહ સોને સનેહ કરીએ, આનંદ કરાવીએ, પ્રકાશ ફેલાવીએ દિપાવલીએ સમજાએ વીરવાણી, નૂતન પ્રભાતે સ્મરીએ ગૌતમ ગણી.

પણ આજે બજારમાં મળતાં કેટલાંય પુસ્તકો માણસ જેવાં જીવંત નહીં, પણ ઈજિમનાં 'મમી' જેવાં હોય છે. બાળક એને કુતૂલવથી જોઈ રહે, પણ એને વળગી ન પડે. આપણા બાળસાહિત્યમાંથી જીવ જતો રહ્યો છે તેનું કારણ? પહેલું તો ઘણાંખરાં લેખકોની ચાવળી, ચાંપલી ભાષા. બાળકો સાથે વાત કરતી વખતે સતત તેમની કાલી બોલીમાં બોલવાની જરૂર ન હોય. તો બીજે છેડે એવા લેખકો છે જે બાળક સમજી શકશે કે નહીં એની દરકાર કર્યા વગર ભારેખમ શબ્દો ખડકી દે. બીજું, બાળકયાના લેખકોમાં મૌલિકતાની ઓછાપ. એકની એક પરીકથા કે લોકકથાના ઢંગધડા વગરનાં રૂપાંતરો કે અનુવાદો થતાં રહે. આપણા ઘણા અગ્રણી કવિઓએ ભલે થોડો વખત તો થોડો વખત, પણ બાળકાલ્યો લખ્યાં. પણ કોણ જાણે કેમ આપણા અગ્રણી નવલકથાકારો અને વાર્તાકારોએ બાળકયાના લેખનમાં ભાગ્યે જ રસ લીધો. જ્ઞાનવિજ્ઞાનનાં પુસ્તકોમાં પણ ઢગલાબંધ ખોટી, અધૂરી કે બાળક માટે બિનજરૂરી એવી વિગતો જોવા મળે. બાળનાટકોની તો બહુ વાત કરવા જેવી જ નથી. એક કારણ એ પણ ખરું કે હજુ આજેય તે આપણા બાળસાહિત્યના ઘણા લેખકો

ડાહ્યું ડમરું, ઉપદેશિયું જ લખવાનો આગ્રહ રાખે છે. અને એ ઉપદેશ પણ કથા કે કવિતામાંથી આપોઆપ ઉપસી આવતાં નહીં, પણ છેલ્લે બેચાર પંક્તિમાં ચોંટાડેલો.

આજે મુદ્રણની સગવડો અને તરકીબો પારાવાર વધી છે. છતાં રેડિયાળ પ્રોડક્શનવાળાં કેટલાંયે પુસ્તકો જેવા મળે છે. બાળકોને તો ગમે તેવું આપો તોય ચાલ્યું જાય! કેટલાંક પુસ્તકોનાં ભલેક એન્ડ વ્હાઈટ લાઈન રૂરોઈંગ્સ જોઈને બાળકને ઉબકા ન આવે તો જ નવાઈ!

બાળક આપમેળે પુસ્તક તરફ આકર્ષાવાનું નથી. આપણે તેને પુસ્તક તરફ આકર્ષવાનું છે એ વાત જ આજે જાણે લેખકો, ચિત્રકારો, પ્રકાશકો, મુદ્રકો, વિકેતાઓ ભૂલી ગયા છે. આજના બાળક પાસે મનોરંજન અને જ્ઞાનનાં એટલાં સાધનો હાથવગાં છે કે તેને માટે પુસ્તક અનિવાર્ય નથી રહ્યું. પણ આપણે તો ગાડીને જવું હોય તો જાય, હું મારી ચાલ નહીં બદલું-વાળા દાકોર જેવા.

આજે બાળસાહિત્ય સામે એક વ્યવહારિક મુશ્કેલી પણ ઊભી થઈ છે. જેનાં કારણો સામાજિક આર્થિક છે. શું ગામડાંમાં કે શું શહેરોમાં, જે લાખો બાળકો હજી ગુજરાતી માધ્યમમાં ભણે છે તે મોટે ભાગે આર્થિક રીતે નબળા વર્ગમાંથી આવે છે. તેમનાં માબાપને ભણતરનો ખર્ચ માંડ પોસાય છે, તો વળી બાળસાહિત્યનાં પુસ્તકો તેઓ ક્યાંથી ખરીદે? અને જે બે પાંદડે સુખી છે, બાળસાહિત્યનાં પુસ્તકો ખરીદી શકે તેમ છે, એ વર્ગનાં બહુ ઓછાં બાળકો હવે ગુજરાતી માધ્યમમાં ભણે છે. જે બાળકને ગુજરાતી વાંચતાંલખતાં જ ન આવડતું હોય તેના માબાપ ગુજરાતી પુસ્તક ખરીદે જ શા માટે? અને વાંચી સંભળાવવાનો તો આજે સમય જ કોને છે? ગુજરાતની સ્થિતિ તો બહુ ખબર નથી. પણ મુંબઈમાં તો દિવસે દિવસે ગુજરાતી બાળસાહિત્યનાં પુસ્તકોનું વેચાણ ઘટતું જાય છે.

વધુ ગંભીર બાબત એ છે કે આ અંગે ચિંતા કરવાની પણ કોઈને ફરસદ નથી. આપણું બાળસાહિત્ય માંદું પડ્યું છે, પણ તેની સારવાર કરવાની દરકાર પણ આપણે નહીં કરીએ?

(સદ્ભાવ : 'વર્ડનેટ', "મુંબઈ સમાચાર" ૧૧.૧૧.૨૦૧૦)

એતાનશ્રી -

‘ઈતિહાસની કુંભી’

• મારું ગુજરાતી જોઈએ એટલું સારું નથી, પરંતુ તમે પાઠવેલો અંક જોઈ ગઈ. આ સામયિક પ્રભાવક છે.

દરમિયાન, ‘ધ લેવા પાટીદાર પટેલ્સ ઓફ ચરોતર - એ કમ્યુનિટી હિસ્ટ્રી’ નામે, મારા પિતા સાથે મેં લખી ચોપડીનો ઘનશ્યામભાઈ પટેલે ‘ઈતિહાસની કુંભી’ નામથી “ઓપિનિયન”ના ૨૬ જૂન ૨૦૦૩ના અંકમાં જે પરિચય લેખ આપ્યો છે, તેને હવે અહીં આપી ‘વિન્ક’ની વેબસાઈટ પર મૂકવામાં આવી છે. <http://www.writersguildbookscoop.co.uk/anjana-n-patel.html>.

આથી તેને ગુજરાતીનો ય અંશ મળ્યો છે. આભાર.

- અંજના એન. પટેલ

e.mail : charotarpatidarkutumb.uk@gmail.com

એટલું વિષયવૈવિધ્ય ભાળું છું

• “ઓપિનિયન” નવા અવતારે હવે વધુ અને જલદી સુલભ બન્યું છે એ આનંદની વાત છે. અંકો નિયમિત રીતે મળતાં રહે છે.

બે હાથે આંખે નેજવું કરીને આગલી પેઢીનાં સ્મરણોના દેશમાં જવાનું બને ત્યારથી માંડીને હજુ ગઈકાલના જ વિશ્વપ્રવાહો ય આપણને અડીને વધ્યાં જાય એટલું વિષયવૈવિધ્ય એમાં ભાળું છું; અને “ઓપિનિયન”ની આ સફરને મનોમન શુભેચ્છાઓ પાઠવું છું.

ક્યારેક કોઈક વાતે “ઓપિનિયન”ના શબ્દો જેમાં નિમિત્ત બન્યાં હતાં અને એણે પછી એનો આકાર લઈને જ જંપ લીધો .. તમને મોકલું છું. ગમશે.

- લતા હીરાણી

e.mail : lata.hirani55@gmail.com

‘પીડીએફ’માં અમુક પોઈન્ટ પછીની લીંક ઈન-ઓપરટિવ

• ‘એલાન’ વિશેનો ઈમેઈલ-વહેવાર છાપવાની તમે જહેમત લીધી, તે માટે અભિનંદન.

તમારા ધ્યાન ઉપર લાવવા જણાવું કે ‘પીડીએફ’માં અમુક પોઈન્ટ પછીની લીંક આખી લીંકને ઈન-ઓપરટિવ કરી મૂકે છે.

કોઈ <http://groups.google.com/group/soc.culture.indian/topics?hl=en&gvc=2> <<http://groups.google.com/group/soc.culture.indian/topics?hl=en&gvc=2>> ઉપર જઈ ‘I’llān ને Search this group ના બટનથી શોધે તો ઠેકાણે પહોંચે, તેવું જ ચંદરિયાના લેક્સિકોનની લીંકનું.

જો કે ભાગ્યે જ કોઈ મહેનત કરશે પણ જે રીતે લીંકો દેખાય છે તેનો ઉપયોગ થઈ શકે તેમ નથી.

‘પીડીએફ’માં મુકાતી લીંકને સીધી જ કેમ એક્ટિવેટ કરવી તે કદાચ જાણકારોને ખબર હોય.

- દયાશંકર જોશી

e.mail : dmjoshi1@gmail.com

‘અહા ! જિંદગી !’ જોઈએ; ‘આહ ! જિંદગી !’ નહીં

• “ઓપિનિયન”માં પ્રકાશભાઈ વિશેનો મારો લેખ લેવા માટે આભાર. તેમાં એક સુધારો સૂચવું છું : ‘અહા ! જિંદગી !’ જોઈએ; ‘આહ ! જિંદગી !’ નહીં.

- બીરેન કોઠારી

e.mail : birenkamini@yahoo.com

ઑક્ટોબર ... યા ... ઑક્ટોબર ...કે પછી ... અઉક્ટબર

• ઑક્ટોબર (અથવા મધુ રાય જેવા મૂર્ધન્ય સાહિત્યકારના જણાવ્યા પ્રમાણે ‘ઑક્ટોબર’. જે કદાચ બોલવામાં ‘અઉક્ટોબર’ બની જાય.) ૨૬નો અંક સ-રસ છે. ખાસ કરીને, જમ રણજીના બીજા પાસાને બેધડક રજૂ કરતો લેખ, કવિતા કાંઈ છે, રક્ત ટપકતી સો સો ઝોળીનું મૂળ પ્રેરણા ગીત - આ લેખો ખાસ ગમ્યા.

“ઓપિનિયન”/ Opinion

22

એક કવિ મિત્રને તમારી અનુમતિની અપેક્ષાએ ‘ફોરવર્ડ’ અથવા ‘ફોરવર્ડ’ કરું છું. ભલે ને એ બોલવામાં ‘ફોરવર્ડ’ બની જાય કે માત્ર ‘ફોરવર્ડ’ જ રહે.

મધુ રાયજી, સંવૃત્ત-વિવૃત્ત ‘ઓ-ઓ’ કે ‘એ-એ’ વચ્ચેનો તફાવત દર્શાવવા માટે પસંદ કરાયેલું નવું ચિહ્ન નાપસંદ કરે છે અને તેને બદલે ‘અઈ’ની નજીકનું ધ્વનિચિહ્ન શા માટે પસંદ કરતા હશે, એ જાણવામાં રસ છે.

એક જ જાતનાં ધ્વનિચિત્રો જુદા જુદા ધ્વનિઓ માટે વાપરવાથી મૂળ નવો ધ્વનિ શો છે તે શી રીતે જાણી શકાશે? નવા ધ્વનિ, અંગ્રેજીના પ્રભાવમાં ગુજરાતીમાં પ્રવેશતા હોય તો એના માટે ૧૧ નવું ધ્વનિચિત્ર બનાવવું જ પડે અને વાપરવું જ પડે. એમાં વ્યક્તિગત પસંદગી ન ચાલે. ગાંધીજીએ દાયકાઓ પહેલાં જ ફરમાન જારી કરી દીધું છે કે હવેથી કોઈને ગુજરાતીની જોડણી પોતાની મરજીથી કરવાનો અધિકાર નથી. આપણી પસંદ-નાપસંદ હોઈ શકે પણ એના માટે વ્યવસ્થિત પ્રચાર ઝુંબેશ ચલાવવી જોઈએ. આપણાં જ કક્કો-બારાખડી હમેશાં ખરાં જ હોય એમ માનીને નવાં ચિહ્નોનો વિરોધ ન કરાય. અહીં પણ કઈક તો Rule of law જેવું હોવું જોઈએ ને!

- દીપક ધોળકિયા

e.mail : dipak.dholakia@gmail.com

‘અક્ષરનાદ’ના લેખો પણ વિચારપ્રદ

• ઑક્ટોબર અંક મળ્યો. વાંચવાની મજા પડી. આ અંકમાં તેમ જ ગયા ઓગસ્ટ અંકમાં તેમ ‘અક્ષરનાદ’ - વેબસાઈટ પરથી, એક પછી બે, લેખો ઉદ્ઘૃત કર્યા તે માટે ય આભારની લાગણી વ્યક્ત કરું છું. વિચારની પ્રક્રિયા ખડી કરતા લેખો અમે ‘અક્ષરનાદ’માં સંપાદિત કરીએ છીએ, તેમ પૂરવાર થાય છે તેનો આનંદ છે.

- જિજ્ઞેશ એલ. અધ્વર્યુ

e.mail : adhyaru19@gmail.com

www.aksharnaad.com <<http://www.aksharnaad.com/>>

‘રફીક’ નહીં; ‘રદીફ’ જોઈએ

• ઑક્ટોબર માસના અંકમાં, ૨૮મે પાને આપી પ્રીતમ લખવાણીની વાર્તા ‘કવિતા’માં ‘રફીક’ શબ્દ છપાયો છે. તેને સ્થાને ‘રદીફ’ શબ્દ હોવો જોઈએ.

- કાસિમ અબ્બાસ

e.mail : qasimabbas15@hotmail.com

• મારા પિતાની તમે કવિતા પ્રગટ કરી તેથી ખરેખર હું રાજી થયો છું. એમના વતી પણ રાજીપો વ્યક્ત કરી લઉં છું.

કમ્યૂટરને પડદે, દર મહિને “ઓપિનિયન” વાંચવાની મજા પડે છે. અને પછી મારા પિતા સારું તેની મુદ્રિત નકલ ઘેર પણ લઈ જઈ છું.

- દિનેશ શાહ

e.mail : Dinesh@shahcompanies.com

• “ઓપિનિયન”નો છેલ્લો અંક મોકલવા માટે આભારી છું. દર વખતની જેમ આ અંકમાં ય લેખો છે અને કવિતાઓ પણ છે. આ સઘળું જગાડે છે, મન રંજન કરે છે અને પ્રબોધિત પણ કરે છે. ગુજરાતી ડાયસ્પોરિક લેખન અને લેખકો અંગે નટવરભાઈ ગાંધીના સૂચિત લેખ વિશેના ઉલ્લેખમાં તમે મારી આલોચનાની જિજ્ઞાસ કરી તે ગમ્યું છે. માત્ર એટલું કે હું ‘વિદ્વાન’ હોવાનો દાવો કરતો નથી.

- હરીશ ત્રિવેદી

e.mail : indiafound@earthlink.net

• ૨૬-૧૦-૨૦૧૦નો અંક મળ્યો. જામનગરવાળો લેખ, કેપ્ટન ગ્રેસ અને રણજિતસિંહજીનો ફોટો જોયો, અને છતાં આ ફોટો ફરી જોવાની મજા આવી. પ્રકાશભાઈ પરનો લેખ પણ જોઈ ગયો. મજા આવી. અંક વધુ સમૃદ્ધ થયો, તેવું લાગે છે.

ઉભય કુશલતા ઈચ્છતો,

- સુદર્શન આયંગર

e.mail : sudarshan54@gmail.com

નવેમ્બર 2010

- માહિતીપ્રદ અને વિચારપ્રેરક. આરંભથી અંત વાંચવાની મજા પડી.

- પ્રવીણ સી. પટેલ 'શશી'

e.mail : pcpatelxshashi@aol.com

અંકમાં જાણીતાના સાથીયા

- Thank you. અંક મળ્યો. ખૂબ જ સરસ. એકી બેઠકે વાંચી ગયો.

કાંઠા વિભાગની સાહસિક પ્રજાની વાત વાંચી. મારા ઘણા મિત્રોનો ઉલ્લેખ છે, તે જાણી આનન્દની લાગણી અનુભવી. પ્રકાશભાઈ મારી સાથે કોલેજમાં સાથે હતા. એમાં પણ ઘણો ઉલ્લેખ છે. વાચકોનામાં અભિપ્રાય પણ મારા જાણીતા છે. અને કવિ મિત્રો પણ. અભિનન્દન.

- મુકુન્દ દેસાઈ

e.mail : mddesai2003@yahoo.com

ઉદાત્ત દાખલો

• “ઓપિનિયન”નો છેલ્લો અંક મોકલવા માટે આભારી છું. મારે માટે તે બૌદ્ધિક રસથાળ હતો. પરંપરાગત વિરાસતની પૂંજમાંથી સમકાલીન સંવેદનશ્રમતાની સરસ સારવાણી કરી શકાય છે, તેનો આ ઉદાત્ત દાખલો છે. હવે પછીના ય અંકો વાંચવાની મને તરસ રહેવાની છે.

- ગણેશ દેવી

e.mail : ganesh_devy@yahoo.com

બ્રિટાનવી રંગભેદ વિષે લખાણ કરવાનો મનસૂબો

• તમારો ખૂબ ખૂબ આભાર ! હમણાં જ બે-ત્રણ દિવસ પહેલાં મેં ગયા વખતનો અંક શાંતિથી પ્રિન્ટ કાઢીને જોયો. મારો સાર્થકલ વાળો લેખ તેમાં જોઈને સાનંદાશ્ચર્ય થયું. મારે બ્રિટનમાં રંગભેદની આગળ-પાછળ કંઈક લખવું છે અને લખવાનું શરુ પણ કર્યું છે. આશા રાખું કે થોડા સમયમાં તમને મોકલાવી શકીશ. અસ્તુ,

- જશ્તુલ જોશી

e.mail : joshirutul@gmail.com

‘પાનેતર’ નામે લઘુકથાસંગ્રહની પેદાશ

• “ઓપિનિયન”નો ઓક્ટોબર અંક મળ્યો, વાંચ્યો. બહુ સરસ. દરેક લેખમાં તમારી સર્માપિત સંપાદન-કળા દેખાય છે. દરેક પાન વાંચવું જરૂરી હોય છે. એક પણ શબ્દ છાંડવાનો બનતો જ નથી. બહુ જ સરસ.

આ પહેલાં છપાઈ મારી કવિતા અંગે તમે સ્પષ્ટતા મૂકી તે ગમ્યું. આભાર. મારી લઘુકથા પ્રગટ કરી તે ય ગમ્યું છે. મારા ‘પાનેતર’ નામે લઘુકથાસંગ્રહમાં તે આવરી લેવાઈ છે.

- નીલમ દોશી

e.mail : nilamhdoshi@yahoo.com

• આભાર, વિપુલભાઈ. ઓક્ટોબરનું “ઓપિનિયન” સમયસર આવ્યું. અભિનન્દન. સફર ચાલુ રાખો.

- દાઉદભાઈ એ. ઘાંચી

e.mail : ghanchida27@yahoo.co.in

‘અરે ! એ તો ક્યારે ? ભસમ સહુ થૈ જય પછીથી ?’

- સવારનું થતું હતું કે આજે “ઓપિનિયન” આવશે. આવ્યું. આભાર. તમે આરંભે, અંગ્રેજી સાથ-પત્રમાં, નિવેદિત કર્યું છે :

Edmund Burke, once, said : 'The only thing necessary for the triumph of evil is for good man to do nothing.'

Let us defy this 'myth' and venture to do 'something'. Towards that end, Friends, we present this issue [as in the attachment] to ponder upon and suggest we each march forward to do something about, so as to defeat the evil.

એડમન્ડ બર્કનું આ અવતરણ કહે છે : 'અનિષ્ટનો જયજયકાર ત્યારે જ થાય જ્યારે સારા માણસ ચૂપ બેસી રહે.' એડમન્ડ બર્કનો ટોણો તમને કદી જ નહીં લાગે. થોડા વિપુલ પ્રમાણમાં વિપુલભાઈ ન મળે સમાજને ? મારાથી શક્ય બધું કરવા હું કટિબદ્ધ છું. ‘અરે ! એ તે ક્યારે ? ભસમ સહુ થૈ જય પછીથી ?’ (ઉમાશંકર જોશી, ‘બળતાં પાણી’)

તમારા સંપર્કમાં આવનારા માટે તમારાં વ્યક્તિત્વનાં બે પાસાં લાગવા સામે ચડી આવે છે. (૧) જોમવંત સમાજસુધારક, અને (૨) શબ્દગત ચેતનાને વળગેલા વિદ્યાવ્યસની. મારે અહીં બીજાની જ વાત છેડવી છે :

કાલ્પનિક વસ્તુકથા એ શાસન-આજ્ઞા નથી. અથવા, અધિકારપત્ર એ આદેશ નથી. કાલ્પનિક વસ્તુકથાની નકારાત્મક સમજણ દર્શાવે છે : આપણા પૂર્વગ્રહો, આપણી સંસ્કૃતિઓ તેમ જ આપણા અવ્યક્ત મનની આંશિક રચનાઓ. વસ્તુસ્થિતિ જોતાં, કાલ્પનિક વસ્તુકથા સ્વભાવતઃ કોઈક ઐતિહાસિક કે કાલ્પનિક વ્યક્તિ અથવા અવસર કે પછી ગહન સામાજિક ઘટવ અથવા વ્યક્તિગત અનુભવમાં વટિલી હોય છે.

તે કોઈ પ્રકારના આલ્પવાનને જવાબદાર હોતી નથી. કોઈ પણ જાતના પડકારને તે તાબે થાય જ નહીં. તેને સારુ તો વિસ્ફોટ કરવો પડે, તેનું છોદન કરવું પડે, જડમૂળથી સદંતર નાશ કરવો પડે.

મારા સાહેબ, ભિન્ન વિસ્તારોમાં સ્થિતિસ્થાપક બનેલા, તેમ જ વિભિન્ન બલકે વિધવિધ તત્ત્વોની બનેલી સંસ્કૃતિઓની અસર લેકળ, આપણા જાગ્રત/ અજાગ્રત મનોજીવનમાં આપણને ઊંડા ઊતરવું જરૂરી થઈ પડે.

તે પછી પણ ‘ગુજરાતીતા’નું આકર્ષણ, વશીકરણ તમને વસતું રહે છે. તે ગૂઢોક્તિ બની જાય છે અને યવાઈ ગયેલી હજાર હજાર કહેણીઓની રજૂઆત પણ તે સમજાવી શકાતી નથી.

તમારાં કામ વાટે તમે જે સૂચવવા માગો છો અને જે કરાણી કરો છો તે તો “ઓપિનિયન” નથી, સંખ્યાબંધ વ્યક્તિઓને સામૂહિકપણે જે આદેશતાથી તમે ચાહો છો અને જે રીતે આદેશ આપો છો, તે બાબત છે. માનવજાતની સર્વાંગી સુખાકારી સારુ તે સઘળાંનું તાદાત્મ્ય સાધો છો અને તે દરેકનાં કામને ઉજાગર કરતાં રહો છો. કોઈકે ખરેખર સાચું કહેવું : ‘આપણી પાસે જે કંઈ છે તે સભ્યતા છે. જ્યારે આપણે જે કંઈ છીએ તે સંસ્કૃતિ છે.’ (Civilization is what we have. While Culture is what we are.)

મોટાં નાનાં વધુ મોટામાં તો નાનાં પળ મોટાં ;

વ્યોમ દીપ રવિ નમ્મ બિન્દુ તો ઘર દીવડાં શાં ઘોટાં.

બૃહત ગુજરાતનાં ઘર અને ઘર બહાર વસતા તમામ દીવડાંઓને અને તારલાઓ ને કલ્યાણ પ્રદ દિવાળીની શુભેચ્છાઓ.

- સતીશ જોશી

e.mail : savaj256@yahoo.com

પ્રયોજનના દાખલા આપવા અરજ

• તમે દરેક એક યા બીજી ડિક્શનરીને કન્સલ્ટ કરતા હશો, જોડણીની ખાતરી કરવા સારુ, શબ્દના અર્થની ખાતરી કરવા સારુ. દરેક પ્રયોજનના થોડા દાખલાઓ મને લખી મોકલશો, તો ખૂબ ખૂબ આભારી થઈશ.

મારી સમજણ મુજબ, ગુજરાતીમાં બહોળું લખતા ગુજરાતી ડિક્શનરીનો ઉપયોગ બે હેતુઓથી કરે : એક : જોડણીની ખાતરી કરવા સારુ; બે : શબ્દના અર્થની ખાતરી કરવા સારુ.

અંગ્રેજી ડિક્શનરીનો ઉપયોગ હું ઘણી વાર તેનો ઉચ્ચાર ખાતરી કરવા કરું છું, તેવો ઉપયોગ ગુજરાતી ડિક્શનરીનો ગુજરાતીમાં બહોળું લખતા ભાગ્યે જ કરતા હોય. મારે તેવા દાખલાઓની ગરજ છે જે ઉપર લખેલા બે હેતુઓ સારુ હોય.

<http://groups.google.com/group/soc.culture.indian.gujarati/topics?lnk=srg&hl=en> <<http://groups.google.com/group/soc.culture.indian.gujarati/topics?lnk=srg&hl=en>>

દરમિયાન, ઉપરથી મોકલાવેલ નકલ લાગે છે જમ્બહડ-અપ થઈ ગઈ છે તમારે ત્યાં પહોંચી તેવામાં. તેને હવે મેં નીચે છૂટી પાડી છે.

- દયાશંકર જોશી

e.mail : dmjoshi1@gmail.com

• મારા સારુ “ઓપિનિયન” દર માસે લેવાનું ઔપધ છે. તેના વગર ચાલે જ નહીં.

- સુધીર જટાણિયા

e.mail : sudi@hazelwoodlodge.co.uk

• તમારા હેમાળા સરીખ પ્રયાસોને અનેકાનેક અભિનંદન હજી. ૧૯૮૮ના અરસામાં આપણે મળ્યા તે પછી અબીલાલ તમારામાં અમર્યાદ વિકાસ થયેલો હું ભાળું છું.

- રાસબિહારી અને વિભા દેસાઈ

e.mail : omkrupa@gmail.com

કાવ્યો ખૂબ જ સરસ છે

• ઓક્ટોબરનો આખો અંક વાંચ્યો. ખૂબ મજા આવી. દર મહિને અંકની રાહ જોઉં છું. તેની માવજત કરવામાં તમે જે નિપુણતા અને કૌશલ્ય દર્શાવો છો તે સરાહનીય છે. કાંઈ કેટલીક જૂની વાતો વાંચીને ખૂબ આનંદ થાય છે. આ અંકમાં મૂકેલ કાવ્યો ખૂબ જ સરસ છે. સંસ્કૃતિરાણી દેસાઈનું કાવ્ય મને ખૂબ જ ગમ્યું અને વિવેકભાઈ ટેલરનું પણ આમ તો આખો જ અંક પ્રશંસાને પાત્ર છે. તમે જે મહેનત કરો છો તે બદલ હાર્દિક ધન્યવાદ આપું છું.

- રાજેશ્વરી શુક્લ

e.mail : rajdeep_swapna@yahoo.co.in

કાર્ટૂનિસ્ટ મહેન્દ્ર શાહની

નોંધ લેવાતી નથી

• મધુભાઈનો લેખ 'ન.મો. ગાંધીનો એલાન' ગમ્યો. ડાયસ્પોરા લેખકો, સાહિત્યકારો, કવિઓને નવાજવા બદલ અભિનંદન અને આભાર. ખેદની વાત, - ઘણી વાર ડાયસ્પોરા લેખકો, સાહિત્યકારો, કવિઓને અવારનવાર નવાજ્યા છે, પણ અત્યાર સુધી વિપુલભાઈ, કિશોર દેસાઈ અને પ્રવીણ શેઠ સિવાય ફક્ત એક જ કાર્ટૂનિસ્ટ (One and only one!) - મહેન્દ્ર શાહની કોઈએ પણ નોંધ લીધી નથી! બીચારા કાર્ટૂનિસ્ટની દશા કબૂતર અને કાગડાની વાર્તામાં આવતા કાગડા જેવી થાય છે !

દીપકભાઈ બારડોલીકર અંગેનો લેખ ઘણો જ સુંદર.

- મહેન્દ્ર શાહ

e.mail : mahendraaruna1@gmail.com

• “ઓપિનિયન” વાંચવું ગમે છે. ડાયસ્પોરિક સાહિત્ય વિષે તમારો લેખ તેમ જ ગાંધીજી અને જામનગર વિષેનો લેખ ખૂબ રસપ્રદ રહ્યા.

- ઉષા ઠક્કર

e.mail : ushathakkar@yahoo.com

ડેટન, ઓહાયોમાં સંશોધનકામ

• હું “ઓપિનિયન” નિયમિત રીતે વાંચું છું. તમારા રશિયા-પ્રવાસ અંગેના લેખો વાંચવાની ખૂબ મજા આવી હતી. જૂન ૩૦ થી ઓક્ટોબર ૧૫ સુધી હું ડેટન, ઓહાયો, અમેરિકા ખાતે હતો. ત્યાંની રાઈટ સ્ટેટ યુનિવર્સિટીના રિસર્ચ ગ્રુપ સાથે હું મારું રિસર્ચનું કામ કરતો હતો. આ કામ સંયુક્ત રીતે હવે ચાલુ રહેશે.

દિવાળી પર્વ તેમ જ નવા વર્ષની શુભેચ્છાઓ સાથે.

- સંજય ચૌધરી

e.mail : rangdwar.prakashan@gmail.com

• દિવાળી અને નવા વર્ષની શુભેચ્છા. ... “ઓપિનિયન” ઓન લાઈન નિયમિત મળે છે. વાંચવાની મજા આવે છે.

- પુષ્પા-વીનેશ અંતાણી

e.mail : vinesh_antani@hotmail.com

• તમારો ‘સ્વર્ણિમ ... ડિમડિમ ...’ લેખ વાંચ્યો. ખૂબ વેધક છે અને આંખ ઊઘાડનારો છે. આવું લખવાનું ચાલુ રાખજો.

- સરૂપ ધ્રુવ

e.mail : saroop_dhruv@yahoo.co.in

• “ઓપિનિયન” નિયમિત વાંચું જ છું. ગયા અંકમાં ‘રક્ત ટપકતી સોસો ઝોળી ...’ મેઘાણી-કાવ્ય તમે આપ્યું હતું. બસ, તેનું ગાન સતત કરતી જ રહી, કરતી જ રહી ... લાંબા અરસા સુધી.

- જયા કંસારા

e.mail : kansarajaya@yahoo.com

આ કાર્ય તપનું રહે !

• મને નિયમિતપણે “ઓપિનિયન” મળતું રહ્યું છે અને હું તમને સહૃદય અભિનંદન પાઠવું છું કે કેમ કે મુંબઈમાં પત્રકારત્વ કર્યા બાદ, હવે તમે લંડનમાં બેઠ બેઠા સફળતાએ “ઓપિનિયન” વાટે ગુજરાતી પત્રકારત્વને વિકસાવી રહ્યા છો. તમારી રશિયાની લેખમાળા વાંચી છે. ડાયસ્પોરા અંગેની તમારી વિષદ છણાવટો પોરસાવે છે. તમારું સાહિત્યલક્ષી, સંસ્કૃતિલક્ષી કાર્ય તપનું રહે તેવી અભિલાષા છે. આ સઘળાં કામો વિપુલ પ્રમાણમાં છે અને તેને ઈન્સાફ આપવાને સારું વિપુલભાઈ, તમે હો, તેમ સમજાય છે. કુદરત તમને પારાવર શક્તિ અને તંદુરસ્તી બક્ષે.

વિક્રમ સંવત ૨૦૬૭ની તમને દરેકને, સૌ વાચકોને મુબારકબાદી.

- હર્ષદ ટોપીવાળા

e.mail : hbt5@hotmail.com

તે જોવા વાંચવાની ભલામણ જ હોય

• “ઓપિનિયન”ના એપ્રિલ ૨૦૧૦ના અંકમાં મગનભાઈ કરાડિયાના ‘ઝિદાદિલ રાષ્ટ્રપ્રેમની ગાથા’ નામનો લેખ વાંચી, મારા વિચારો આ અગાઉ મેં “ઓપિનિયન” વાટે દર્શાવેલા.

ઓક્ટોબર ૨૦૧૦ના અંકમાં, ફરીથી, મગનભાઈનો બીજો લેખ - ‘વિશ્વના વિવિધ દેશોમાં જઈ વસેલી કાંઠા વિભાગની સાહસિક પ્રજાનો સંક્ષિપ્ત ઇતિહાસ’ વાંચવા મળ્યો. આનંદ થયો. લગભગ છ પાનાં પર પથરાયેલો આ લેખ જોઈ જવા કાંઠા વિભાગના સૌ મિત્રોને હું તો ભલામણ જ કરું.

મગનભાઈને પણ કહેવાની ઈચ્છા થાય છે : દોસ્ત, તમારી પાસે કાંઠા વિભાગનો ઇતિહાસ લખવા ઘણી સામગ્રી પડી છે. તમારી કલમ પણ તેમ કરવા સક્ષમ છે. મગનભાઈ સમયનો તકાજ સમજી હાથમાં પેન લઈને આ કામ પાર પાડવા અભિયાન આદરે તેમ વિનંતી કરવાનું ય મન કરું છું.

આમ કરવાથી કાંઠા વિભાગનો ઇતિહાસ જળવાશે. તે ડાયસ્પોરાના સર્વાંગી ઇતિહાસનો ય અંશ છે. એક ગૌરવભર્યું કામ થશે. આવું પુસ્તક જો થાય તો તેને પ્રકાશિત જોવામાં કાંઠા વિસ્તારના અનેક ખમતીધરો પાછું વાળીને જોશે જ નહીં, તેનો મને વિશ્વાસ છે.

- રમણભાઈ ડી. પટેલ

[62 Orchard Gate, GREENFORD, Middlesex UB6 0QW, U.K.]

ચાલ મન

વૃક્ષ કદાચ એમ પણ કહે -
'મને પહેલાં ચા-પાણી પાઓ
પછી જ છાંયો આપું'

કોયલ કદાચ આગ્રહ રાખે -
'કોઈ સરસ જગ્યા જોઈ મને ફૂલેટ બંધાવી આપો
પછી જ તલુંકો મૂકું.'
થોડાક પૈસા મળે તો
નદી પોતાનું બધું પાણી
સામે કાંઠે ઠાલવી નાખે તો નવાઈ નહીં.
ચાલ મન! એવા દેશમાં જઈએ
જ્યાં સૂરજને તડકા માટે લાંચ ન આપવી પડે !

(તલાશ, ૧૯૮૦, પૃ.૫૩)

કવિ વિપિન પરીખ, ૮૦ વર્ષની વયે, ૧૪ ઓક્ટોબર
૨૦૧૦ના દિવસે, મુંબઈમાં અવસાન પામ્યા.

કિવ્ન્સ રોડ

- વિપિન પરીખ

આમ તો મૃત્યુના વિચાર કરવા
મને ગમતા નથી -
નપુંસક અને સાવ કાળા.
એટલે જ

કિવ્ન્સ રોડ પરથી રોજ સવારે
સડસડાટ ગાડી ગગડાવી જાઉં છું
થંભ્યા વિના.

પણ ક્યારેક ક્યારેક
સ્મશાનની ઊંચી દીવાલો કૂદીને પણ
ધુમાડો છેક રસ્તા ઉપર
પથરાઈ જાય છે.

ક્ષણભર થાય છે:
કોણ આ શહેરની માયા છોડીને
આજે ચાલી ગયું હશે?
કોઈ વૃદ્ધ?

કોઈની સ્નેહાળ પત્ની?
કોઈની લાડકોડથી ઉછેરેલી
એકની એક દીકરી?

આવતી કાલે કદાચ ...
પણ દિવસને આમ ઉદાસ
કરવો મને ગમતો નથી.
સૂરજ કોઈની વાટ જોતો નથી,
અને હું ગાડી સડસડાટ ...

(સદ્ભાવ : 'વર્ડનેટ', "મુંબઈ સમાચાર",
૨૧.૧૦.૨૦૧૦)

"ઓપિનિયન"ની પણ વિદાયવંદના હજો.

"ઓપિનિયન"/ Opinion

• વિપિન પરીખ એક

આ સામાન્ય માણસ
સાઠ કરોડમાંનો એક - હિન્દુસ્તાનનો,
કરોડરજીત વિનાનો બસ કન્સક્ટરથી ધ્રુજનારો,
ટૂંકેનમાં ભીંસાનારો

દેક્ષી ડ્રાઈવરથી પણ હડધૂત થનારો
બેન્કના મામૂલી ક્લાર્કને સલામ ભરનારો
એક એક પૈસો ટેક્સનો બહી બહીને સમયસર
ભરનારો

દેશી માલ જ વાપરવાનો આગ્રહ રાખનારો
મકાનમાલિકના પાઘડીના વળમાં ગૂંચવાયેલો.
પોલીસના યુનિકોર્મને દૂરથી જોઈ થથરનારો.
ભોળો, મિનિસ્ટરના વિરસા વિરસા ભાષણોને
સાર્યાં માનનારો...

ને વળી તાળી પણ પાડનારો
ચૂંટણી વખતે જોર જોરથી 'જય હિન્દ' બોલનારો
બધું ભૂલી જનારો, ગળી જનારો
કચડાયેલો
પણ રોજ સવારે કોણ જાણે શી રીતે
હસતો ઊઠનારો
હું પણ તેમાંનો જ -
એક...

મૃત્યુની ગઝલનુમા નઝમ

(છંદ: ગાલગાગાગાલગાગાગાલગાગાલલલગાગા)

ડાળ પેલી જે ફળેલી ઝૂકવાનો સમય આવ્યો જવતર
કેરા સમંદર સૂકવાનો સમય આવ્યો બાળગીતો,
વીરગાથા, પ્રેમગીતો સકલ પૂરાં ટૂંકાં 'ને મરસિયાં
'ને ફૂલવાનો સમય આવ્યો મેંશ થોડી, જ્યોત થોડી
એમ દીપક સળગતો'તો તેલ ખૂટ્યું વાટને પણ
ખૂટવાનો સમય આવ્યો જિંદગીભર લાથમાંહે
ભાગ્યરેખા સરસ દોરી લાથ ખુલ્લા બંધ મૂઠી
ખૂલવાનો સમય આવ્યો રાત કાળી દોડતી'તી,
ખેલતો'તો સપન લોળી જો! અરુણા આભ સાથે
ઊઠવાનો સમય આવ્યો

(નોંધ: કોઈને માટે આ નઝમ વાપરવાની થાય તો
'મેંશ થોડી, જ્યોત થોડી'ની જગ્યાએ 'મેંશ થોડી, જ્યોત
ઝાઝી' તેમ કહેવું.)
(લખ્યા તારીખ: ઓગસ્ટ ૦૩, ૨૦૧૦)

અગિગાંધ (બારૂદ)

જેને કલરવનો પિંડ;
જેને રોશનીની છાયા,
જેના મધુરા હો મીંડ;
જેની કંચનવરણી કાયા,
જેના જ્યોતિ ધ્વનિ જાયા,
એવા ફટકડા લઈ હીંડ!

e.mail : spancham@yahoo.com

• વિપિન પરીખ

બાળપણનાં નહીં બાળકોના દેશમાં છું
છું ઘરમાં જ આમ તો છતાં પરદેશમાં છું
સાગર કટી ઠરી ના શક્યો એની યાદનો
ઓ હૃદય એટલે જ તો તું દરવેશમાં છું
- 'બાબુલ'

૨૯.૧૦.૧૦

(દરવેશ = રમતારામ)

e.mail : fdghanchi@hotmail.com

બે કાવ્ય

• હિમાંશુ પટેલ

(૧)

મેં આયનામાં
દેશનિકાલ અનુભવ્યો છે,
મારા, પારામાં સોસાયેલા પ્રતિબિબને
ફરીથી પાણી ઉભરી સપાટીમાં
તાકી રહેતા.
સાંભળ -
હું નાસિસસ નથી:
હું અંતહીન વિગ્રહમાંથી આવ્યો છું,
અને મેં અનસ્તિત્વ હોવાનો સૂક્ષ્ણ અર્થ પચાવ્યો છે.
૯-૧૪-૨૦૧૦

(૨)

આંખોની કીકી ફરતે
તાણાયેલી વાળપાતળી રેસાઓમાં
એણે સૂર્યનું ભાવિ ભાષ્યું છે.
મને સાંભળ -
તારી હથેળીમાં પડેલી તીરાડો વાંચ:
લાંબી રાત્રિઓ
ખીલાના ડાઘા જેવી મને વળગી રહી છે.
૯-૧૪-૨૦૧૦
<http://himanshupatel555.wordpress.com>

બાળપણનાં સંભારણા
સાંભરે રે, બાળપણનાં સંભારણાં,
જાણે ઉઘડતા જીવનનાં ભારણાં
એ બાળપણનાં સંભારણાં.
ફૂલસમાં હસતાં ખીલતાં
પવનસમાં લહેરાતાં
ગાતાતાં, ભાણતાં, મસ્તીમાં
મસ્ત મનાતાં.
ચલાતાં વિદ્યાનાં વારણાં...એ...

રખેને બોલ્યું કોઈ સાંભળશે
એની ચિંતા નહોતી
ભય નહોતો, મદ નહોતો,
પ્રીતિની પીડા નહોતી,
નહોતી કોઈ ઝાઝી વિચારણા...એ...

(જન્મ ૧૫ નવેમ્બર, ૧૯૯૨)
નાટક ('સંપત્તિ માટે', ૧૯૪૧)

- પ્રભુલાલ દ્વિવેદી

આજ મુબારક, કાલ મુબારક,
સૌને આવતું સાલ મુબારક
અજવાસની મીરાંત મુબારક,
અંતરની નિરાંત મુબારક.

- ઋતુલ જોશી

જૂનાથી ય નવું વરસ શુભ હો
સૌ સ્વજનનું સર્વાંગ શુભ હો
દિન બંધા બંધી રાત પુશ હો
આરંભ ને અંત બંધા શુભ હો

- 'બાબુલ'

e.mail : fdghanchi@hotmail.com

દીપાવલી

• વિરાઠ કાપડિયા

ઓમ શ્રીજી લાભ : શુભ દીપાવલી
આઈ ખાઈ મીઠાઈ ખૂબ દીપાવલી
ગૂલ ગૂલ ટીમટીમ તારક પુંજ દીપાવલી
દીવાવાટો લઘુ ગજ સૂંઢ દીપાવલી
સદન અતિથિ મધુકર ગુંજ દીપાવલી
અક્ષર અક્ષર અમીરસ બુંદ દીપાવલી
સાડી સરસર પાલવ વુંદ દીપાવલી
રસના રસબસ વશીકર કુંભ દીપાવલી
શશિયર જ્યોતિ ભરિયલ કુંજ દીપાવલી
ના'વા નીસરો ગિરિવર-કુંડ દીપાવલી
નયના-વાટે સપના-ઝુંડ દીપાવલી

e.mail : vkapmail@yahoo.com

દીવો રે પ્રગટાવો • જગદીશ ક્રિશ્ચિયન ગ્રાઉન્ડ ઝીરો

પાપી રાવણ હણાયો
વિજય રામને વર્ષો
સીતાનો છુટકારો
દીવો રે પ્રગટાવો... દીવો રે પ્રગટાવો
રાજનો તાજ ધર્યો
સિંહાસન વિરાજ્યો
પૂરો વનવાસ વારો
દીવો રે પ્રગટાવો... દીવો રે પ્રગટાવો
સૂણી ધોબીની વાતો
સતી સીતાને જકારો
કેવો ભરથાર સહારો
દીવો રે પ્રગટાવો... દીવો રે પ્રગટાવો
રામરાજ્યનો નારો
બધે હિંસાનો ધખારો
લાખો રાવણ વધારો
દીવો રે પ્રગટાવો... દીવો રે પ્રગટાવો
અંધારું દૂર કરો
આતમ શુદ્ધ કરો
જગે પ્રકાશ ફેલાવો
દીવો રે પ્રગટાવો... દીવો રે પ્રગટાવો
(ઓક્ટોબર ૨૦૧૦)

[http://jagadishchristian.wordpress.com/
category/મારી-કવિતા/](http://jagadishchristian.wordpress.com/category/મારી-કવિતા/)

કાલે કદાચ હું નહીં હોઉં

• ભરત ત્રિવેદી

પેલા પેપરવાળાને કહી દેજે કે
હવે પેપર લાવે નહીં, ને
દૂધવાળાનેય કહી દેજે
કે હવે દૂધ લાવવું બંધ.
ટપાલીને પણ કહી દેજે કે
મારાં મેગેઝીનો બને તો સાચવી રાખે.
બપોરે
વનેરુની જેમ ચિચિયારીઓ પાડતાં
કાયમ બાખડતાં રહેતાં
શેરીનાં છોકરાંને ધમકાવીને
ભગાવી મૂકજે.
મારા પડોશીને તો ખાસ કહેજે કે
તેના કૂતરાં
મારા મેપલને ના પજવે, ને
તેના વાડામાં ઊંડી આવેલાં પાનનો ઢગલો
મારા આંગણે ના ઘકેલે.
કાલે કદાચ હું નહીં હોઉં - - -
સાંજનો સૂરજ છાપરે
મોડે સૂધી બેસી રહેશે
મારી વાટ જોતો.
આખરે, થાક્યો પાક્યો
ભીંત પર થાપેલાં છાણાં જેવો સૂકો ભઠ્ઠ
ગબડી પડશે
ને કણસતો રહેશે મારી યાદમાં
આખી રાત.
કાલે કદાચ હું નહીં હોઉં

11.8.2010

<http://bharatatrivedi.wordpress.com/>

• અહમદ 'ગુલ'

પ્રતિ વર્ષ, ૮/૧૧ના
હજરો નિર્દોષ મૃતકોને
સ્મરવા, લોકો ભેગા થાય
ગ્રાઉન્ડ ઝીરો પર
ગમગીની છવાયે, આંસુઓ વહે
બેગુનાહોના મોત પર
હા, તેમને યાદ કરવા જોઈએ
ગમગીની છવાવી જોઈએ
કારણ કે;
હૃદયવિહોણાં, નરાધમો, નરપિયાશો
માનવતાના હત્યાચારોની
નિશાની છે, ગ્રાઉન્ડ ઝીરો
પણ ...
જેમના ઘરો, જેમીનો
બળપૂર્વક છીનવી લેવાયાં
દર બ દર, દેશ વિદેશ
દાયકાઓથી ભટકતા
લાખો બેઘર, બેવતન પીડિતોનું
ગ્રાઉન્ડ ઝીરો ક્યાં ?
એમને યાદ કરવાની
તિથિ કઈ ?

અને
અત્યાચારી, બોમ્બવર્ષાના ભોગ બનેલા
માસૂમોના હિબકા,
વિધવાઓના કલ્પાંત
લાખો માનવોની તડકડતી લાશોનું
ગ્રાઉન્ડ ઝીરો ક્યાં ?
એમને યાદ કરવાની
તિથિ કઈ ?
ને
આગ એકતી, બોમ્બવર્ષા
ઉત્પાત મચાવતી, ઝનૂની ટેન્કોએ
લપેટમાં લીધેલો આખો મુલક
હજરો, નિરાધાર, નિર્દોષ માસૂમો
અબળાઓના કરુણ રૂદન
લાખો નિર્દોષ મૃતકોનું
ગ્રાઉન્ડ ઝીરો ક્યાં ?
એમને યાદ કરવાની
તિથિ કઈ ?
આતંકવાદ મુર્દાબાદ !
અત્યાચાર મુર્દાબાદ !
(૧૧.૦૮.૨૦૧૦)

સિત્તેરમે

• નિરંજન ભગત

જોતજોતામાં વહી જશે થોડાંક જે રહી ગયાં
પાછી એક નજર જ્યાં નાખું,
જોઉં કંઈ ઝાંખું ઝાંખું -
મારે હતું શૈશવનું લીલું લીલું સ્વર્ગ,
એનો અચાનક થયો શો વિસર્ગ !
થાય મને કદીક એ પાછું મળે !
થાય મને આટલી જો આશા ફળે !
એકાન્ત ને એકલતા
મનુષ્યમાત્રના ભાગ્યમાં એ અનિવાર્ય વિરહની
વિકલતા,
એને જીવવાને, મરજીવવાને હતો ઝાઝો પ્રેમ, હતો
થોડાં કાવ્યો,
એમાં જો કે જાણું નહિ ફાવ્યો કે ન ફાવ્યો.
આખી એક નજર જ્યાં નાખું
જોઉં છું હું આપખું આ આખું -
નાનો હતો ત્યારે મને મોટા મિત્રો મળ્યા હતા,
મોટો થયો ત્યારે એમાં નાના મિત્રો ભળ્યા હતા,
જતાં જતાં કહીશ : ન અન્ય સ્વપ્નો ભલે ફળ્યાં
મારું મોટું સદ્ભાગ્ય મને આવા મિત્રો મળ્યા.

તાજમહલ

પ્રેમ, લગન, લાગણી સિચી
એણે બનાવી હતી
એક નાની શી કુટિર
નિજના પ્રસ્વેદની, સુગંધ છાંટી
એણે ચણી'તી દિવાલો
અને
તે પણ, પ્રેમભર્યા સ્મિતોમાં
લપેટીને લાવી'તી, હર એક ઈંટ
બારી, બારણે લટકાવ્યા'તા
પ્રેમના તોરણ
પ્રેમરંગોથી રંગી'તી
એમની સ્વપ્ન નિવાસ
જે રીતે, શાહજહાંએ
પ્રેમરંગ ભર્યો'તો
તાજમહલમાં
હા ! એ પણ હતો
એના દિલનો શાહજહાં
ને, સંગાયમાં એની મુમતાજ
પણ
એક ગોઝારી રાતની, ફૂર ક્ષણે
ધરા ધુજી, એવી ધુજી કે
છિન્નભિન્ન થઈ ગયો
એનો તાજમહલ
કંઈ જ ન રહ્યું
રહી ગયાં,
માત્ર બે લાચાર ઈન્સાન
હવે ત્યાં નથી, શાહજહાં
નથી કોઈ મુમતાજ

સપના

આ વર્ષે તો
ધરતીએ દીધું, જબ્બર સુવાર્ણદાન
મબલખ પાકથી લચેલાં
ખેતરો નિહાળી
હરખાતો, મલકાતો
એ સપનાં સજવતો ...
ત્રણ વર્ષથી બબલો
નિશાળે જાય છે, પગપાળા
એને માટે, સાઈકલ ખરીદીશ
એ સપનાં સજવતો ...
મુઝીને આપેલું વચન
એરીંગનું, પૂરું કરીશ
એ સપનાં સજવતો ...
છેલ્લાં કેટલાંયે વર્ષોથી
મુઝીની માએ, કંઈ જ માંગ્યું નથી,
આ વરસોનો એને યે
બે ચાર સાડીઓ, લઈ દઈશ
એવાં કંઈ કેટલાં સપનાં ઓઢીને
એક ઉજ્જવળ પ્રભાતની પ્રતિક્ષામાં
એ હતો નિન્દ્રાધીન

“ઓપિનિયન”/ Opinion

• અહમદ ‘ગુલ’

(અનુસંધાન છેલ્લા પાન પરથી)
અને બે ઓફિસર સાથે વાન આવી. તેણે બારણું
ખોલ્યું અને જોયું તો અલીનું મોઢું ડાચરી પર
ઢળી પડ્યું હતું. ટેકિનશિયને પણ જોયું. બન્ને ઓફિસરે
અલીને સોફા પર સૂવડાવ્યો. ટેકિનશિયને તેની ડાચરી
જોઈ તેમાં લખેલા શબ્દો હતા : ‘મરિયમ, બેટા ! તને

પણ હાય !
૪.૩૩ની એ ગોઝારી પળ
એક જોરદાર ધડાકો
ધરણી ધુજી, ધરતીનું પેટાળ ફાટ્યું
ગામડાં, ખેતરો બધું જ ગરક
સવારની પહેલી કિરણે
એ દોડ્યો, ખેતર પ્રતિ -
નિ:સહાય, જોતો રહ્યો
ધરતીમાં સમાઈ ગયેલાં
એનાં બધાં સપનાંને.

[27 James Street, BATLEY,
West Yorkshire, WF17 7PS, U.K.]

એક અનોખું દીપકાવ્ય

એક દીવો છાતી કાઢીને
છડેચોક ઝળહળે,
તો એ અંધારાના
સઘળા અલંકારને દળે.
હરેક ચીજને એ આપે સૌ સૌનું
મૂળ સ્વરૂપ
આવું મોઢું દાન કરે
તો પણ એ રહેતો યૂપ
પોતાને ના કે જ અપેક્ષા, અન્ય
કાજ બસ બળે !
અંધકાર સામે લડવાની વિદ્યા ક્યાંથી મળી ?
ક્રિયા ગુરુની કૃપા થકી
આ રીત તપસ્યા ફળી ?
હે દીવા, એ શાશ્વત્ પળ, તું પ્રકટે છે જે પળે ...

જાત મત્વાની ચલમમાં ફૂંકનારા ક્યાં હવે ?
રક્તનું એકાંત ભીનું તાપનારા ક્યાં હવે ?
હર ચરણ ને શ્વાસ ભીતર રાસની રમણા ભલે,
ટેક રાસોની નિરંતર રાખનારા ક્યાં હવે ?
આવરે આકાશને છોને કબીરી ચાદરો,
ગેબનો એકેય ચરખો કાંતનારા ક્યાં હવે ?
ઊંબરો વિસ્તાર પામી શૂન્ય પારે જાય પણ,
શૂન્યનો ઊંબર ચણી છલાંગનારા ક્યાં હવે ?
જન્મ-જન્મમાંતર સુદામા શા પ્રવાસી થાય પણ,
મુઠ્ઠીઓ તાંદૂલ ભેળી વાળનારા ક્યાં હવે ?
રાગ અધ્યાત્મી ગવાતો હો ભલે આઠે પ્રહર,
સુદ્ધિઓ ‘પરવેઝ’ તમને પામનારા ક્યાં હવે ?

- સતીન દેસાઈ

[http://aasvad.wordpress.com/
2010/11/11/785/](http://aasvad.wordpress.com/2010/11/11/785/)

અને તારા સંતાનને જોવા તરસતો રહ્યો. હવે જ્યારે
કોમ્પ્યુટર સારું થશે ત્યારે પણ કદાચ’
આટલું લખતાંમાં જ અલી ઢળી પડ્યો હશે. ડોક્ટરે
ચેક કર્યું અને ‘હૃદય બંધ થઈ જવાથી મૃત્યુ’ થયાનું
જાહેર કર્યું.

ટેકિનશિયન તો નીકળી ગયો તેના અહીં
આવવાનું કારણ બતાવીને. પણ, આખા રસ્તે
અલીના ડાચરીના અને તેના મોબાઈલ પરના
સંવાદના શબ્દો પડઘાયા કર્યા. તે ઓફિસમાં જઈ
અને બેઠો પણ તેને ક્યાં ય ચેન ન પડ્યું. તેણે
આસિસ્ટન્ટને પૂછ્યું : ‘માણસ ખરેખર યંત્ર વચ્ચે
રહીને ય લાચાર રહ્યો. વિજ્ઞાન કાર્ણ જેમ શાપિત છે.
ખરે ટાણે કામ ન લાગે તેવું.’

આસિસ્ટન્ટે હસીને કહ્યું : ‘સાહેબ, તમેય શું
ગાંડા જેવો બબડાટ કરો છો.’

ટેકિનશિયન કશા અવધાન વગર બહાર
નીકળી ‘સિનિયર સિટિઝન કેર સેન્ટર’ ગયો, તેઓની
પાસે અલીના ઘેર જઈ તેના ઈ-મેઈલ એડ્રેસ-
પાસવર્ડ શોધવાની પરવાનગી માગી. બધું ડાચરીમાં
જ હતું. તેણે ઓફિસે આવી અને તરત અલીનું ઈ-
મેઈલ એકાઉન્ટ ખોલ્યું. તે બસ વાંચતો જ રહ્યો.
મરિયમને લખેલા અને મરિયમે લખેલા લાગણીથી
લબાલબ ઈ-મેઈલ. તેની આંખમાં આંસુ જોઈ
આસિસ્ટન્ટ બોલ્યો :

‘વોટ હેપન સર ?’

પેલાએ કશો જવાબ ન આપ્યો.
આસિસ્ટન્ટે કશુંક રિપેર કરતાં કરતાં જ પૂછ્યું :
‘સાહેબ, નવા સોફ્ટવેરનું ઈન્સ્ટોલેશન જુઓ છો ?
કે થઈ ગયું ?’

‘હા, કોઈ નવો જ સોફ્ટવેર હાથ લાગ્યો ને
તરત ઈન્સ્ટોલેય થઈ ગયો, ખબર ન પડે તેમ. પણ
કોમ્પ્યુટરમાં નહીં મારામાં.’ પેલો આસિસ્ટન્ટ ફક્ત
હસ્યો, પછી કામમાં પરોવાઈ ગયો.

ટેકિનશિયને છેલ્લા ઈ-મેઈલ જોયા તો
મરિયમે ફોટા મોકલ્યા હતા : તેના અને તેના
સંતાનના. લખ્યું હતું ! ‘પાપા, મારે ત્યાં આજે
સવારે બીજી મરિયમ જન્મી પણ, તમારી મરિયમ
જેવી નથી. પણ, તે તો અદલ તમારા જેવી લાગે છે.
તમારા બે દિવસથી સમાચાર નથી તો મેઈલ કરજો,
ફોન લાગે તેમ નથી માટે મેઈલ કરું છું. તબિયત
સાચવજો.’ ટેકિનશિયને તરત નવી નક્કોર પેનડ્રાઈવ
કનેક્ટ કરી તે ફોટા તેમાં લીધા, બધા મેઈલ લીધા
અને તે સીધો અલીની કબર વિશે ‘સિનિયર
સિટિઝન કેર સેન્ટર’ને પૂછી તરત ત્યાં ગયો.

ત્યાં જઈ તેની આંખો ભીની થઈ ગઈ.
આંસુ સાથે અલીની કબર પર પેનડ્રાઈવ મૂકીને તે
નીકળી ગયો.

[http://www.readgujarati.com/
2010/10/05/pen-drive/#more-2886](http://www.readgujarati.com/2010/10/05/pen-drive/#more-2886)

(સદ્ભાવ : ‘રીડ ગુજરાતી ડોટ કોમ’)

પેનડ્રાઈવ

[ગુજરાતી સાહિત્યમાં ધૂમકેતુની 'પોસ્ટઓફિસ' વાર્તા વિશે સૌ કોઈ જાણે છે. તેનું પાત્ર 'અલી ડોસો' કાલાતીત છે. તે દરેક પેઢીમાં જીવે

છે. એકના એક સંતાનો જ્યારે વૃદ્ધાવસ્થામાં પરદેશ જતા રહ્યા હોય ત્યારે વડીલો આ સમયમાં થોડુંક 'અલી'પાણું અનુભવતા હોય છે. આ મુદ્દાને વાણીને 'પોસ્ટઓફિસ' વાર્તાને આધુનિક વિજ્ઞાનયુગમાં ઉતારવાનો પ્રયાસ આનંદકુમારે કર્યો છે. તેઓ આ વાર્તાને નવી પેઢીના વાચકો તરફથી ધૂમકેતુને અર્પણ કરે છે. તેમની આ કૃતિ તાજેતરના "નવનીત સમર્પણ"(ઓક્ટોબર-2010)માં સ્થાન પામી છે. આનંદકુમાર (ડીના) હાલમાં એમ.એ.માં અભ્યાસ કરી રહેલ વિદ્યાર્થી છે. તેમનો આ નંબર પર +91 9979657360 રસજ્ઞ વાચક સંપર્ક કરી શકે છે. તેઓ સર્જન ક્ષેત્રે આગળ વધે તેવી 'રીડગુજરાતી' તરફથી ખૂબ ખૂબ શુભકામનાઓ. - મુગેશ શાહ]

પાછલી રાત્રીનું ભૂરું આકાશ, માનવ-જીવનમાં અનેક સુખદ યાદગીરી ચમકી રહે તેમ, નાના-મોટા તારાઓથી ચમકી રહ્યું હતું, ઠંડા પવનના સુસવાટાથી અલીડોસા રક્ષણ મેળવવા કંબલ ઓઢી ત્રીજા માળના ફ્લેટ નંબર ૩૪માંથી ગેલેરીમાં આવ્યા હતા. દરરોજ અલીને સાંજ જટલી વસમી થઈ પડતી હતી, તેટલી જ વસમી હતી સવાર. અલીનું આ એપાર્ટમેન્ટ શહેરની મધ્યમાં હતું. ચારે તરફ નજર કરી તો સવારની શાળા-કોલેજમાં જનાર વિદ્યાર્થીઓ કાનમાં હેડસેટ્સ નાખી વગાડતા જતા હતા. તેને યાદ આવ્યું કે : મરિયમને તે તૈયાર કરીને શાળાએ મોકલતો અને તેને હાથમાં લેપટોપ પહેલવહેલું કોલેજમાં આપેલું. તેણે પોતાએ તો ઘરે ડેસ્કટોપ જ રાખેલું.

ત્યાં નીચે રોબો વર્કર ડસ્ટબિન અને રસ્તા પર પડેલા ક્યારાને તેની પાછળ લદાયેલી કોકપીટમાં નાખતા હતા. અલીને ઘડીભર થયું કે રોબોને ઠંડી નહીં લાગતી હોય ? પણ, પછી તેને યાદ આવ્યું કે એ તો યંત્ર છે. તેને સંવેદના કે લાગણી જેવું ક્યાં કશું હોય છે ! અલી નિસાસા સાથે અંદર ગયો. ફરી પથારીમાં પડ્યો અને બખડ્યો : 'બેગમ પણ જન્મતનશીન થઈ ગઈ નહીં તો આ છેલ્લા દિવસો તેની સાથે ગાળી શકાત, મરિયમ પણ સાસરે ગઈ પછી ગયા મલિનેથી તો જાણે ભૂલી જ ગઈ.' થોડી વાર પછી....

'અરે ! ના. મારી લાડકી મને ભૂલે કે ? પરંતુ, મારું જ કોમ્પ્યુટર બગડ્યું છે તે. તેણે તો બિચારીએ ઘણા ઈ-મેઈલ મોકલ્યા હશે કે ... સાડું, હવે ઊઠીને ય શું કરવું ? થોડી વારે સૂઈને પેલા કોમ્પ્યુટર ટેકનિશિયનને બોલાવી જાઉં આજે આવે તો.....'

અગિયારેક વાગ્યે અલીએ ટેકનિશિયનને ફોન લગાવ્યો.

'હલો, સર અલી બોલું છું.'

'હાં, હાં, બોલો.....'

'હાં, સર, મારું કોમ્પ્યુટર શરૂ નથી થતું, વેલકમ સ્ક્રીન પછી અટકી પડે છે, પ્લીઝ, સર આવી જાઓને ...'

'હાં, હાં આજે સાંજે આવું છું.'

અલીએ નિરાંતનો શ્વાસ લીધો. પ્લાનિંગ કરતો રહ્યો : સાંજે કોમ્પ્યુટર સમું કરવા આવશે, રાત્રે નિરાંતે બેસી ઈ-મેઈલ કરીશ, મરિયમ જે ઓન-લાઈન આવશે તો વાતો ય થાશે. તેને બાળક આવે તેમ છે. આ કોમ્પ્યુટરેય એ તાકડે જ બગડી ગયું. તો પણ આજે રાતે તો નિરાંતે વાત કરીશ.' ત્યાં અલીને હૃદયમાં કંઈક ખૂંચ્યું હોય તેવો દુઃખાવો થવા લાગ્યો. એટલે તેને દવા લેવાનું યાદ આવ્યું. તરત તેણે દવા લીધી. 'ગુડ ફૂડ' સ્ટોલમાં ફોન જોડી તેણે નાસ્તો ઓર્ડર કર્યો. તે નાસ્તાની હોમ ડિલિવરી આવવાની પ્રતીક્ષા કરતો રહ્યો.

અલી પોલીસ સબ ઈન્સ્પેક્ટર હતો, તેની ધાક બોલતી તે સમયે, તેણે કેટલાય મોટા ગણાતા ગુંડાઓને પકડીને લમધાર્યા હતા. કાયદા વિરુદ્ધ કશું ચલાવી ન લે. થઈ ડિગ્રી સુધીની આકરી સજા કરીને પણ રીઠામાં રીઠા ગુનેગારોને જેલમાં સડતા કર્યા. પી.એસ.આઈ.નું કામ એટલું મનથી નિભાવતો કે ઘરમાં ઓછું ધ્યાન આપી શકતો. પરંતુ, એક વાર અચાનક જ તેની બીબીને સવારમાં ઊલટી થઈ અને મગજની નસ ફાટી ગઈ. બીબી મૃત્યુ પામી. પછી ભોળી-નાની-મરિયમ માટે તેણે પોતાની નવી જિંદગી ચાલુ કરી. જે કાંઈ હતું તે બધું સમેટી લીધું. રાજનામું આપી દીધું. તેની પાસે વ્યાયામકળા જબરજસ્ત હતી. એટલે મરિયમની શાળામાં જ તે વ્યાયામ શિક્ષક તરીકે રહ્યો. બન્ને બાપ-દીકરી સાથે જાય, સાથે આવે. દીકરી મોટી થઈ ત્યારે તેણે તેની જ બિરાદરીના વિસ્ખન્નસ્થિત છોકરા સાથે તેનાં લગ્ન કરી દીધાં. બસ, તે દી'થી અલી બધું છોડી સંપૂર્ણ નિવૃત્ત થઈ ગયો. પણ, એને એ ખબર ન પડી કે આ નિવૃત્તિ અને રિક્તતા તેને વાઈરસની જેમ ડિસ્કાઈ કરી રહી હતી.

સાંજે વોક પર નીકળવું, ત્રીજી-ચોથી તારીખની અંદર બેન્કમાં જવું અને જે કોમ્પ્યુટરમાં કોઈ ખામી સજાઈય તો સીપીયુ લઈ તેના ટેકનિશિયન પાસે જવું. બસ, આટલું જ કામ તેને હવે કરવાનું હતું. ક્યારેક મરિયમ કાં તો ઈ-મેઈલ કરે અને એ જે મરિયમ હાજર હોય તો વિડિયો કોન્ફરન્સ પર લાઈવ વાત કરતો ને મન હળવું કરી લેતો. પણ, કેટલો સમય ? આ ઈન્ટરનેટ તેના માટે પેઈનકિલર જેવું હતું, જ્યાં સુધી ઈન્ટરનેટ પર બેસતો ત્યાં સુધી થોડો આનંદમાં રહેતો, પછી તેને જાણે જીવલેણ ઉદાસી ઘેરી વળતી. એનું પરિણામ એ આવ્યું કે

અલીને અચાનક હાર્ટ-એટેક આવી ગયો. તેમાંથી બહાર તો આવી શક્યો, પરંતુ હવે તે હવા ઉપર હતો. એમાં એક રાતે ઊંઘ જ ન આવે. ઘણી વાર ઈન્ટરનેટ પર સર્ચિંગ કર્યું, મરિયમ જેડે વાત કરી છતાં ઊંઘ ન આવે. પછી તેણે ઊંઘની દવા લીધી પણ હૃદયનો દર્દી તે દવા થોડી વસમી પડી અને અલીનું હૃદય વધારે નબળું પડી ગયું. એટલે, હવે, જમવાનું, નાસ્તો બધું જ બહારથી મગાવી લેતો. તેને માફક આવે તેવું ખાણું આવતું.

હમણાં, થોડા દિવસ પહેલાં કોમ્પ્યુટર શરૂ કર્યું તો બધી રીતે શરૂ થઈ જાય પણ XPની વેલકમ સ્ક્રીન આવે ત્યાંથી અટકી જાય. તેણે ટેકનિશિયનને જાણ કરી. તેનું કોમ્પ્યુટર રિપેર કરવા માટે હંમેશાં તેનો નિશ્ચિત ટેકનિશિયન જ આવતો. તેને છેલ્લા બે-ત્રણ દિવસથી ફોન કરી અને આ વાત અલી કરતો. ટેકનિશિયન પણ સવાર, બપોર, સાંજ જેવા વાયદા કરતો. બીજા દિવસે અલીએ ફરી ફોન જોડ્યો :

'સર, અલી બોલું છું.'

'હાં, બોલો.....'

'આપણા કોમ્પ્યુટરમાં વેલકમ સ્ક્રીન આવે છે ને ચોંટી જાય છે જરા'

'અરે હા. હું આવી જઈશ ભૈ મને ખબર જ છે

'પણ, સર મારી દીકરી સાથે વાત'

'અરે, પણ મેં કહ્યુંને આવી જઈશ ? તમારું

એકનું જ કામ થોડું છે ? ગામના બીજાનાં ઘણાં કામ બાકી હોય. તમારું એક તો ઓલડ મોડલ છે, મારે બરાબર સમય લઈને આવવું પડે.' ટેકનિશિયને મોબાઈલ મૂકી દીધો. અલીને થોડી ગ્લાનિ થઈ. મરિયમના કશા સમાચાર ન હોય તેવો આજે બીજા દિવસ હતો. અલીએ વિચાર્યું, 'ડિલિવરી તો વ્યવસ્થિત થઈ ગઈ હશેને ? બત્રેની તબિયત તો સારી હશેને? છેલ્લા ઈ-મેઈલમાં હતું કે હોસ્પિટલમાં જવું પડશે' અલીના મગજમાં અનેક તર્કો ટ્રોજેન-લોર્સ વાઈરસની અસરની જેમ ધૂસી ગયા હતા. અલીનો ચહેરો પેલી સ્ક્રીનની જેમ ચોંટી ગયો હતો. અલીએ મરિયમને મોબાઈલ ટ્રાય કર્યો, પરંતુ મોબાઈલ નેટવર્ક મળતું ન હતું ! માણસ માથે આપત્તિ આવે છે ત્યારે બધી બાજુથી આવે છે. અલીએ તેની ડાયરી લખવા કાઢી. તેણે લખવા માંડ્યું.

આ બાજુ પેલો ટેકનિશિયન : 'ચાલ, ભૈ હું પેલા અલીડોસાના જૂનાપૂરાણા ડબલાને જોઈ આવું. કેટલા દિવસથી લપ લઈને બેઠો છે. અમથા ય તેના પૈસા તે ક્યાં વાપરશે...' આમ બોલ્યો ને તેનો આસિસ્ટન્ટ ને તે બત્રે ખડખડાટ હસી પડ્યા. ટેકનિશિયન અલીના ફ્લેટ પર આવ્યો, તેણે એક વાર બેલ વગાડી, બીજી વાર, ત્રીજી વાર બેલ વગાડી છતાં કંઈ જવાબ વળ્યો નહીં એટલે તેણે 'સિનિયર સિટિઝન કેર સેન્ટર'ને તરત ફોન કર્યો. તરત ડોક્ટર